magazin istoric

ANUL IV Nr. 1 (34) IANUARIE 1970

Veneţia, oraşul–republică

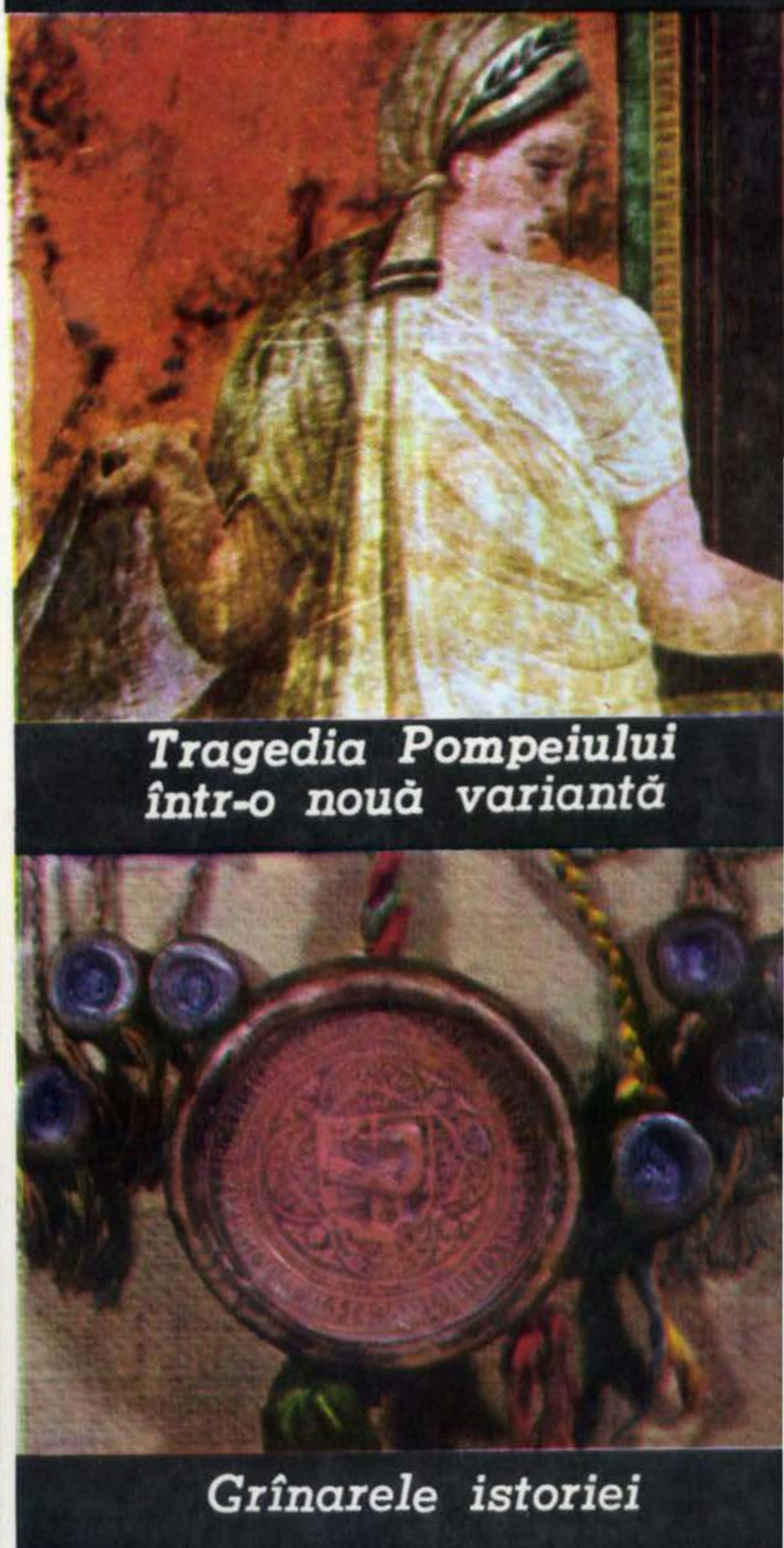

Tragedia Pompeiului într-o nouă variantă

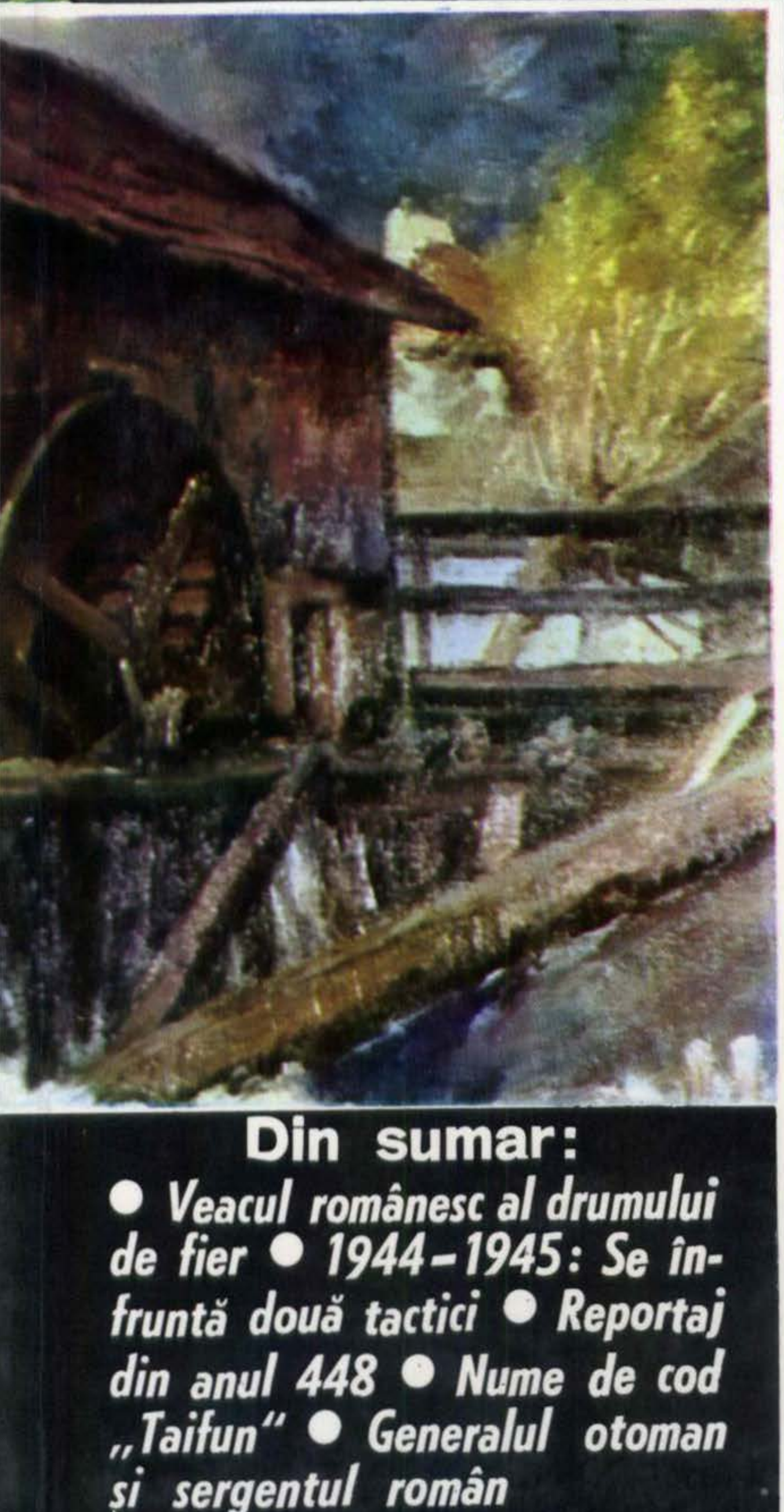

Din sumar:

- *Veacul românesc al drumului de fier*
- *1944–1945: Se înfruntă două tactici*
- *Reportaj din anul 448*
- *Nume de cod „Taifun"*
- *Generalul otoman şi sergentul român*

Grînarele istoriei

Veneția, așa cum ne-a lăsat-o un pictor anonim. Ilustrația a apărut în cartea lui Marco Polo — secolul al XIII-lea (**Veneția, orașul-republică,** pag. 83)

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

nr. 1 ianuarie — 1970

— Dr. ing. DEMETRU URMA : Veacul românesc al drumului de fier . 2

În anul 1869, dubla panglică a şinelor de fier îşi începea drumul ascendent pe pămîntul ţării noastre — nu numai între Bucureşti şi Giurgiu, ci şi în Moldova. Erau primii paşi ai unei noi ere în transportul românesc.

— AL. GH. SAVU : Se înfruntă două tactici 8

Încă un guvern prezidat de generalul Sănătescu... Dar complexele probleme ce se puneau după 23 August 1944 continuau să rămînă nesoluţionate. Reacţiunea căuta să frîneze transformările revoluţionare, dar împotriva ei se ridicau forţele populare, în frunte cu P.C.R.

— Avanpremieră editorială : O solie bizantină la curtea lui Attila . . 14

— PETRU BUNTA : Simbolul pumnului strîns 20

— Colonel EUGEN CRINTEA : Generalul otoman şi sergentul român 21

— IULIAN CRISTESCU : Nume de cod „Taifun" 22

Aşa botezaseră strategii hitlerişti operaţia pregătită cu minuţiozitate împotriva Moscovei. O uriaşă armată de 1 200 000 de oameni, dotată cu o tehnică de prim rang, avea ordin să realizeze visul preferat al lui Hitler. Mai rămînea de trecut un obstacol : rezistenţa ostaşilor Armatei Roşii, a întregului popor sovietic. Rezultatul a fost altul decît cel scontat de nazişti.

— Zile şi nopţi pe frontul Rožňavei . 37

— CONSTANTIN C. GIURESCU : Meşterii apelor 42

Pămîntul românesc este bogat în ape. Încă din vremuri îndepărtate s-au găsit meşteri iscusiţi care au ştiut să valorifice tezaurul lichid şi străveziu.

— MARIN BUCŞAN : Culpabilii au fost dovediţi. Contraprocesul unui incendiu 47

— MIRCEA ALEXANDRESCU : 1907 în judeţul Dîmboviţa. 51

— VENIAMIN CIOBANU : Munteni şi moldoveni la asediul Vienei . . 52

1683 : forţele Semilunii se află sub zidurile Vienei. Domnii români şi oştirile lor participă la acest asediu. De partea cui sînt ei în realitate ? Şerban Cantacuzino şi Duca Vodă au de îndeplinit o delicată şi complicată misiune.

— I. M. ŞTEFAN : Grînarele istoriei 57

— WINSTON CHURCHILL : Memorii (X) 61

În ultimul fragment pe care-l publicăm, Churchill îşi manifestă respectul, preţuirea şi admiraţia faţă de un om pe care, aproape fără vrerea lui, îl îndrăgise : Franklin Delano Roosevelt.

— Din presa de acum 100 de ani . . 67

O rubrică nouă, care aduce sub reflector crîmpeie semnificative şi pitoreşti din istoria secolului trecut.

— MIRCEA NICOLESCU : Dosarele judiciare ale istoriei. Crima ducelui de Praslin 68

La mijlocul secolului trecut, o doamnă din înalta aristocraţie pariziană e ucisă cu o sălbăticie rar întîlnită. Asasinul este propriul ei soţ, purtătorul unuia din cele mai vechi nume din Franţa. Cum s-a ajuns la această crimă ?

— Panait Muşoiu — un pionier al răspîndirii ideilor marxiste în România 73

Nora Zizi Munteanu : O bogată corespondenţă ; L. Leoneanu : Cum l-am cunoscut.

— NICOLAE STERIADE : Tragedia Pompeiului — într-o nouă variantă: Erupţia vulcanului Pelée . . . 79

Un munte îşi întrerupe somnul şi 30 000 de vieţi pier sub lava sa. Dar în joc sînt şi multe interese politice...

— EUGEN B. MARIAN : Veneţia, oraşul — republică 83

Feerică, dar cu un trecut frămîntat, pătat de sînge .. Aşezare de vis, clădită pe realităţi dintre cele mai severe... Să privim mai îndeaproape frumosul chip al Veneţiei, pentru a-i distinge unele trăsături de cruzime.

— Semnal 88

— FLORIN HERA : Amintirile insulei verzi 90

Prezentul Irlandei este greu de înţeles dacă ignorăm evenimentele desfăşurate cu sute de ani în urmă. Pe zidurile oraşelor din Ulster, de exemplu, se pot citi inscripţii care amintesc de 1690... O incursiune în istoria acestei ţări reînvie momente dintre cele mai dramatice.

— Documente româneşti în mari biblioteci de peste hotare . . . 97

— Poşta redacţiei 98

În numărul viitor:

• Gh. Ştefan, membru corespondent al Academiei, aduce mărturiile unei civilizaţii în sprijinul tezei despre continuitatea dacică şi daco-romană pe teritoriul ţării noastre • **N. Krupskaia vorbeşte despre un om, alături de care şi-a petrecut viaţa : Vladimir Ilici Lenin** • Caius Iulius Caesar, al 84-lea dictator al Romei, prezentat într-un mod aparte, inaugurează o rubrică nouă : „Aşa vă place istoria ?" • **Vasile Liveanu scrie despre Constantin Cantacuzino stolnicul, un cărturar descoperit în etape succesive** • Jocul de şah a împlinit o vîrstă venerabilă : 1400 de ani ; cariera i-a fost bogată şi plină de peripeţii • **Atentatul împotriva lui Lascăr Catargiu a rămas o enigmă pentru contemporani, ca şi pentru istorici. În ce constă ea ?** • Să pătrundem în culisele unuia dintre cele mai mari muzee ale lumii : Luvrul • **De la argonauţi la exploratorii Arcticei — pe scurt despre modul cum a fost descoperită Terra.**

VEACUL ROMÂNESC

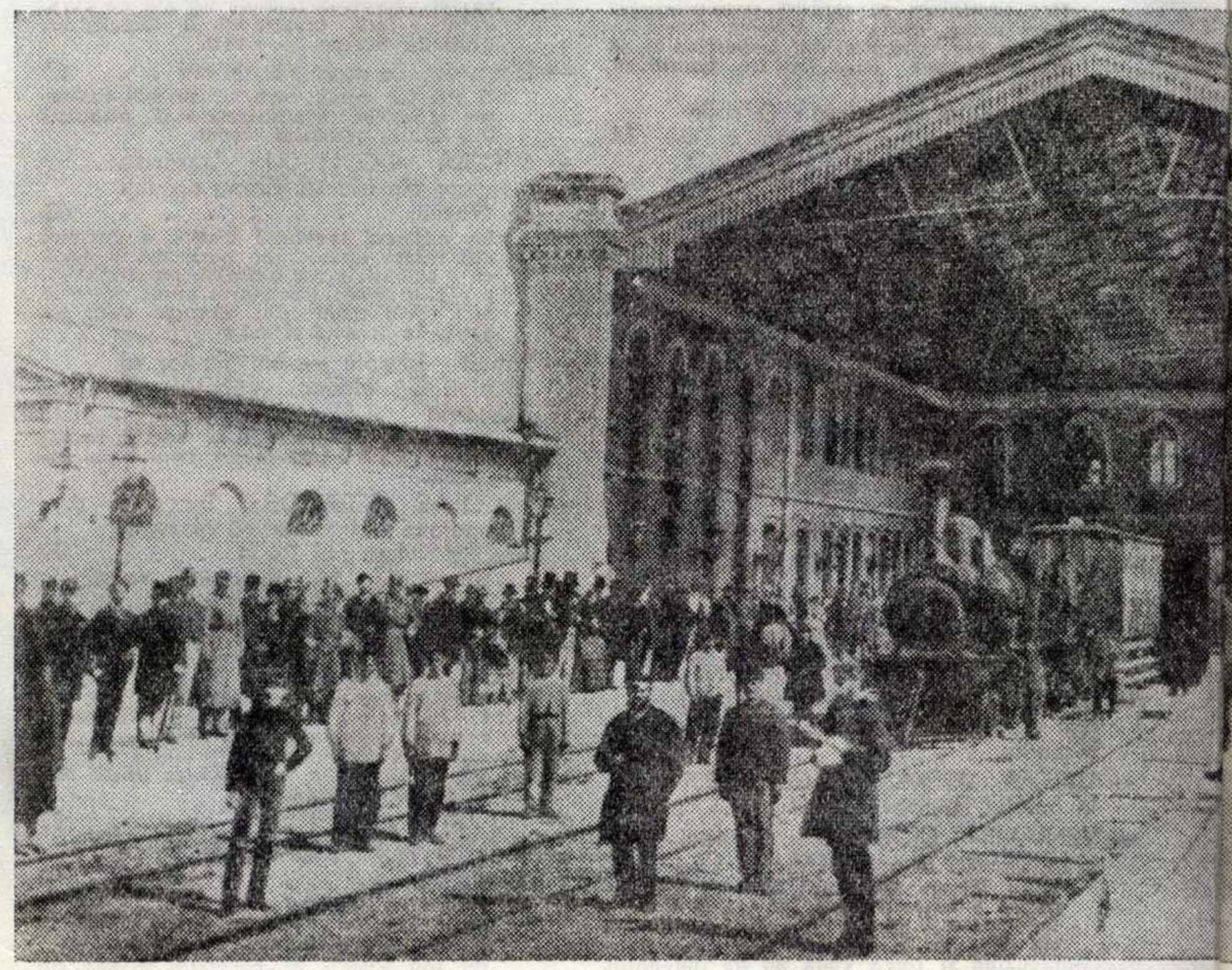

Căile ferate române și-au făcut intrarea în istorie prin două porți, situate la capetele unei axe mari a țării. Pe una din ele, arcuită între Capitală și Dunăre, stă scris: „Linia ferată București—Giurgiu, inaugurată la 19/31 octombrie 1869“, iar pe cealaltă, unind fostele cetăți de scaun ale mușatinilor din secolul al XIV-lea, „Linia ferată Suceava—Roman, deschisă la 3/15 decembrie 1869“. În perspectiva timpului, aproape simultan, Muntenia și Moldova intrau, unite încă o dată, în era „regelui abur“, domnitorul necontestat al energeticii secolului trecut.

AL DRUMULUI DE FIER

dr. ing. DEMETRU URMĂ

Gara Filaret în 1873 (vedere dinspre linii). Fotografia a fost executată de pictorul Carol Popp de Szathmáry pentru un album destinat expoziției de la Viena din același an

În anul 1869, pe pămîntul Europei, dubla panglică lucioasă a șinelor de fier se așternea pe o lungime de vreo 98 000 km. La noi în țară, construcția de căi ferate își începea drumul ascendent pe cele două trasee.

De ce aceste două linii și nu altele ? De ce atunci și nu mai înainte ?

O iuțime care întunecă mintea

Drumul de fier înseamnă apogeul spectaculos atins de **roată** în îndelungata ei carieră. Transportul mecanizat pe șine nu putea însă apărea decît într-o țară ajunsă la un anumit grad de dezvoltare a siderurgiei și a mecanicii. O astfel de țară era, la începutul secolului trecut, Anglia, dar au trebuit să treacă cîteva decenii pînă la data memorabilă de 15 septembrie 1830, cînd s-a inaugurat prima cale ferată din lume, lungă de 51 km, cu exploatare sistematică pentru transportul de mărfuri și călători. Ea lega orașul-port Liverpool de orașul industrial Manchester, iar actul de naștere era semnat de George Stephenson, care, băiețel fiind, păștea caii pe cîmpiile din jurul orașului Newcastle : pe atunci, un transport de bumbac făcea două săptămîni din America pînă la Liverpool, și patru, de la Liverpool pînă la Manchester. În 1830, această durată a scăzut la numai două ore.

Călătorind pe linia pomenită la numai un an de la inaugurarea ei, tînărul student Petrache Poenaru — bursier la Paris al Eforiei școalelor din București — își mărturisea uimirea și entuziasmul : „Douăzeci de trăsuri, legate unele de altele și încărcate cu 240 de persoane, sînt trase toate deodată și cu o așa iuțeală, încît cel mai bun cal de curse nu ar putea să le urmeze în mare galop..."

Cinci ani mai tîrziu, în 1836, tînărul Nicolae Golescu scria în foaia-supliment „Muzeul Național" din 3 iunie : „Trăsurile cari acum umblă cu aburi pă multe drumuri în Englitera, în Franța și în Germania transportează pă oameni și mărfurile cu o iuțime care întunecă mintea de mirare și ar socoti cinevaș că aceasta este un farmec".

Prin cărturarii lor, țările românești au putut astfel cunoaște încă de la început marile avantaje pe care noul mijloc de transport le aducea în domeniul intensificării schimburilor economice și culturale. Era, de fapt, o revoluție comparabilă cu cea produsă de descoperirea tiparului în domeniul circulației ideilor și cunoștințelor.

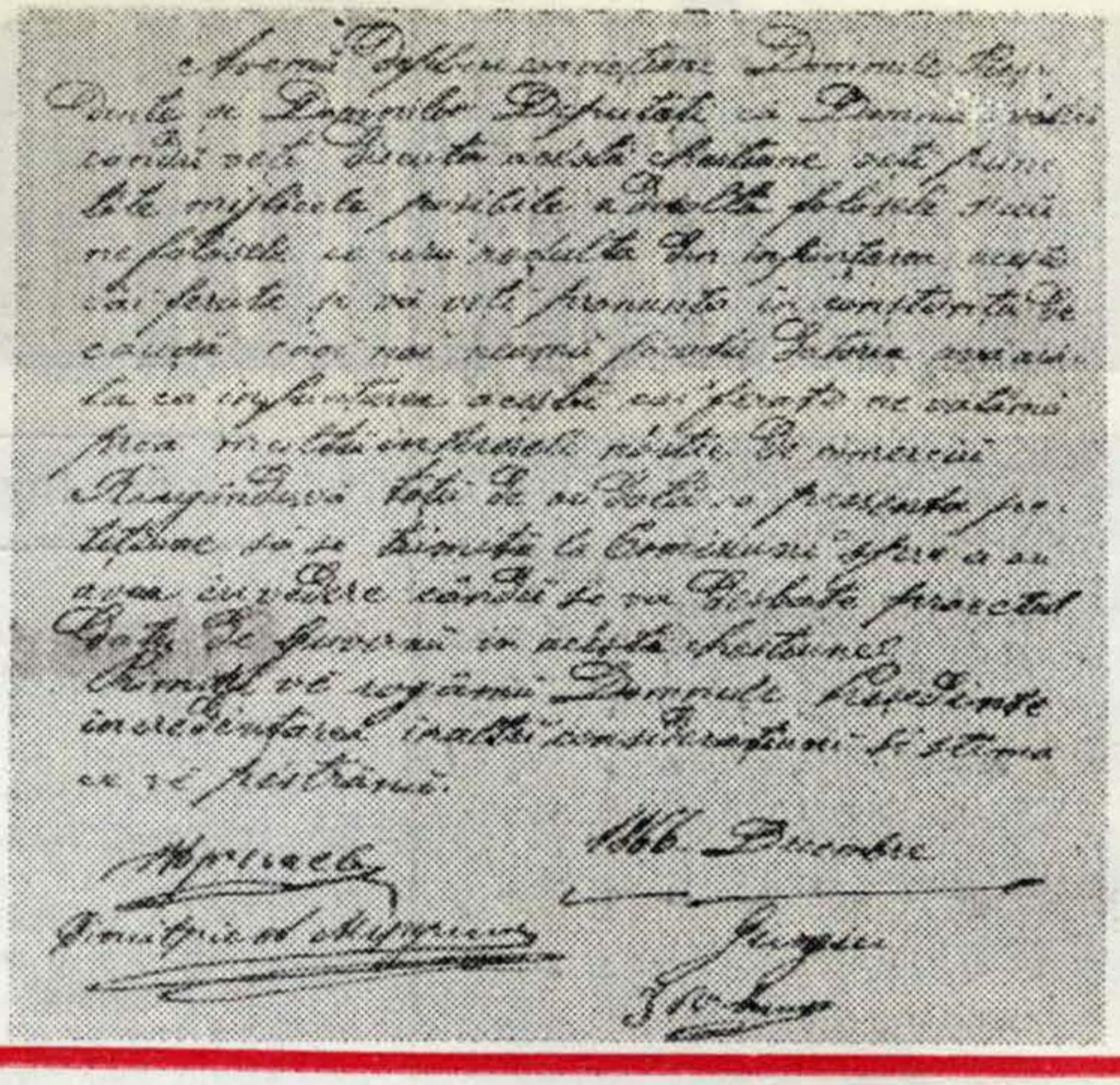

Finalul jalbei celor 400 de cetăţeni din Giurgiu pentru care linia proiectată „nu poate fi de nici un folosu"

În principatele românești, introducerea căilor ferate prezenta un interes cu mult mai concret decît acela al satisfacerii unui simplu sentiment de curiozitate. Tratatul de pace de la Adrianopol (septembrie 1829), desființase monopolul economic al Imperiului otoman asupra comerțului nostru exterior, antrenînd țările române într-un intens schimb de mărfuri cu numeroase state europene. În numai cîțiva ani, exportul românesc ajunsese să aibă o valoare de două ori mai mare decît importul.

Dar condițiile în care se făcea transportul erau nefavorabile. În anul 1854, economistul N. Șuțu scria că aducerea grînelor din interiorul Moldovei pînă la Galați costa mai mult decît de la Galați pînă în Anglia [1]. Într-o savuroasă epistolă, Ion Ghica îi amintea lui Vasile Alecsandri cît de anevoioasă și costisitoare era pe la mijlocul secolului al XIX-lea o călătorie cu poștalionul de la București la Iași : cinci zile de zdruncinături, de necazuri și de osteneală, plus 300 de franci aur cheltuiți !

De ce București-Giurgiu?

În asemenea situație, este ușor de înțeles că au început discuții și tratative pentru introducerea căilor ferate în principate, paralel cu construcția de șosele și cu amenajarea unor ape curgătoare ca rîuri navigabile. În Moldova, de exemplu, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a construit șoseaua Mihăileni-Galați și s-au intensificat transporturile pe Prut și pe Siret.

Începînd cu propunerea adresată lui Mihail Sturdza, la 14 februarie 1842, de către un inginer, Marin (nu i se cunoaște prenumele — **n.a.**), pentru construcția unui drum de fier care să lege Mihăilenii de Galați, au fost prezentate nenumărate oferte pentru construirea de căi ferate în principate. Au apărut articole în periodice, broșuri și chiar legi (de pildă, ofisul lui Barbu Dimitrie Știrbei — „Legiuire pentru concesie de pămînt în trebuință de drumuri de fier în principat" —, publicat în Buletinul oficial al Țării Românești nr. 20 din 9 martie 1856).

Multă vreme nu s-a ajuns însă la nici un rezultat concret. Diferiții ofertanți — austrieci, francezi, englezi, germani, spanioli, români etc. — nu prezentau garanții suficiente, deoarece nu puteau strînge capitalurile necesare. Guvernele, lipsite de experiență și de specialiști, erau circumspecte în acordarea de concesiuni pentru construcții feroviare.

Dezvoltarea economiei țării, în urma reformei agrare din 1864 și a reorganizării ei pe baze moderne, impunea însă cu tot mai multă necesitate îmbunătățirea intensă a mijloacelor de transport pe uscat. Este meritul domnitorului Al. I. Cuza de a fi pus capăt perioadei de discuții și tărăgăneli în legătură cu construcțiile de căi ferate. Încă la 6 decembrie 1859, mesajul domnesc citit în fața celor două Adunări elective arăta că „...Nevoia de comunicații de tot soiul, precum drumuri, șosele, pavele, ca-

[1] După nouă ani, consulul francez din Iași scria cam la fel : transportul de la Iași la Galați era mai scump decît de la Galați pînă la Marsilia.

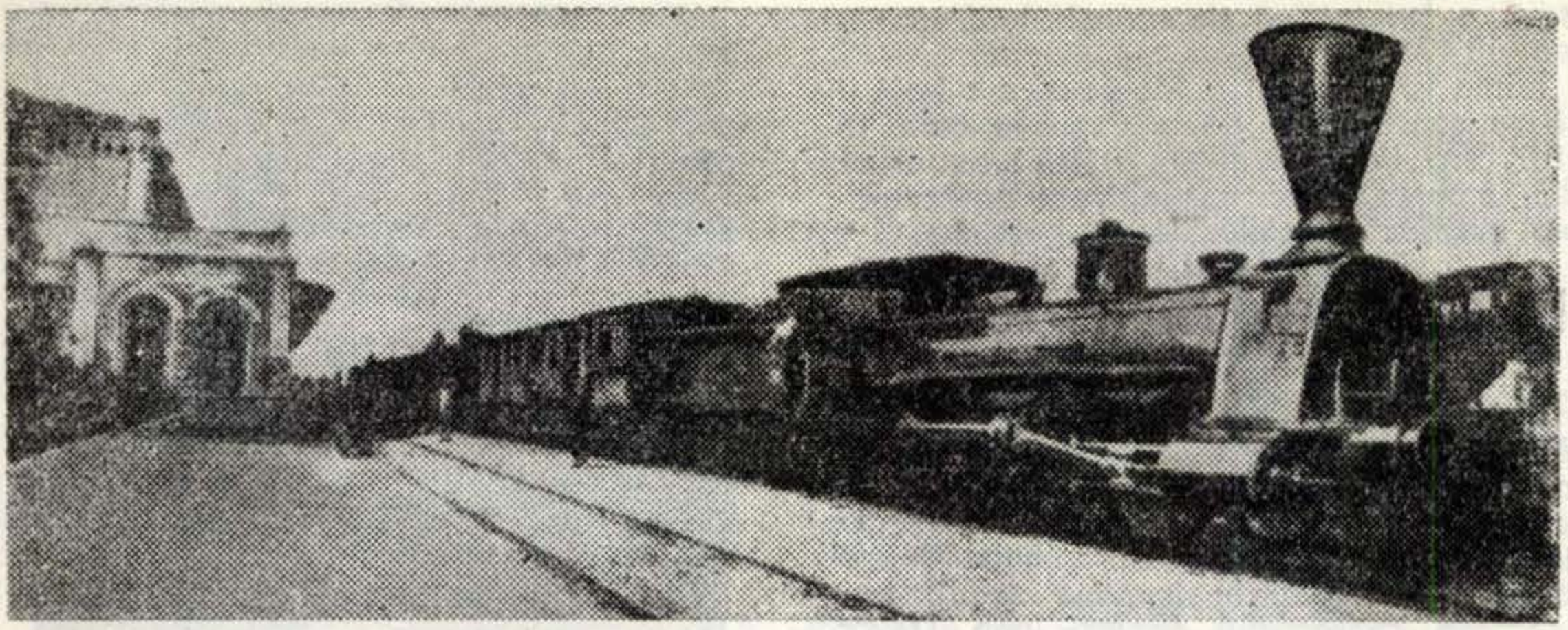

Locomotiva 55 „Porumbelu" atașată la un tren de marfă; gara Roman în 1873 (fotografie de C. P. de Száthmary)

naluri, drumuri de fier, este atît de urgentă în Principate, încît guvernul nu se va sfii de a aplica, la executarea lucrărilor publice, o metodă necunoscută pînă acum în țara noastră".

Tratativele care au urmat, purtate cu diferite asociații de ofertanți, au învederat faptul că, față de dificultățile și riscurile ridicate de construcția unei rețele feroviare, era mai indicat să se realizeze întîi linii scurte, chiar izolate. „Fiți siguri — spunea M. Kogălniceanu în ședința din 4 martie 1865 a Adunării deputaților — că, precum s-a urmat în toate țările cari au început cu mic, vom ajunge a avea o linie întreagă" (adică o rețea întreagă — **n.a.**).

Pentru Muntenia, linia cea mai indicată trebuia să fie între București și cel mai apropiat port, ținînd seamă de faptul că Dunărea ar fi constituit o prelungire a căii ferate, datorită navigației cu abur pe care societatea austriacă (vestita DDSG) o introdusese încă din anul 1834. Pe de altă parte, alegerea acestei linii era, într-un fel, obligatorie, deoarece numai pe Dunăre putea fi transportat materialul rulant necesar exploatării feroviare, chiar

Peronul gării Pașcani în timpul războiului din 1877. (Gravură apărută în revista „Ilustracion española", datorată probabil unui corespondent de război)

dacă o locomotivă de atunci cîntărea numai 18 400 kg.[2]

Prima linie ferată a Moldovei s-a hotărît să se construiască de la Suceava care, în 1867, era stația terminus a liniei ce venea din Lemberg, rețea administrată de compania austriacă a căilor ferate galițiene.

Un cadou de 600 000 de franci

Nodul gordian al tergiversărilor a fost tăiat la 10 noiembrie 1865, cînd a apărut în Monitorul oficial decretul lui Cuza — emis fără încuviințarea Camerelor — prin care se autoriza construcția liniei ferate București—Giurgiu, în lungime de 70 km, acordată consorțiului englez John Trevor Barklay & John Staniforth[3]. Anulată după abdicarea forțată a lui Cuza, reluată, rediscutată, modificată etc., convenția cu consorțiul Barklay & Staniforth a căpătat, în fine, formă definitivă și a fost publicată în Monitorul oficial din 7 aprilie 1867.

Lucrările au început în același an, de la ambele capete ale liniei, și au înaintat destul de repede. Inițial se prevăzuse ca linia să meargă pînă la Dunăre, în insula Mocanului sau în insula Cioroiu, în fața gării Rusciuk, pentru eventualitatea construirii unui pod peste fluviu și, în orice caz, pentru a scurta distanța dintre debarcaderul portului Giurgiu și tren.

Ce s-a întîmplat însă ?

În ședința din 5 ianuarie 1867 a Adunării a fost prezentată a jalbă semnată de 400 de cetățeni din Giurgiu (negustori, hangii, căruțași și alții), prin care aceștia cereau ca linia de la București să nu fie construită sau măcar să nu ajungă pînă la Dunăre, deoarece, se plîngeau ei, „înființarea acestii căi ferate ne vatămă prea multu interesele noastre de comerciu..." „orașul ar fi prăpădit"... „nici birjarii, nici hangiii și nici alte întreprinderi n-au să se poată folosi de călătorii veniți pe Dunărea, cari au să se sue deadreptul în vagoane". Datorită aranjamentelor electorale și legăturilor politice pe care le avea candidatul de Vlașca (se apropiau alegerile de deputați), guvernul a cedat. Concesionarii s-au trezit cu un cadou de 600 000 de franci, reprezentînd costul lucrărilor pe cei 3 km — distanța pînă la port pe care linia nu a mai fost construită.

[2] Cînd, în vara anului 1853, au fost aduse pe Dunăre de la Viena cazanul de abur (7 000 kg.) și motorul pentru „moara de foc de la Colentina", transportul lor de la Giurgiu la București — subiect de epopee tehnică — a durat nu mai puțin de patru săptămîni ! A fost nevoie să se amenajeze un car special, să se consolideze sau să se refacă podurile și întreaga șosea. Pe unde nu se putea altfel, s-a făcut pod de bîrne, care erau mutate mereu înaintea carului. Cum să se fi transportat atunci, pe șosele, o locomotivă de 18 400 kg ?

[3] Cu același consorțiu se încheiase în 1864 o convenție pentru construirea a 19 poduri metalice, care au contribuit la extinderea rapidă a rețelei de șosele naționale.

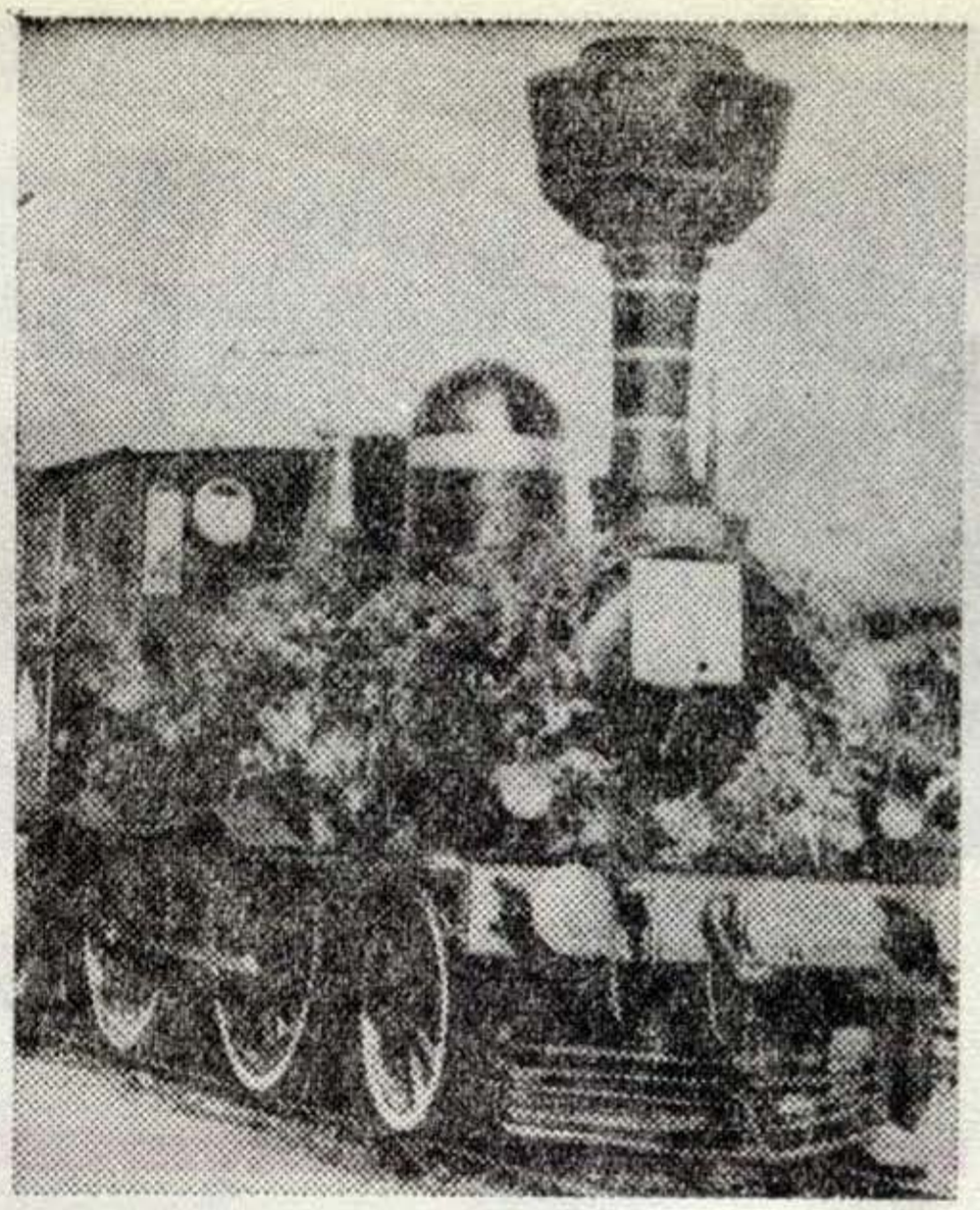

Locomotiva 43 „Călugăreni", cu vagoanele refăcute, intră, după 100 de ani, în gara Jilava. (Aspect de la festivitatea prilejuită de sărbătorirea centenarului liniei ferate București—Giurgiu)

După doi ani, în ședința Adunării din 31 martie 1869, criticînd greșeala făcută, primul ministru, Dimitrie Ghica, arăta că legătura pînă la Dunăre trebuia neapărat realizată și că nu se putea aștepta executarea unui canal navigabil în locul liniei. S-a convenit ca linia să fie prelungită din gara Giurgiu-oraș pînă la Smîrda (2,6 km), ceea ce s-a realizat în anul 1870, în regia statului.

Trenul Michaiu Bravul

Inaugurarea liniei București—Giurgiu a avut loc, cu mare fast, la 19/31 octombrie 1869, în gara Filaret, bogat pavoazată. Ceremonia respectivă a fost descrisă într-o manieră sobră în Monitorul oficial de a doua zi (pag. 1018), sub titlul „Celebrarea deschiderii drumului de fier Bucuresci—Giurgiu". Primul ministru l-a înlocuit pe domnitor care plecase în Germania, pentru a se logodi...

Pitoresc a fost reportajul (nesemnat) apărut la 21 octombrie 1869 în PRESSA — **ziar politic, litterar și commercial,** care începea astfel : **Eri am avut fericita ocasiune de a asista la solemnitatea de deschidere a drumului ferat Bucuresci—Giurgiu !... Mărturisim că am fost cu totul transportați de bucuria ce ne-a inspirat această zi !...**

În dimineața acelei zile de duminică au plecat din gara Filaret spre Giurgiu două garnituri inaugurale. Prima, condusă de în-

sușI sir John Trevor Barklay, era „Trenul de onoare Michaiu Bravul" (după numele locomotivei). Cea de-a doua era „Trenul Dunărea", condus de Nicolae Tănase, foarte tînăr pe atunci, primul mecanic de locomotivă român[4]. Vagoanele erau scurte (7—8 metri), iluminate cu ulei de rapiță, fără comunicații între ele, cu 3—5 compartimente, cu cîte două uși care dădeau direct afară, pe cele două lungi trepte laterale ; lipseau instalațiile sanitare și de încălzire.

Linia București—Giurgiu, racordată la Gara de Nord în 1872, a fost de la început exploatată de stat, printr-o direcție proprie, încadrată în „Ministeriulu Agriculturei, Comerciului și Lucrărilor publice".

„Rondunica" pleacă în prima cursă

Multe oferte și propuneri de construcții feroviare s-au făcut și în Moldova în cei 20 de ani de cînd inginerul Marin, prezentîndu-se ca unul care realizase în Austria „grossartige Bauten" construcții impunătoare, încerca să-l convingă pe Mihail Sturdza despre avantajele unui drum de fier așternut pe valea Siretului, de la Mihăileni pînă la Galați, pe care tracțiunea să se facă, la început, cu cai. Prima concesiune, votată de Adunarea deputaților, a obținut-o însă, la 31 martie 1862, asociația Petru Mavrogheni — Leo de Sapieha. Au urmat apoi altele și altele, lucrurile petrecîndu-se în multe privințe ca în Muntenia.

Anul 1868. Apare, în fine, documentul mult așteptat : „Act de concesiune pentru construirea și exploatarea căei ferate de la Suceava la Iași, Botoșani pînă la Roman — promulgat prin decretul No. 1516 de la 21 septembre 1868". Prin acest act, mai mulți asociați vienezi și londonezi, reprezentați prin Victor von Offenheim, se angajează să pună în funcțiune și să exploateze o rețea feroviară între frontiera cu Austria, aproape de Suceava, și orașele Iași, Botoșani și Roman.

Compania condusă de von Offenheim deschide linia Suceava—Roman (circa 103 km) la 3/15 decembrie 1869, adică în mai puțin de 15 luni de la data actului de concesionare. În anul următor, la 1 iunie (stil nou), s-a dat în circulație linia Pașcani—Iași (76,6 km), iar peste încă un an, la 1 noiembrie 1871, linia Verești—Botoșani (44,5 km). Așa cum spunea N. Iorga, aceasta din urmă era ca o crenguță care, ramificată din tulpina mare, ținea la capătul ei, ca pe o cireașă, orașul Botoșani.

Din momentul acordării concesiunii, nimic nu a tulburat construcția liniei și, pînă la un timp (cam scurt !), nici exploatarea ei. O tăcere aproape deplină a domnit și în cele trei momente inaugurale. Nici fast, nici solemnitate și nici dare de seamă în Monitorul oficial.

Ca și în Muntenia, locomotivele care circulau pe drumurile de fier ale Moldovei aveau nume sugestive, după obiceiul timpului : **Fulgeru, Steaoa, Fortuna, Rondunica, Leul, Porumbelu** etc. Dintr-un mers de tren din 1888 aflăm că trenul accelerat nr. 2, cu rangul 3, parcurgea distanța Iași—Roman (116 km) în 3 ore și 24 de minute.

La 1/13 septembrie 1872, stația Roman a fost legată la rețeaua Mărășești—Tecuci—Bîrlad—Galați—Brăila—Buzău—Ploiești—București—Pitești, atunci terminată.

Spre deosebire de linia Filaret—Smîrda, rețeaua din nordul Moldovei a fost înzestrată de la început cu telegraf.

Activitatea feroviară „calmă" a rețelei din Moldova nu a durat mult și au apărut conflicte cu statul român. Mai întîi, contrar actului de concesiune, compania administra liniile Suceava—Iași—Botoșani—Roman într-un singur cont cu cele pe care le exploata în Austria, astfel că statul român nu putea cunoaște veniturile și cheltuielile liniilor de pe teritoriul său, trebuind să suporte deficitele pretinse de companie. Apoi, aceasta nu avea material rulant suficient și plătea chirie pentru diferența necesară, ceea ce încărca cheltuielile de exploatare. În fine, compania nu aplica nici prevederile articolului 23 al convenției, conform căruia trebuia ca „după 5 ani, jumătate cel puțin din impiegații inferiori să fie pămînteni".

Neputînd ajunge la vreo înțelegere cu compania respectivă nici în mod direct și nici prin tribunalul de arbitri, guvernul de atunci s-a hotărît să procedeze energic. La 18/30 octombrie 1888, „la orele 12 din zi", statul a ocupat cu forța militară toate stațiile (19), continuînd el exploatarea, „pe risicul și pericolul Companiei", prin Direcția generală C.F.R., înființată încă de la 11/23 aprilie 1880.

Cu aceasta, cortina era trasă peste ultimul act al exploatărilor feroviare concesionate în țara noastră. Ulterior, liniile companiei au fost răscumpărate, lichidarea definitivă a conturilor fiind realizată abia în 1928.

* * *

Inaugurată acum 100 de ani, era feroviară din țara noastră are în fața ei un viitor a cărui imagine apare strălucitoare, ajutînd, și în același timp reflectînd, dezvoltarea economiei, a științei și a tehnicii din România socialistă.

---

[4] N. Tănase a avut bucuria să deschidă defilarea trenurilor festive la „Ceferiada" din 1939, ca mecanic conducător al locomotivei nr. 43 Călugăreni, una din primele cinci care au circulat pe linia Filaret—Giurgiu. Această locomotivă, păstrată și pusă în stare de funcționare, se află astăzi în dotația „Muzeului Căilor ferate române", cu vagoane reconstituite după desenele și fotografiile celor din 1869. În octombrie 1969, bătrînul ceainic pe roți numit „Călugăreni" a reușit, pufăind abur și stropind apă, să facă o cursă Gara de Nord—Gara Giurgiu-oraș și înapoi, reeditînd — exact la un secol distanță — performanța surorilor ei din 1869.

Se înfruntă două tactici

● Si la putere, și în opoziție? ● Vorbe multe, treabă puțină ● Concluzia lui Penescu ● Cetățile revoluției ● O crimă odioasă și consecințele ei

Al. Gh. SAVU

Unii comentatori politici mai puțin experimentați pronosticau celui de-al doilea guvern prezidat de generalul C. Sănătescu o viață lungă. Căci, aparent, componența și programul acestuia ar fi trebuit să dea satisfacție atît partidelor și organizațiilor încadrate în F.N.D., cît și cercurilor politice burgheze. Primelor — pentru că realizaseră un salt de la două la șase portofolii ministeriale, la care se adăugau vicepreședinția Consiliului și cele trei subsecretariate de stat ; ultimelor — pentru că, prin numărul mai mare de portofolii — nouă[1] —, și

[1] De fapt — unsprezece, pentru că „tehnicianul" de la Externe era o persoană din anturajul lui Iuliu Maniu, iar Ministerul de Război rămînea, prin interimatul lui Sănătescu, tot în lotul cercurilor burgheze.

Masele populare au devenit stăpîne pe stradă

prin însemnătatea lor (finanțe, economie națională, interne, agricultură și domenii, externe etc.), continuau să dețină controlul asupra cabinetului. Primelor — pentru că impuseseră în programul noului guvern unele puncte de bază din platforma F.N.D. : susținerea războiului antihitlerist, aplicarea, în continuare, a armistițiului, normalizarea vieții administrative și altele [2] ; ultimelor — pentru că evitaseră includerea unor reforme social-economice și, îndeosebi, a reformei agrare, asupra cărora stăruiseră forțele democratice.

Vrînd-nevrînd și cu sufletul îndoit: Iuliu Maniu

În realitate, instituirea celui de-al doilea guvern Sănătescu era considerată atît de forțele democratice, cît și de cercurile reacționare, drept o soluție vremelnică, provizorie.

Partidele și grupările din F.N.D. nu se puteau declara mulțumite cu un guvern dominat de partidele burgheze și cu un program de guvernare din care, practic, lipseau obiective democratice esențiale, menite să asigure dezvoltarea progresivă a țării. De aceea, participînd loial, cu simț de răspundere, la activitatea cabinetului — în măsura în care aceasta servea interesele naționale și se baza pe programul de guvernare comun —, P.C.R. și celelalte partide și grupări democratice au desfășurat, concomitent, o bogată activitate în afara guvernului, mobilizînd masele populare la lupta pentru zdrobirea, pas cu pas, a rezistenței reacțiunii și pentru crearea condițiilor necesare instituirii unei guvernări democratice.

Presiunile de jos asupra majorității reacționare a cabinetului Sănătescu s-au îmbinat în permanență cu presiunile de sus, exercitate de miniștrii democrați în sînul guvernului. F.N.D. se afla — după cum remarca, nu fără îndreptățire, unul dintre gazetarii burghezi — „și la guvern, și în opoziție". Această tactică originală imprimată de comuniști activității F.N.D. s-a dovedit întru totul adecvată împrejurărilor.

La rîndul lor, partidele burgheze, cercurile palatului erau nemulțumite de soluția dată crizei de guvern la 4 noiembrie. Suferiseră o înfrîngere și își dădeau seama de acest lucru. O dovedesc, printre altele, însemnările inedite ale lui N. Pascu și Zaharia Boilă, care acuză cercurile palatului că ar

fi cedat „prea repede" presiunilor F.N.D. Dar liderii P.N.Ț. și P.N.L. sperau să împiedice transformarea acestei înfrîngeri în dezastru, pentru ei soluția optimă rămînînd și pe mai departe înlocuirea guvernării politice de coaliție printr-o guvernare nepolitică, de „tehnicieni". O asemenea guvernare avea, după Iuliu Maniu, cel puțin două avantaje : în primul rînd, ar fi fost înlăturate de la putere partidele comunist, social-democrat și celelalte grupări din F.N.D. ; în al doilea rînd, ar fi scutit partidele burgheze de răspundere directă într-un moment greu. Tocmai de aceea — după cum notează, în însemnările lui, Zaharia Boilă, unul din liderii aripii maniste a P.N.Ț., — la 4 noiembrie, numai „vrînd-nevrînd, cu sufletul îndoit, Maniu și-a dat asentimentul să se formeze un guvern de coaliție" [3]. Ulterior, tactica partidelor burgheze s-a concretizat, în guvern, prin tărăgănarea aplicării punctelor din programul de guvernare care vizau democratizarea internă, iar în afara acestuia — printr-o intensă propagandă demagogică.

Iată de ce activitatea noului guvern s-a desfășurat, de la început, sub semnul sterilității. Exceptînd rezolvarea sarcinilor curente legate de continuarea războiului antihitlerist și conlucrarea cu organele Comisiei aliate de control, celelalte probleme care decurgeau din programul de guvernare n-au depășit, în genere, stadiul dezbaterilor de principiu și al proiectelor. Arareori, ședințele Consiliului de Miniștri — lungi, furtunoase, presărate cu incidente și polemici pătimașe stîrnite de manevrele și invectivele miniștrilor burghezi — s-au putut solda cu acorduri parțiale.

Avînd o orientare politică precisă și primind în permanență un sprijin substanțial din partea Consiliului Național al F.N.D. [4],

---

[2] Vezi Paraschiva Nichita : „Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România", în revista „Anale de istorie", anul XV, nr. 4/1969.

[3] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul nr. 6, dosarul nr. 113, fila 8.

[4] Printre măsurile inițiate în acest scop, Consiliul Național al F.N.D. a hotărît, la 10 noiembrie, crearea unor comisii speciale de studii care să furnizeze miniștrilor și subsecretarilor de stat democrați toate datele și asistența tehnică de care aveau nevoie în problemele economice, financiare, sociale etc. Totodată, exponenții F.N.D. din guvern au fost incluși de drept în biroul Consiliului Național, ceea ce le dădea posibilitatea să participe nemijlocit la activitatea acestui organism și să cunoască, în toate amănuntele, politica forțelor democratice.

O ședință obișnuită a cabinetului Sănătescu : discuții, promisiuni..., dar faptele întîrzie

miniștrii democrați — Lucrețiu Pătrășcanu la justiție, Gh. Gheorghiu-Dej la transporturi, Ștefan Voitec la învățămînt, Gh. Vlădescu-Răcoasa la Ministerul Naționalităților etc. — s-au inițiat rapid în problemele guvernării — la care, cu excepția dr. Petru Groza, participau pentru prima dată — și au obținut realizări de seamă la departamentele de care răspundeau. Încă din această perioadă s-a afirmat, prin înțelepciunea, tactul și experiența lui politică, dr. Petru Groza.

Succesele obținute de miniștrii democrați la departamentele respective influențau însă în slabă măsură activitatea guvernului în ansamblu. Căci, în Consiliul de Miniștri — singurul în măsură să adopte hotărîri de interes general, cu putere de lege — intra în acțiune majoritatea reacționară, care tergiversa totul, sabota, amenința, crea bariere peste bariere în calea unei conlucrări constructive. Nici în timpul acestui guvern nu a fost posibil să se adopte, de pildă, legea sindicatelor sau legea privitoare la judecarea criminalilor de război și a vinovaților de dezastrul țării.

În slujba cărei ordini?

În aceste condiții, se poate ușor imagina modul în care miniștrii reacționari orientau activitatea departamentelor aflate sub controlul lor. După cum se știe, în lotul lor intrau principalele ministere economice. Susținerea frontului antihitlerist, refacerea obiectivelor distruse de război pe o parte importantă a teritoriului național, îndeplinirea obligațiilor asumate prin Convenția de armistițiu etc. ar fi necesitat măsuri ferme în toate sectoarele, pentru a se putea depăși momentul greu prin care trecea întreaga economie națională. Dar, astfel de măsuri întîrziau. Prin orientarea imprimată ministerelor economice, reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. contribuiau la accentuarea haosului economic, la ascensiunea capitalului speculativ, la îngroșarea păturii îmbogățiților de război pe seama maselor muncitoare. Și în industrie, și în agricultură, producția înregistra reduceri masive și inflația începuse să ia proporții.

O mare răspundere pentru neîndeplinirea sarcinii democratizării aparatului de stat, instituțiilor publice și particulare a revenit Ministerului de Interne, condus de Nicolae Penescu, membru al conducerii P.N.Ț. Sub lozinca cunoscută a „restabilirii ordinii", organele represive și-au concentrat măsurile nu împotriva fasciștilor și a rămășițelor vechiului aparat de stat antonescian, ci contra forțelor democratice. În ședințele Consiliului de Miniștri, Nicolae Penescu a susținut, în repetate rînduri, ca guvernul să aprobe măsuri drastice contra „tulburătorilor ordinii publice", adică a maselor care cereau democratizarea întreprinderilor și instituțiilor. În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944, Penescu își încheia un lung expozeu pe această temă cu următoarea propunere : „Concluzia : v-aș propune să dați un comunicat redactat astfel : Înlocuirea autorităților administrative și polițienești prin manifestațiuni locale este ilegală"[5].

[5] Arhiva C.C. al P.C.R., Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944.

Dar, în timp ce în sînul guvernului înfruntarea dintre reprezentanții F.N.D. și miniștrii reacționari continua în forme tot mai ascuțite, afară, în stradă, la orașe și sate, revoluția își urma cursul ei implacabil. Masele decideau mai mult ca oricînd.

Sub conducerea Partidului Comunist Român, F.N.D. a obținut succese remarcabile în organizarea luptei maselor populare. Partea cea mai înaintată a tineretului s-a încadrat în rîndurile Uniunii Tineretului Comunist, îndrumată, din partea conducerii P.C.R., de tovarășul Nicolae Ceaușescu. Sindicatele muncitorești unice au cuprins în rețeaua organizațiilor lor masa salariaților din majoritatea covîrșitoare a întreprinderilor. Frontul Plugarilor se extindea cu repeziciune în întreaga țară. Rezultate pozitive au obținut și Partidul Social-Democrat, Uniunea Patrioților, Uniunea Populară Maghiară, Apărarea Patriotică și alte organizații democratice care aderaseră la F.N.D.

Luna noiembrie a relevat pregnant trecerea orașului, prin muncitorime în primul rînd, de partea forțelor democratice. Fabricile și uzinele au devenit cetăți inexpugnabile ale revoluției. De aici a pornit și s-a extins procesul democratizării întreprinderilor și instituțiilor publice și particulare. Intelectualitatea, meseriașii, funcționarii au găsit în proletariat aliatul și conducătorul care să-i călăuzească în acțiunile pentru satisfacerea propriilor revendicări. Dacă forțele democratice au ajuns să stăpînească strada, acest lucru a fost posibil numai pentru că ele se bucurau de sprijinul total al fabricilor și uzinelor.

Consecințele acestei situații s-au repercutat pozitiv asupra întregului proces de democratizare. Curățindu-și propriile întreprinderi, muncitorii au trecut, umăr la umăr, cu ceilalți oameni ai muncii, la îndepărtarea elementelor fasciste, reacționare, din posturile pe care le ocupau în aparatul de stat, înlocuindu-le cu reprezentanți ai intereselor populare. În noiembrie 1944, masele au instalat noi conduceri democratice în fruntea primăriilor orașelor Constanța, Tulcea, Brăila, Petroșani, Lupeni, Ploiești, Arad și în alte localități. Cu sprijinul hotărîtor al muncitorimii bucureștene, au fost ocupate, de asemenea, primăriile comunelor suburbane și învecinate Capitalei. Concomitent a început să ia amploare democratizarea primăriilor sătești, precum și a conducerilor unor asociații profesionale ale diferitelor categorii de funcționari și intelectuali.

Partidele burgheze pierd teren

Un indiciu important al creșterii influenței forțelor democratice a fost, incontestabil, ocuparea unui număr crescînd de prefecturi.

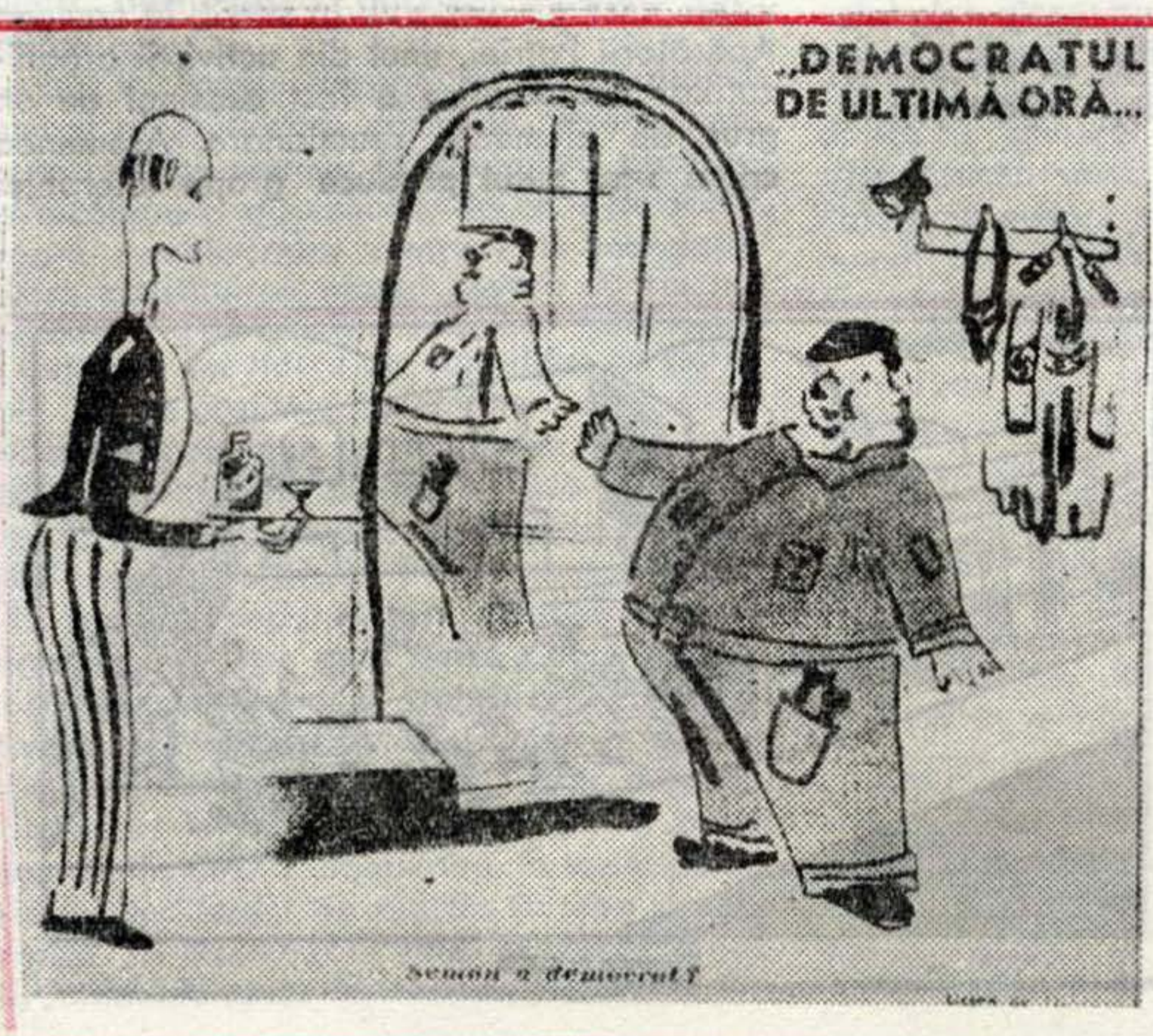

„România liberă", 17 noiembrie 1944

Astfel chiar în ziua instalării celui de-al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie), populația a impus un nou prefect în fruntea județului Constanța, după ciocniri sîngeroase cu detașamentele polițienești baricadate, din ordinul ministrului de interne, în sediul prefecturii. Au urmat apoi, la intervale scurte, prefecturile județelor Tulcea, Prahova, Hunedoara, Dîmbovița, Arad. Sub influența stării de spirit a populației, prefecții unor județe (Neamț, Brașov, Argeș, Bacău, Buzău) au aderat la F.N.D., deși nu erau încadrați în organizațiile democratice. Noile autorități au început să aplice pe raza localităților sau județelor aflate sub controlul lor directivele Consiliului Național al F.N.D., refuzînd să mai dea ascultare ordinelor primite de la majoritatea reacționară a guvernului ; teritoriul asupra căruia acesta își putea exercita autoritatea se îngusta.

Cercurile reacționare au fost cuprinse de o vie îngrijorare. În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie, ministrul de interne a recunoscut eșecul încercărilor forțelor represive de a stăvili creșterea luptei maselor populare. De altfel și generalul C. Sănătescu, referindu-se la situația creată în țară, spunea în cadrul aceleiași ședințe : „...ceea ce mă îngrijorează pe mine este faptul ca nu cumva să scăpăm din mînă autoritatea" [6].

În ciuda acestui citat, cîteva cuvinte despre generalul Constantin Sănătescu sînt, poate, necesare. Desigur, prin poziția lui socială, prin faptul că se afla în anturajul Palatului, generalul Sănătescu se bucura de încrederea deplină a regelui, căruia i-a rămas pînă la sfîrșit fidel. Dar ca președinte al Consiliului de Miniștri, deși împărtășea în multe probleme punctul de vedere al majorității reacționare, Sănătescu s-a străduit să rămînă în afara disputelor dintre partide, a acționat cu o anume moderație. Tocmai de aceea, ca persoană, el nu a fost supus criticilor forțelor democratice. Este semnificativ că cercurile conducătoare ale P.N.Ț. și P.N.L., considerîndu-l „moale", nu-l priveau cu prea multă simpatie, încercînd să se debaraseze de el încă la sfîrșitul lunii octombrie.

În a doua jumătate a lunii noiembrie s-au produs cîteva evenimente care au precipitat declanșarea unei noi crize de guvern. Astfel, după ce au acceptat propunerea F.N.D. ca la conducerea Ministerului de Război să fie titularizat generalul C. Vasiliu-Rășcanu, partidele burgheze s-au răzgîndit, părîndu-li-se că generalul nutrea simpatii exagerate pentru forțele democratice. În aceste împrejurări, Consiliul Național al F.N.D. a chemat masele populare să acționeze pentru a impune învestirea imediată a generalului C. Vasiliu-Rășcanu în fruntea Ministerului de Război.

La Ministerul de Interne, Penescu căutînd să impună voința partidelor burgheze, s-a făcut vinovat de acte care au indignat opinia publică democratică. Alarmat de amploarea acțiunilor de democratizare întreprinse de mase, el a proferat, la adresa lor, amenințări deschise, în termeni jignitori. Parcă pentru a sfida opinia publică, poliția a dat publicității o listă cu numele unor elemente fasciste care urmau să fie arestate, prevenindu-i pe această cale pe cei vizați, care au dispărut. În sfîrșit, în comuna Apărătorii Patriei, unul din activiștii organizațiilor democratice a fost asasinat de un grup de elemente reacționare. Asemenea crime s-au putut produce grație toleranței

[6] Ibidem.

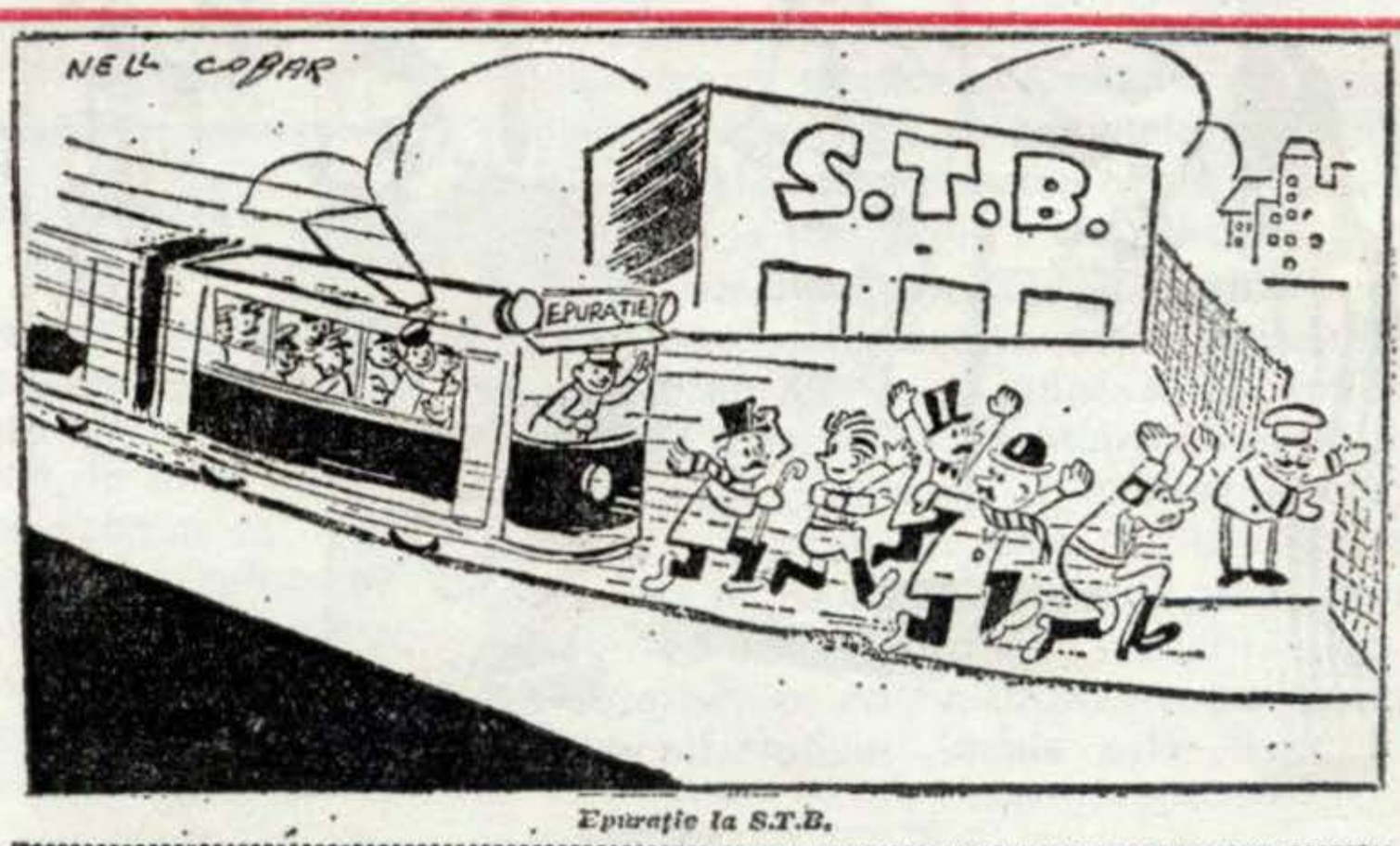

Epurație la S.T.B.

Epurație...
„România liberă", 27 noiembrie 1944

autorităților față de rămășițele fasciste și atmosferei antidemocratice întreținute la Ministerul de Interne.

Numirea imediată a generalului C. Vasiliu-Răşcanu în fruntea Ministerului de Război și demiterea lui Nicolae Penescu de la Ministerul de Interne au fost revendicate, insistent, la toate mitingurile și întrunirile populare. Concomitent au fost ocupate de mase numeroase primării și prefecturi.

Dulcele fruct nu a mai fost cules...

Incapacitatea majorității reacționare a cabinetului Sănătescu de a controla situația a determinat Palatul și cercurile conducătoare ale partidelor burgheze să caute o nouă formulă de guvern, provocînd pe neașteptate demisia cabinetului și luînd astfel prin surprindere forțele democratice. Iată și cele patru acte ale tentativei :

Actul I : la 27 noiembrie, în ședința Consiliului de Miniștri se dă citire unei declarații colective a exponenților P.N.Ț., în care se susține, în mod calomnios, că din vina grupărilor democratice scopul pentru care se constituise cabinetul nu putuse fi realizat. O declarație similară fac și exponenții Partidului Național Liberal. Indirect, menținerea guvernului de coaliție este condiționată de încetarea acțiunilor de democratizare, renunțarea la criticile aduse miniștrilor reacționari, desființarea gărzilor populare înarmate etc.

Actul II : Maniu dezbate cu regele planul concret al provocării crizei de guvern, persoana noului premier și formulele posibile de alcătuire a guvernului. Se cade de acord asupra următoarelor puncte : 1) mandatul pentru constituirea noului guvern să fie încredințat generalului Nicolae Rădescu ; 2) după un simulacru de consultări cu partidele, să se instituie în cel mai scurt timp posibil un cabinet de tehnicieni, sub pretextul că partidele politice refuză să continue formula guvernului de coaliție, acceptabil pentru P.N.Ț. și P.N.L. numai dacă, prin tratative separate cu partidele componente, se reușește spargerea F.N.D. și izolarea comuniștilor ; 3) programul viitorului guvern de tehnicieni să vizeze, în primul rînd, restabilirea „ordinei", prin metode autoritare, la nevoie dictatoriale ; 4) acest plan să fie dus la îndeplinire, în toate punctele lui, indiferent de reacția forțelor democratice. În însemnările sale, N. Pascu arată că, întîlnindu-se cu Maniu imediat după au-

diență, a constatat că acesta era radios, conținînd pe o mare reușită [7].

Actul III : la 2 decembrie 1944, miniștrii național-țărăniști își prezintă demisia, conform înțelegerii dintre Iuliu Maniu și rege. Eforturile comuniștilor și ale celorlalte grupări democratice de a evita demisia întregului cabinet se soldează cu rezultate negative.

Actul IV : intrînd în scenă, generalul Nicolae Rădescu trece expeditiv peste faza consultării partidelor și începe recrutarea „tehnicienilor" care urmează să intre în noua echipă guvernamentală. La 4 decembrie, lista guvernului de tehnicieni este deja stabilită, cu concursul substanțial al lui Maniu. Viitorii miniștri așteaptă nerăbdători ora fixată pentru a depune jurămîntul în fața regelui.

Dar tocmai atunci cînd politicienii reacționari se așteptau mai puțin, cînd dulcele fruct al victoriei părea atît de aproape încît n-aveau decît să întindă mîna pentru a-l apuca, a căzut din senin, ca un trăsnet, contralovitura forțelor democratice. Și iată-l pe același N. Pascu notînd, descumpănit și consternat, momentul năruirii iluziilor : „Formarea guvernului de tehnicieni era sigură. În seara zilei de 4 dec. așteptam în cabinetul lui Penescu depunerea jurămîntului anunțat pentru orele 19 [...] Dar puțin după orele 20, intră în cabinetul lui Penescu subdirectorul general al Siguranței, Rînzescu, care aducea vești. N-a putut «intra încă la Palat» cu agenții săi, astfel că era informat numai din exterior. Rădescu a stat în audiență la rege trei ore, după care persoanele care erau pregătite să depună jurămîntul au fost convocate la locuința lui Rădescu, unde li s-a spus că guvernul de tehnicieni nu se mai face. Era de necrezut, căci nimeni în partid nu știa nimic [...]" [8]

Ce se întîmplase ? Era o întrebare la care politicienii reacționari aveau să afle curînd răspunsul. Partidul Comunist Român nu pierduse nici un moment inițiativa. Despre aceasta în numărul viitor.

---

[7] Cît privește programul acestui guvern, același N. Pascu nota : „Misiunea guvernului de tehnicieni trebuia să fie ocuparea militărește a fabricilor și oprirea oricăror manifestații muncitorești... Urma să se instaureze starea de asediu". (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 9158. fila 68).

[8] Loc. cit., filele 68—69.

REPORTAJ DIN
ANUL 448

O solie bizantină la curtea lui Attila

În Editura Academiei va apărea al doilea volum din Izvoare privind istoria României, **în redacția și sub îngrijirea unui colectiv format din H. Mihăescu, Gh. Ștefan (membri corespondenți ai Academiei), R. Hîncu, V. Iliescu și V. Popescu. Culegerea cuprinde texte grecești, latinești și bizantine, scrise între anii 300 și 1 000 e.n., fiind o excelentă crestomație din operele a 85 de autori, printre care celebrii istorici Priscus Panites, Ammianus Marcellinus, Iordanes, Procopius din Caesarea, Menander Protector, Agathias, Teofilact Simocata, Teophanes Confessor, Mauricius și Constantin Porfirogenetul.**

Deși întocmită ca o lucrare științifică — fiind destinată în primul rînd cercetătorilor preocupați de problemele formării limbii și poporului român —, culegerea este, în același timp, accesibilă marelui public, dovadă fragmentul pe care-l publicăm în avanpremieră editorială. El aparține lui Priscus Panites și reprezintă o parte din impresiile sale de călătorie prilejuite de solia bizantină din anul 448 la curtea lui Attila. Notația alertă, densă și plină de culoare, ne înfățișează nu numai un iscusit diplomat și istoric bizantin, ci și un excelent... reporter.

Cînd a scris despre curtea lui Attila, Priscus Panites avea aproximativ 38 de ani. I se mai spunea și „Tracul", după locul său de naștere — orășelul Panion din Tracia, nume sub care a rămas și în literatură. Făcuse studii de retorică și filozofie la Constantinopol, dar a intrat în diplomație, unde s-a dovedit un excelent exponent al celebrei diplomații bizantine. Misiunile sale au fost numeroase. În anul 448 însoțea pe Maximinus (un înalt demnitar de stat bizantin) la curtea lui Attila ; doi ani mai tîrziu, în 450, se afla la Roma ; în 452 negocia, la Damasc, pacea cu saracenii (arabii), iar în 453 era trimis la Alexandria să aplaneze conflictele religioase în Egipt.

Toate aceste misiuni i-au pus în valoare talentul diplomatic, oferindu-i, în același timp, posibilitatea cunoașterii nemijlocite a unor oameni și locuri de pe un întins și variat spațiu geografic și politic. Observa-

ţiile prilejuite de călătorii au fost sintetizate în opera sa de căpetenie, Istoria Bizanţului şi evenimentele în legătură cu Attila, *care consemnează faptele cele mai de seamă dintre anii 411 şi 472. Notaţiile privind solia la curtea lui Attila prezintă pentru noi un interes deosebit, deoarece se referă şi la teritoriul ţării noastre.*

Ce căuta solia bizantină la curtea lui Attila?

În anul 441, Attila a trecut Dunărea şi a cucerit o fîşie largă de teren între rîul Morava, munţii Balcani (Stara Planina) şi Marea Neagră. Pacea a fost realizată cu multă trudă, în anul 443, Imperiul bizantin urmînd să plătească un tribut greu. 4 ani mai tîrziu, Attila a năvălit din nou şi a ajuns cu călăreţii săi pînă în Grecia, de unde s-a întors cu prăzi bogate şi numeroşi prizonieri — a căror răscumpărare avea să-i aducă sume importante. Pentru negocieri, împăratul bizantin, Teodosie cel Tînăr (408-450), a trimis în anul 448 o solie la Attila — din care făceau parte Maximinus şi consilierul acestuia, Priscus Panites.

Drumul lui Priscus spre curtea lui Attila a trecut prin Philippopolis (azi Plovdiv), Serdica (Sofia), Naissus (oraşul iugoslav Niš), apoi mai departe spre nord, probabil pe valea Moravei, şi, în continuare, pe teritoriul actual al ţării noastre, pe un traseu situat undeva la sud de Timişoara. Restul traseului, peripeţiile călătoriei, ceremonialul de la curtea lui Attila figurează în fragmentul pe care-l reproducem alăturat.

Traducere şi note de H. Mihăescu. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

* * *

...Am ajuns la Naissus şi am găsit oraşul pustiu de locuitori, deoarece fusese distrus de duşmani; numai printre dărîmăturile lăcaşurilor sfinte se mai întîmpla să întîlnim cîte un bolnav. Am descălecat pe un loc curat, puţin mai sus de rîu, deoarece toate locurile de pe malul apei erau pline de oasele celor care căzuseră în lupte. A doua zi am ajuns la Agintheus, conducătorul armatelor din Illyria, nu departe de Naissus [...]

Soarele şi-a schimbat mersul

După ce am înnoptat acolo, ne-am îndreptat de la hotarele oraşului Naissus spre fluviul Istru şi am ajuns într-o vale strîmtă, cu numeroase cotituri, depresiuni şi coline. Cînd s-a luminat de ziuă, am vrut să ne îndreptăm spre apus, dar ni s-a părut că vedem răsăritul soarelui în partea opusă; ne-am dezorientat în privinţa aşezării locului şi am început să strigăm că soarele şi-a schimbat mersul şi arată altă stare de lucruri. Necunoaşterea locului ne făcea să credem că acea parte a drumului e spre răsărit. Apoi dintr-o regiune plină de dealuri am ajuns într-o cîmpie împădurită. Acolo ne-au primit luntraşi barbari [1], în bărci făcute din trunchiuri de copaci, tăiate şi scobite de ei înşişi. Ei ne-au trecut dincolo de fluviul Dunărea [...]

Am străbătut cu barbarii un drum de aproape şaptezeci de stadii **(aproximativ 14 kilometri; se pare că solii au trecut Dunărea în apropiere de Baziaş — H. M.)**, am fost nevoiţi să ne oprim într-o cîmpie pînă ce va fi înştiinţat Attila de sosirea noastră. Împreună cu noi au rămas şi cîţiva barbari care ne serveau drept călăuză. Către seară tocmai luam masa, cînd am auzit zgomot de cai ce se apropiau de noi. Au sosit doi bărbaţi sciţi, care ne-au poruncit să ne ducem la Attila. Noi i-am poftit să stea mai întîi cu noi la masă, iar ei au descălecat şi s-au ospătat. A doua zi ne-au condus pe drum şi pe la ora a noua din zi am ajuns la corturile lui Attila (căci el avea mai multe). Am vrut să ne aşezăm cortul pe o movilă, dar barbarii ieşiţi în calea noastră ne-au oprit, deoarece cortul lui Attila era aşezat într-o vale. Deci am aşezat cortul acolo unde au vrut sciţii [2].

Am rămas acolo numai o singură zi, iar a doua zi ne-am dus împreună cu Attila în ţinuturile dinspre miazănoapte ale ţării [...] Iar Attila s-a oprit într-un sat, unde voia să se însoare cu fata lui Escam: căci avea mai multe soţii, dar o lua şi pe aceasta, după obiceiul scitic.

De acolo am călătorit pe un drum neted, aşezat într-o cîmpie, şi am trecut peste mai multe rîuri navigabile, dintre care cele mai mari, după Istru, erau Drecon, Tigas şi Tifisas **(probabil Bîrzava, Timişul şi Bega de azi — H.M.)**. Pe acestea le-am trecut în bărci monoxile folosite de locuitorii de pe malurile rîurilor, iar pe celelalte le-am trecut pe plute, pe care barbarii le poartă pe căruţe, deoarece

---

[1] Termenul este folosit de Priscus în acelaşi sens în care era uzitat de vechii greci şi romani care considerau drept barbare toate popoarele străine de civilizaţia greco-romană, **cu excepţia egiptenilor.**

[2] În secolul al V-lea, cînd are loc solia lui Priscus la Attila, sciţii dispăruseră de pe scena istoriei. Ei fuseseră asimilaţi de sarmaţi încă în secolul III î.e.n. Denumirea pe care Priscus o dă populaţiilor întîlnite în cale este, desigur, anacronică. Ea se explică numai prin aceea că, în general, scriitorii bizantini acordau populaţiilor de la nord de Dunăre numele acelor populaţii care le fuseseră lor mai cunoscute: goţi, sciţi etc., etc. Izvoarele bizantine sînt pline **de astfel de notaţii. (N.R.)**

locurile sînt mlăștinoase. Prin sate ni se aducea de mîncare, și anume : în loc de grîu, mei, iar în loc de vin, mied, după cum îl numesc localnicii. Slujitorii care ne însoțeau aveau și ei o băutură preparată din orz. Barbarii o numesc camos.

Făclii în furtună

După ce am străbătut un drum lung, spre scăpătat ne-am așezat cortul lîngă un lac cu apă bună de băut, unde veneau să se adape locuitorii din satul vecin. Un vînt și o furtună năprasnică, iscată pe neașteptate și însoțită de tunete, fulgere mari și de ploaie puternică ne-au răvășit cortul și ne-au rostogolit în apa lacului cu tot ce am pregătit noi acolo. Îngroziți de tulburarea care domnea în aer și de ceea ce se întîmplase, am părăsit locul acela, ne-am despărțit unii de alții din pricina întunericului și a ploii și am apucat pe unde i s-a părut fiecăruia mai lesnicios. Cînd am ajuns la colibele din sat (căci toți ne-am îndreptat spre acestea pe diferite căi) ne-am întîlnit la un loc și am început să-i chemăm prin strigăte pe cei care rămăseseră în urmă. La strigătele noastre, sciții au ieșit afară din locuințele lor, au aprins trestii, de care se folosesc pentru foc, au făcut lumină și ne-au întrebat dacă avem nevoie de ceva, de facem atîta gălăgie. Însoțitorii noștri barbari au răspuns că ne-am speriat din pricina furtunii. Atunci sciții ne-au poftit la dînșii, ne-au primit și ne-au dat adăpost și au aprins mai multe trestii. Stăpîna satului era una din soțiile lui Bleda (**un fruntaș hun și nu fratele lui Attila, ucis în 445 — H.M.**). Ea ne-a trimis hrană și femei frumoase pentru culcare (la sciți acesta este un semn

Deși în însemnările lui Priscus Panites, Attila ne apare ca un rege sobru, aproape auster, este știut că hunii — ca și alte populații migratoare — aveau o predilecție deosebită pentru găteli strălucitoare, fastuoase. Aurul, pietrele prețioase aveau în epocă o mare căutare. Toate accesoriile vestimentare — catarame, paftale, cingători și diademe — erau din aur încrustat cu pietre prețioase.

Vă prezentăm cîteva din admirabilele podoabe descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice și considerate ca aparținînd perioadei hunice

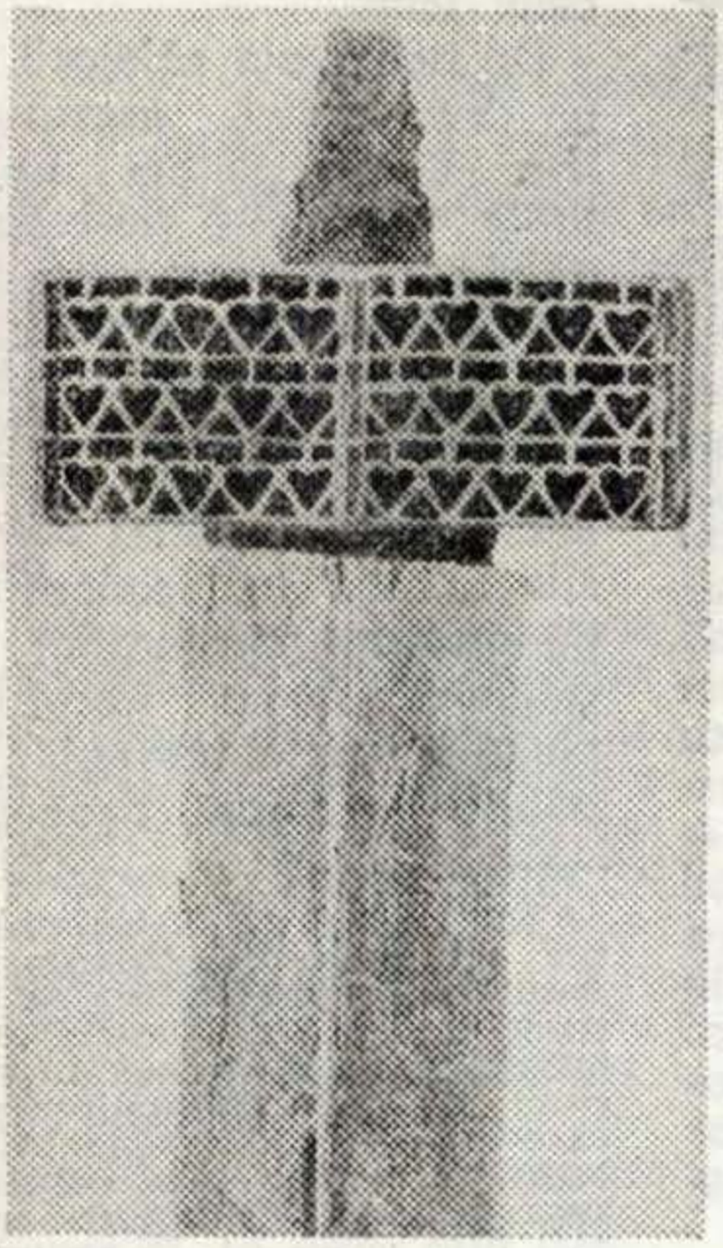

Ceea ce s-a păstrat foarte bine din această sabie este tocmai podoaba

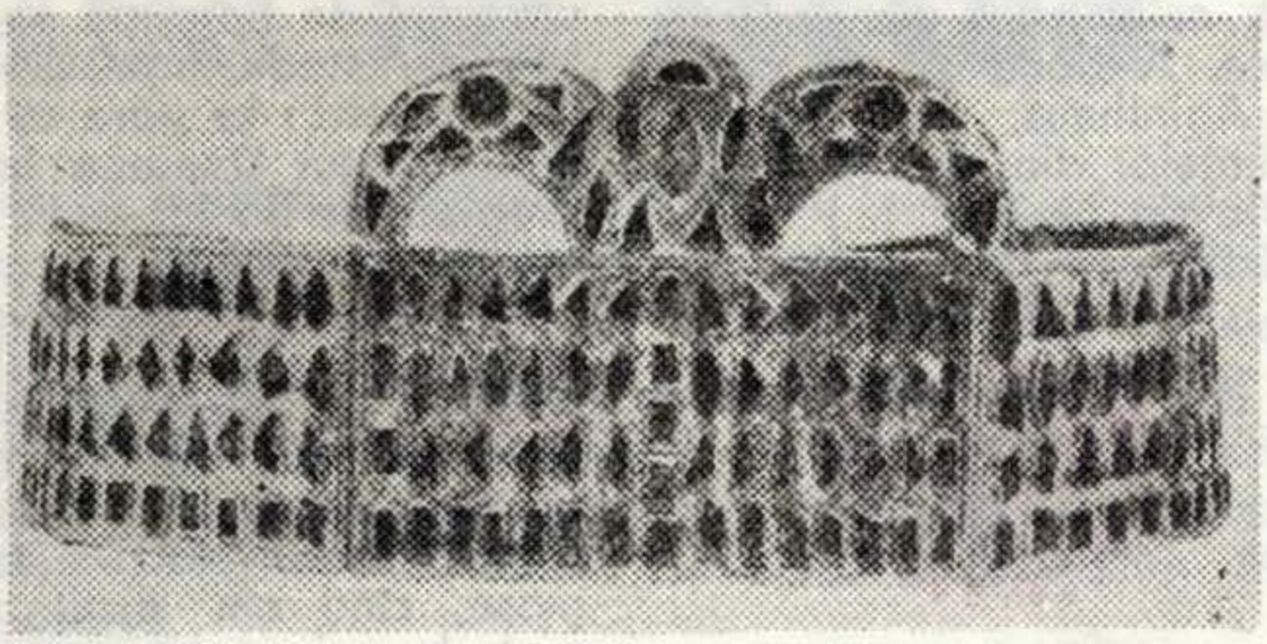

Splendidă — și azi — această diademă de aur

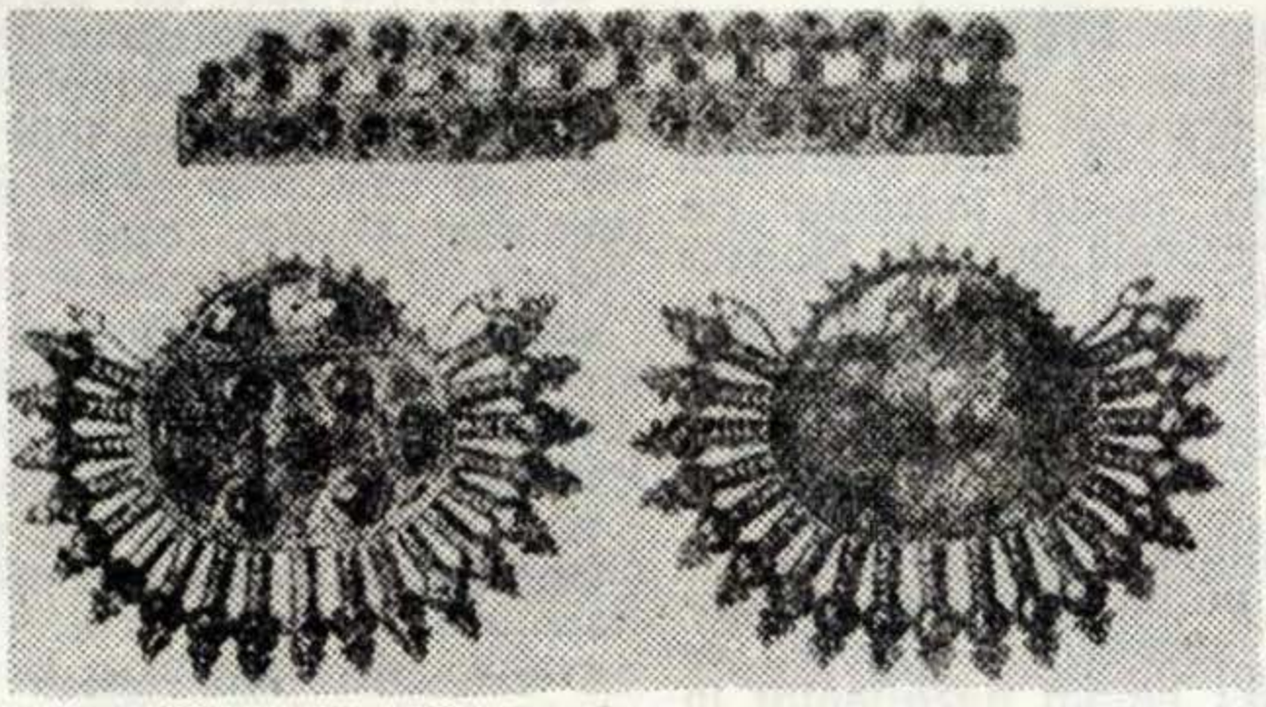

Alte trei piese — de remarcat diadema pentru frunte în stil tipic hunic — din seria ornamentelor vremii

de cinste). Noi le-am poftit pe femei să mănînce din mîncările aduse, dar ne-am ferit să ne atingem de ele. Am rămas în aceste bordeie, iar la ivirea zilei ne-am dus să ne căutăm lucrurile. Le-am găsit pe toate, pe unele în locul unde poposisem cu o zi mai înainte, pe altele pe malul lacului, iar pe celelalte le-am pescuit din lac. În ziua aceea am stat în sat și ne-am uscat lucrurile, căci furtuna încetase și era un soare strălucitor. Ne-am îngrijit de cai și de celelalte vite de povară, apoi ne-am dus să salutăm pe stăpînă și s-o cinstim cu daruri : trei cupe de argint, piei vopsite în roșu, piper de India, curmale și diferite alte delicatese exotice care erau foarte prețuite de către barbari. I-am urat tot binele pentru ospitalitate și am plecat.

După ce am mers cale de șapte zile, ne-am oprit într-un sat, deoarece așa ne-au poruncit însoțitorii noștri sciți, Attila urma să vină și el pe același drum și noi trebuia să-l însoțim din urmă. Aici ne-am întîlnit cu bărbați veniți din partea romanilor apuseni în solie la Attila...[3]

Palatul

Deoarece am ajuns pe același drum, am așteptat pînă ce a trecut Attila înainte și apoi am mers împreună cu toată mulțimea. După ce am trecut cîteva rîuri, am sosit într-un sat foarte mare, unde se spunea că se află cea mai strălucită dintre toate locuințele lui Attila, construită din bîrne și scînduri frumos poleite și bine încheiate și înconjurată cu o împrejmuire de lemn, pusă de frumusețe, nu pentru întărire. După locuința regelui se găsea locuința lui Onegesiu, împodobită și aceasta cu o împrejmuire de lemn de jur împrejur, dar nu era înfrumusețată cu turnuri la fel ca cea a lui Attila. Nu departe de împrejmuire era o baie, construită de Onegesiu, cel mai bogat dintre sciți după Attila, cu piatră adusă din Panonia, deoarece la barbarii din părțile acelea nu se găsește piatră și lemn, ci folosesc materialul adus de aiurea. Arhitectul băii fusese luat prizonier din Sirmium (**azi Sremska Mitrovica, pe rîul Sava, mai sus de Belgrad — H.M.**) și a crezut că pentru invenția lui va primi ca răsplată libertatea, dar a căzut apoi într-o suferință mai grea decît sclavia la sciți, căci a ajuns băiețul lui Onegesiu și trebuia să-l slujească și pe el și pe cei din jurul său ori de cîte ori veneau la baie. La intrarea în acest sat, lui Attila i-au ieșit în întîmpinare fete tinere, mergînd într-o anumită rînduială și cu voaluri subțiri și albe, pe care le țineau în sus, așa că sub fiecare voal, ținut sus de mîinile femeilor de pe delături, mergeau șapte sau mai multe fete. Erau multe șiruri de femei sub voaluri și cîntau cîntece scitice. Cînd a ajuns Attila aproape de casa lui Onegesiu, deoarece drumul spre palatul regelui trecea pe la el, i-a ieșit înainte soția lui Onegesiu împreună cu o mulțime de sclave. Unele aduceau bucate, altele vin : aceasta este cea mai mare cinste la sciți. Ea l-a salutat și l-a rugat să mănînce din ceea ce adusese cu atîta bunăvoință. Attila a mulțumit soției prietenului său și a gustat din mîncări stînd călare, iar barbarii însoțitori i-au ridicat în sus tava, care era de argint.

După ce a gustat și din cupa care i s-a întins, a mers la palatul său, mai arătos ca celelalte case, așezat pe un loc mai înalt... Sciții sînt amestecați și, pe lîngă limba lor barbară, caută să vorbească limba hunilor, a goților sau a ausonilor, atunci cînd unii dintre dînșii au de-a face cu romanii.[4]

Recepție la curte

După ce ne-am întors în cort, a venit un dregător și ne-a adus știrea că Attila ne poftește pe amîndoi la

---

[3] În același timp cu solia bizantină, la curtea lui Attila sosise o misiune diplomatică a Imperiului roman de Apus.

[4] Administrarea unor teritorii atît de întinse ca cele ocupate de huni și mai ales relațiile diplomatice stabilite cu țările vecine aveau nevoie de o cancelarie cît de rudimentară și de cunoscători de limbi străine. Priscus ne spune undeva că șeful acestei cancelarii era un prizonier roman din Viminacium, cu numele Rusticius ; prin urmare, actele erau redactate în limba latină, iar discuțiile se duceau în una din cele două limbi de circulație ale epocii : latina sau greaca. În împărăția bizantină din acel timp, limba oficială a statului era limba latină, numită și limba romanilor. Dar majoritatea acestor „romani" vorbeau grecește, adică aveau ca limbă maternă limba greacă. Spre a face o distincție între cele două limbi, Priscus zice „limba ausonilor", cînd e vorba de limba latină și „limba romanilor" sau „elina" cînd are în vedere limba greacă. Aceasta din urmă, afirmă el, era folosită mai ales în ținuturile grecești propriu-zise. La curtea lui Attila se întrebuințau limbile latină, hunică și gotică. Faptul se explică nu numai prin prestigiul internațional al limbii latine, cît mai cu seamă prin aceea că în ținuturile ocupate de huni, adică în Dacia, Sciția Mică, Moesia inferioară, Moesia superioară și în Panonia, exista o populație stabilă care vorbea latinește și care putea furniza interpreți pentru curtea lui Attila.

un banchet, care va avea loc pe la ora a noua din zi. Noi am păzit ceasul ce ni s-a rînduit și am sosit ca oaspeți la masă împreună cu solii romanilor din apus, oprindu-ne drept în fața lui Attila. Paharnicii ne-au întins cîte o cupă, după obiceiul locului, spre a închina si noi, înainte de a lua loc pe scaune. Am făcut întocmai, adică am gustat din pahare, apoi ne-am îndreptat spre scaunele pe care trebuia să ne așezăm și să mîncăm. Toate aceste jilțuri erau așezate lîngă pereții casei, de o parte și de alta. Drept la mijloc, pe un pat, stătea Attila. În spatele său se afla alt pat, iar alături de el erau cîteva trepte ce duceau la acest pat. Acesta era acoperit cu țesături de pînză si cu covoare de diferite culori, cum sînt acelea pe care grecii și romanii le folosesc la nunți. Cel dintîi rang de cinste pentru meseni era socotit cel din dreapta lui Attila, iar cel din partea stîngă venea în al doilea rînd. Din întîmplare, în stînga ne aflam și noi, iar în fruntea noastră era și Berich, un bărbat de seamă printre sciți. Onegesiu stătea pe un jilț în dreapta patului ocupat de rege, iar în fața lui Onegesiu au luat loc, pe un scaun, doi dintre copiii lui Attila Cel mai în vîrstă stătea pe tronul lui Attila, însă nu aproape de el, ci la o margine, cu ochii lăsați în pămînt, din sfială față de tatăl său. Cînd s-au așezat cu toții la locurile lor, după rînduiala cuvenită, a venit un paharnic în fața lui Attila și i-a întins o cupă de vin. Attila a luat-o în mîini și a închinat în cinstea celui dintîi oaspe din rînd cu dînsul. Cel onorat cu această închinare s-a ridicat în picioare ; și nu era cuviincios să se

Diptic de fildeș (catedrala din Aosta), reprezentînd pe împăratul Flavius Honorius. Aflat pe tronul Imperiului roman de Apus între anii 395—423, el a avut de suferit indirect de pe urma hunilor : ca urmare a presiunii acestora, 400 000 de germani au năvălit în Italia, silindu-l pe Honorius să se refugieze la Ravenna

Aetius, născut în anul 390 la Durostorum, un timp ostatec la huni, general roman, deținătorul de fapt al puterii în Imperiul de Apus în perioada 433—453 și învingătorul lui Attila în două rînduri : cu prilejul asediului orașului Orléans și în lupta de pe Cîmpiile Catalaunice (actuala provincie franceză Champagne), una din cele mai mari bătălii ale antichității (451). Imaginea reprodusă alăturat este gravată pe o tăbliță de fildeș, păstrată la Monza

așeze la locul său înainte de a gusta sau de a goli cupa, înapoind-o paharnicului. Apoi Attila s-a așezat pe pat, iar cei din față i-au închinat paharele în același chip, adică le primeau de la paharnic și gustau din ele, după ce închinau. Pentru fiecare persoană venea cîte un paharnic, care trebuia să intre pe rînd, după ce ieșea paharnicul lui Attila. Deci Attila a închinat pentru al doilea și pentru ceilalți, apoi ne-a onorat și pe noi în același chip, după ordinea scaunelor.

Un rege auster

Cînd toți au fost cinstiți cu închinarea ce li se cuvenea, paharnicii s-au retras, și pe urmă au fost așezate mesele, dincolo de masa lui Attila fiind cîte una pentru trei-patru bărbați sau chiar mai mulți, așa fel încît fiecare putea lua din bucate stînd la locul său, fără să iasă din rîndul scaunelor. Mai întîi a intrat sclavul lui Attila, aducînd o tavă plină de cărnuri; în urma lui, sclavii tuturor celorlalți meseni au pus pe mese pîine și bucate. Pentru ceilalți barbari și pentru noi au fost pregătite mîncări alese, servite pe farfurii de argint; iar lui Attila i s-a adus o tavă simplă de lemn, pe care nu se afla nimic altceva decît carne. De altfel el s-a arătat cumpătat și în toate celelalte, deoarece pentru ceilalți bărbați s-au dat cupe de aur și de argint, pe cînd paharul său era de lemn. Simplă îi era și îmbrăcămintea, căci nu se îngrijea de nimic altceva decît să fie curată. Și nu se deosebeau întru nimic, nici sabia, nici legăturile încălțămintei sale barbare și nici frîul calului său, care nu avea podoabe de aur, pietre scumpe sau alte lucruri de preț, ca al celorlalți sciți.

După ce am gustat din mîncările servite pe primele tave, ne-am ridicat cu toții în picioare; și nimeni nu s-a întors să se așeze la locul său mai înainte de a fi golit cupa cu vin ce i s-a oferit, păstrînd ordinea de la început și închinînd în sănătatea lui Attila. După ce l-am cinstit în acest chip, ne-am așezat la locurile noastre. Pe fiecare masă a fost adusă o tavă, cu alte bucate. Sfîrșind de mîncat și din acestea, ne-am ridicat iarăși în picioare, în același chip, am golit paharele și apoi ne-am așezat din nou. Deoarece între timp se făcuse seară, au fost aprinse faclele, iar doi barbari au înaintat pînă în fața lui Attila și au recitat versuri, alcătuite de ei, în care cîntau biruințele și vitejia lui Attila în timpul războiului. Mesenii își întorseseră privirile spre dînșii. Unii admirau stihurile, alții erau înduioșați de amintirea războaielor, iar alții izbucneau în lacrimi, deoarece își aveau trupurile slăbite din pricina vîrstei și erau siliți, fără voia lor, să ducă o viață liniștită. După stihuri și cîntări a venit un scit pocit la gură, care spunea tot felul de glume și ciudățenii și nici o vorbă la locul ei, încît ne-a făcut pe toți să rîdem cu hohote. După dînsul a intrat Zercon din Mauretania, care a folosit acest prilej al ospățului, și-a schimonosit figura, îmbrăcămintea și vocea pe măsura cuvintelor rostite, amestecînd limba ausonilor cu a hunilor și a goților și i-a umplut pe toți de veselie, făcîndu-i să izbucnească într-un rîs care nu mai contenea. Numai Attila a rămas neclintit, cu fața neschimbată și n-a arătat nici un semn de veselie, nici prin cuvinte, nici prin gesturi, decît că a mîngîiat pe obraz și a privit cu ochi dulci spre cel mai mic dintre copiii săi, anume Ernac, în clipa cînd acesta a intrat și s-a apropiat de dînsul. Eu m-am întrebat plin de mirare de ce nesocotește Attila pe toți ceilalți fii ai săi, iar pe acesta îl are la inimă; iar barbarul care stătea lîngă mine și care înțelegea limba ausonilor, atrăgîndu-mi luarea aminte să nu destăinuiesc nimic din cele ce-mi împărtășește, mi-a spus că niște ghicitori ar fi prezis lui Attila că neamul său va cădea, însă va fi restabilit de acest copil al său. Deoarece ospățul s-a prelungit pînă tîrziu noaptea, noi ne-am retras și n-am stăruit mult la băutură..." [5]

---

[5] Din nefericire notațiile atît de proaspete, de vioaie și de inteligente ale lui Priscus nu s-au păstrat în întregime pînă în zilele noastre. Opera sa a fost excerptată parțial în secolul al X-lea, pe timpul împăratului Constantin Porfirogenetul (913—959), iar fragmentele păstrate pînă în zilele noastre au fost strînse în ediția critică a lui Carolus De Boor, *Excerpta de legationibus*, Berlin 1903, pag. 121—155 și 575—591.

Simbolul pumnului strîns

La Muzeul de Istorie a Transilvaniei se păstrează cu grijă o serie de obiecte confecționate, în condiții foarte grele, de deținuții comuniști și antifasciști, care dovedesc deopotrivă perseverență și măiestrie. În unele închisori, deținuții politici reușiseră să impună conducerii înființarea de ateliere — de pildă la Doftana —, dar, în majoritatea cazurilor, piesele respective au fost create fără aprobarea și știrea organelor de pază, din materiale procurate pe ascuns, cu mijloace de muncă rudimentare. Iată de exemplu simbolul dîrzeniei de care făceau dovadă comuniștii în temnițe: un pumn strîns, lucrat din miez de pîine (1) și avînd pe partea din față

①

②

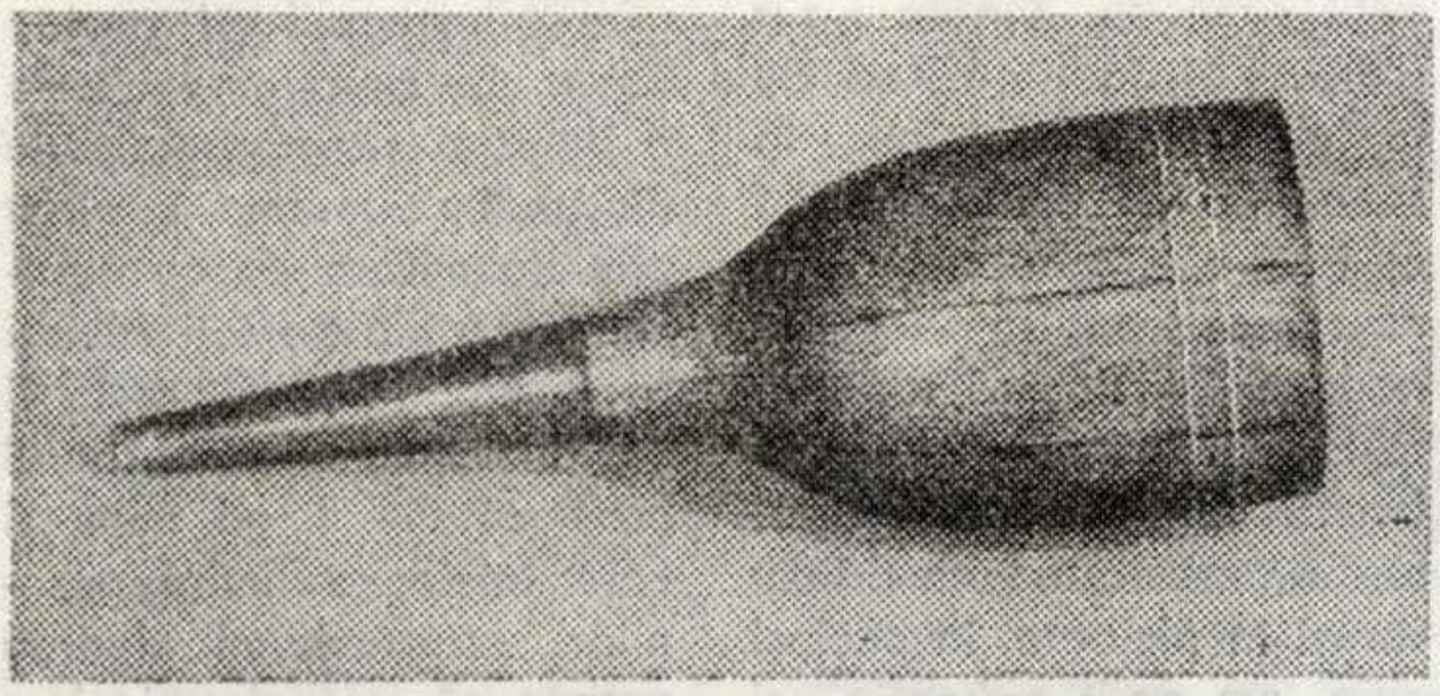

③

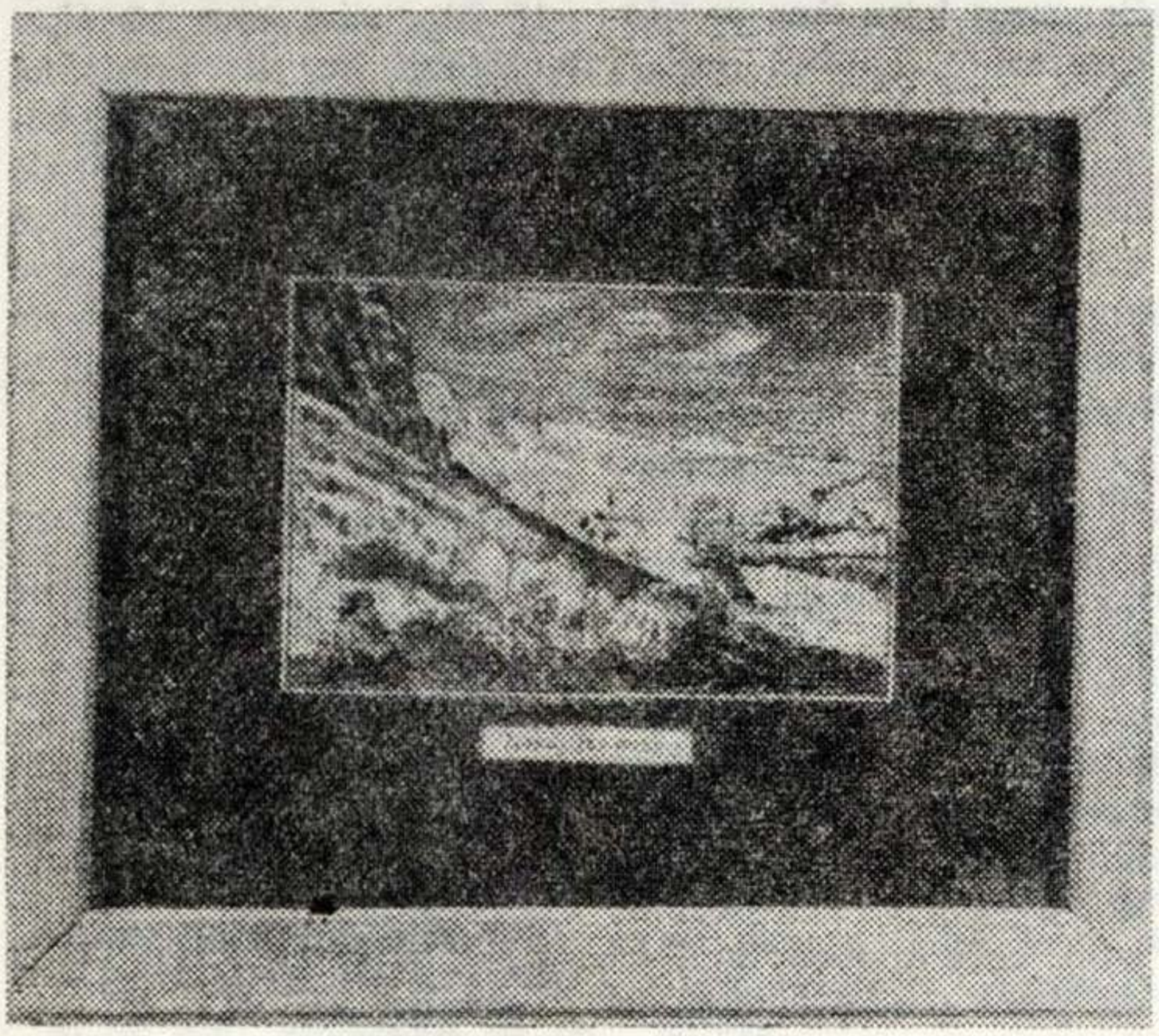

indicația anului 1935, cînd a fost executat.

În îndelungata sa detențiune la închisoarea Doftana, M. Gh. Bujor a fost supus unui aspru regim de izolare, între el și restul lumii ridicîndu-se o adevărată „barieră a tăcerii". Printre mijloacele utilizate pentru a o combate, s-a numărat și pîlnia (2), pe care a modelat-o din lemn de brad, pentru a amplifica puținele zgomote care îi parveneau (1928). Tot Bujor este autorul unui tablou lucrat în lemn, prin tehnica pirogravurii, reprezentînd un peisaj francez (3); datează din anul

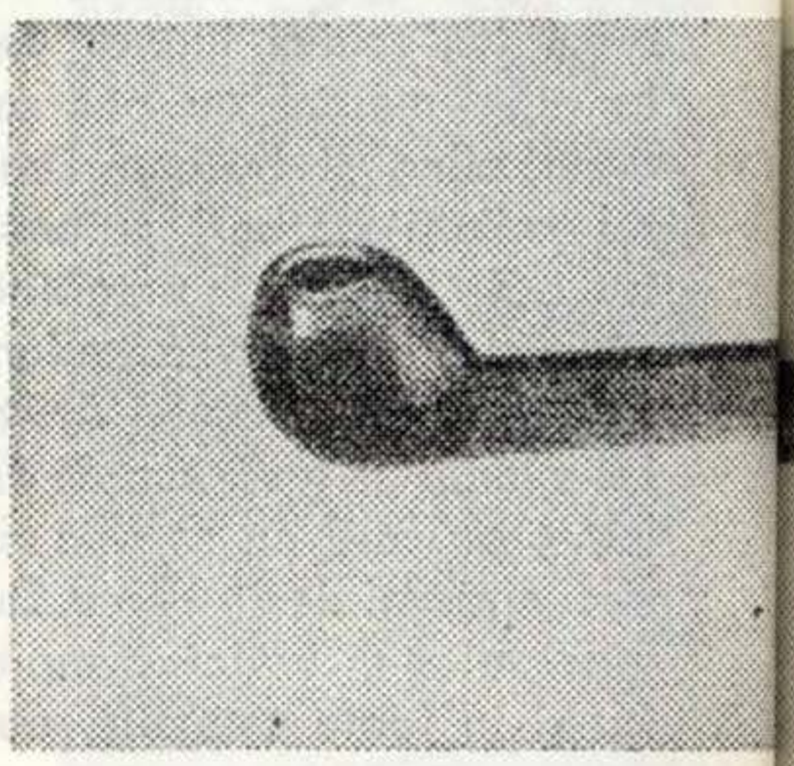

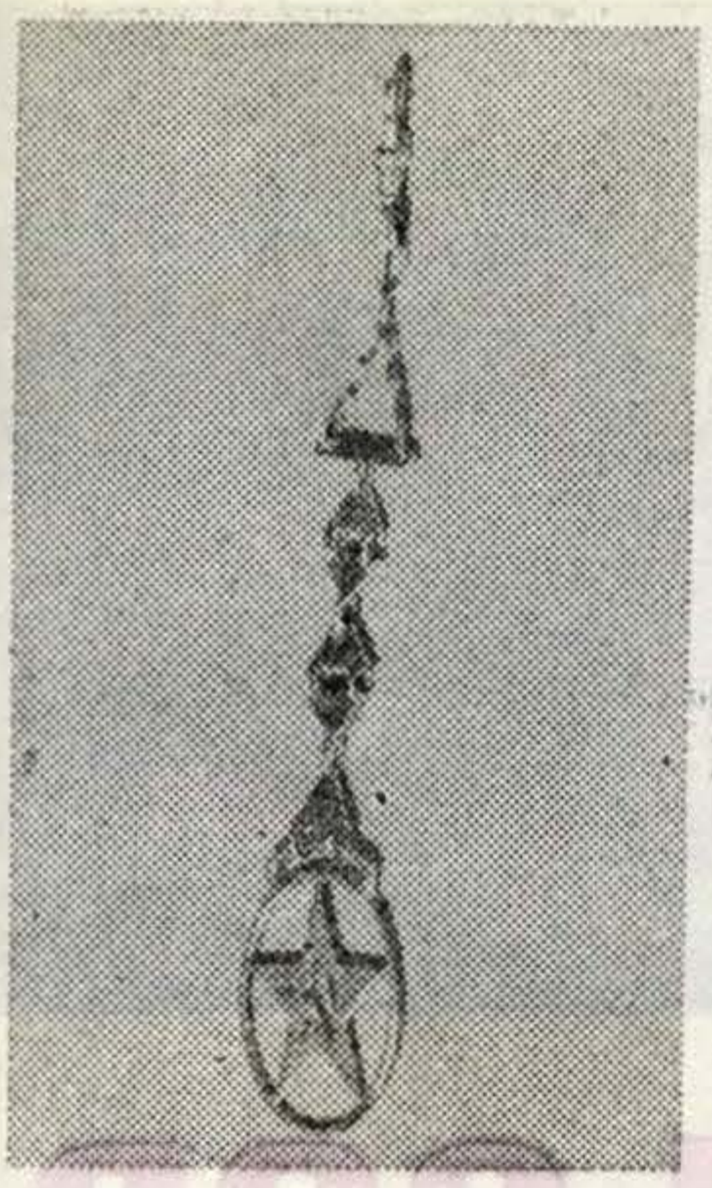

④

1940, cînd era internat în lagărul de la Caracal.

Un medalion lucrat în metal (4) reprezintă o stea cu cinci colţuri, avînd la mijloc secera şi ciocanul, executată de Anton Banciu, la închisoarea militară din Sibiu, unde era deţinut în 1919—1922, în urma participării sale la revoluţia proletară din Ungaria.

Bernath Andrei a cioplit în 1938 un delicat ţigaret (5), lucrat din os.

PETRU BUNTA
doctor în istorie,
şef de secţie la Muzeul
de Istorie
a Transilvaniei

⑤

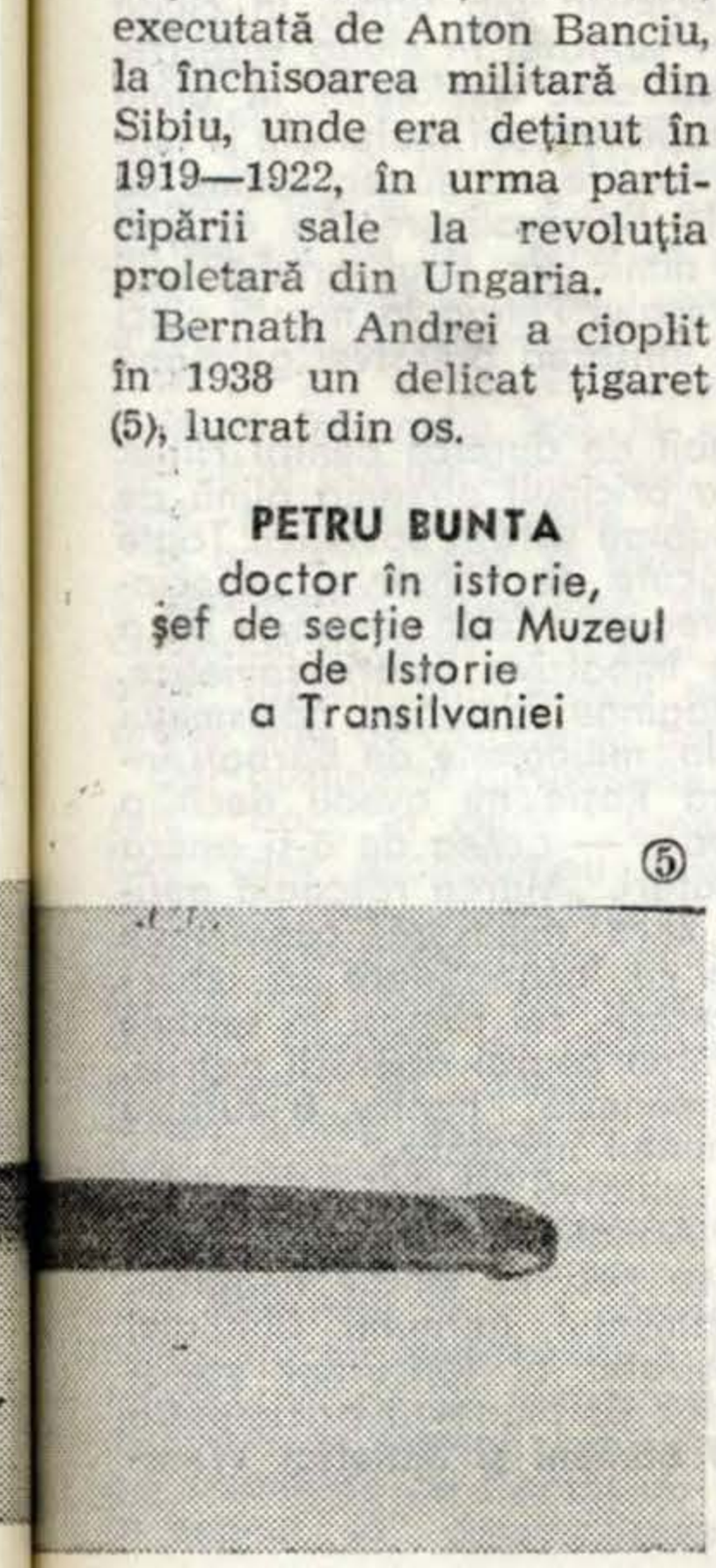

Prietenia foştilor inamici

Generalul otoman şi sergentul român

După căderea Plevnei şi capitularea lui Osman Paşa, cu întregul său stat major, comandamentul român l-a desemnat pe sergentul Paul Lucasievici (care vorbea în mod curent limba franceză, ca şi generalul turc) ca şef al pazei. La capătul perioadei de prizonierat, Osman Paşa i-a înmînat lui Lucasievici, în semn de preţuire, cartea sa personală de rugăciuni. Volumul respectiv, de mici dimensiuni, dar lucrat cu migală şi artă, constituie piesa cea mai interesantă a donaţiei Lucasievici, intrată recent în patrimoniul Muzeului Militar Central. Legat în piele vişinie, cu pagini din pergament fin, el cuprinde 64 de rugăciuni, menite să „servească" în diferite ocazii : înainte şi după luptă, în caz de rănire, pentru oprirea hemoragiilor, pentru biruinţa în luptă, pentru vindecarea frigurilor, pentru prizonierat etc. Rugăciunile sînt scrise cu litere mici, în tuş negru, textul fiind încadrat în chenare de o rară frumuseţe artistică, executate în aur şi argint, excelent conservate pînă astăzi. Pe prima pagină a cărţii, în mijlocul unui desen foarte frumos, se află înscrisă data redactării şi numele autorului : „8 iunie 1876. A terminat în întregime [...] Take Oglu Ismail Aga". Pe ambele coperţi ale cărţii se află imprimat un sigiliu — probabil sigiliul personal de inel al lui Osman Paşa.

Paul Lucasievici, înaintat pentru bravură sergent în Războiul independenţei şi ajuns în primul război mondial la gradul de locotenent-colonel, a murit în ziua de 16 martie 1939, în mica sa locuinţă din Bucureşti, strada Pietăţii, nr. 37, şi a fost înmormîntat în cimitirul Şerban Vodă, cu onorurile militare cuvenite. Donaţia succesorilor săi mai cuprinde un document militar turcesc referitor la recrutarea tinerilor, decoraţiile primite de Paul Lucasievici, notele scrise de el asupra războiului din 1877 — aşezate într-o vitrină specială a muzeului (vezi planşa în culori — pag. 36).

Colonel EUGEN CRINTEA
director adjunct al Muzeului Militar
Central

Bătălia Moscovei

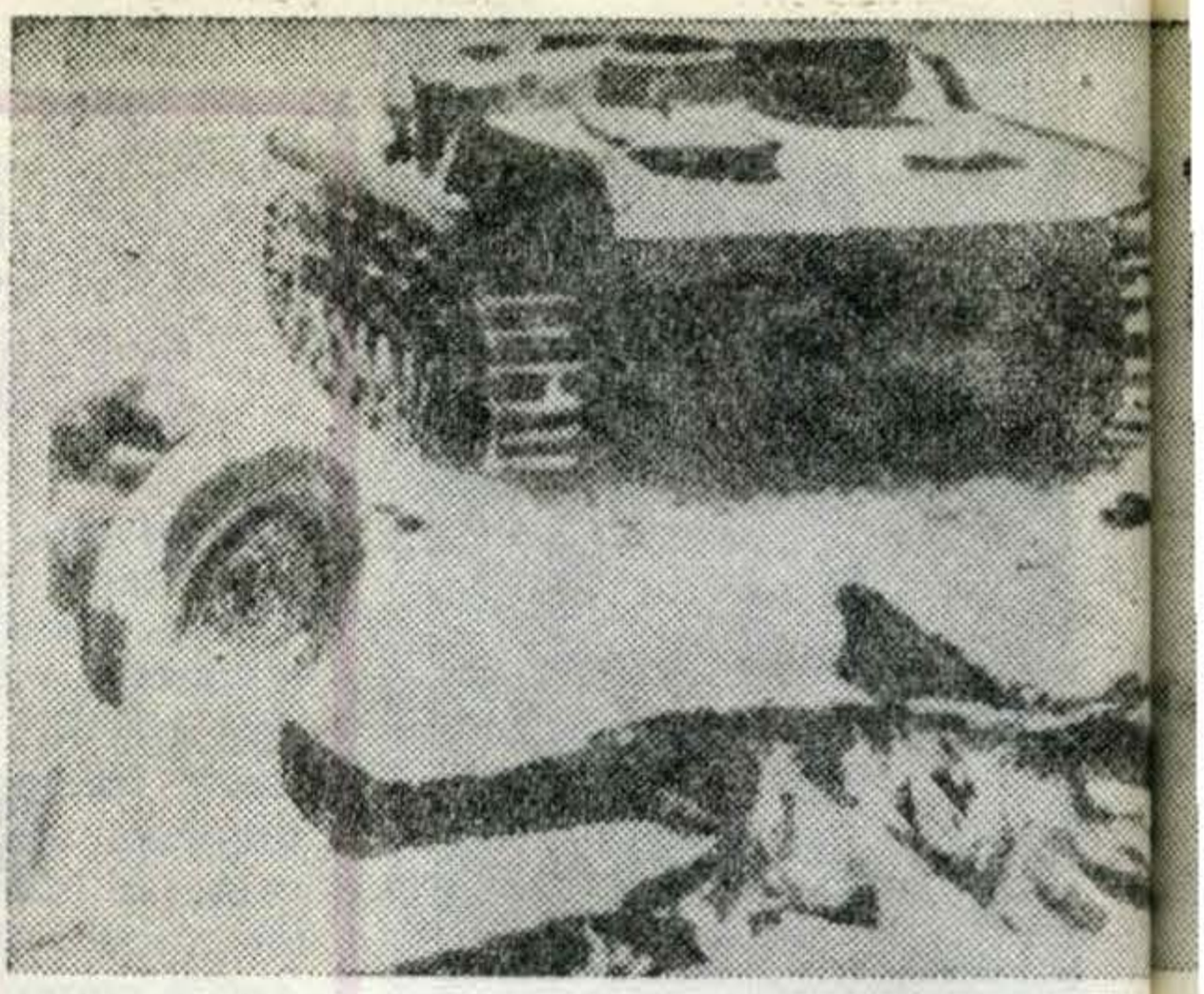

NUME DE COD:

IULIAN CRISTESCU

La 26 septembrie 1941, la începutul celei de-a patra luni de la mișelescul atac al Germaniei naziste împotriva Uniunii Sovietice, Wehrmacht-ul considera încheiată campania din Ucraina. Kievul, Poltava și Krasnogradul fuseseră ocupate. La statul major general, Hitler triumfa. Luînd în mîinile lui conducerea practică a operațiilor, el asculta cu un aer blazat elogiile hiperbolice pe care i le aducea servilul său anturaj. Încă de mult, Führerul era convins că geniul său militar întrece pe cel al lui Alexandru, Frederic al II-lea și Napoleon.

Un buzunar găurit

Îndărătul fațadei strălucitoare de glorie pe care presa și radioul din cel de-al III-lea Reich o slăveau *urbi et orbi* se ascundeau, însă, realități nu prea îmbucurătoare pentru clica nazistă.

Primul și cel mai important rezultat negativ al războiului, din punctul de vedere al Wehrmacht-ului era însuși... războiul — adică faptul că el continua, la trei luni și patru zile de la declanșarea sa. Trecuse un interval de două ori mai mare decît cel care fusese necesar, în 1940, pentru a scoate din luptă Franța, deși toți experții germani considerau armata franceză superioară celei sovietice. Dar aceasta din urmă, în ciuda grelelor pierderi suferite, în ciuda surprizei provocate de un atac dezlănțuit în plină pace, în ciuda superiorității materiale și tehnice a trupelor naziste, nu dădea semne de epuizare sau de demoralizare. La orizont nu se contura nimic de tipul armistițiului solicitat de mareșalul Pétain la numai cinci săptămîni după lansarea ofensivei germane în Franța.

Un șoc deosebit de dureros pentru Hitler și acoliții săi l-a pricinuit dîrzenia plină de vitejie cu care luptau ostașii sovietici. Toate pronosticurile făcute de Führer și „specialiștii" săi se dovediseră false. Departe de a întoarce armele împotriva Puterii sovietice, așa cum își imaginau ideologii nazismului că se va întîmpla, milioanele de bărbați înrolați în Armata Roșie nu aveau decît o singură preocupare — aceea de a-și apăra patria de invadatori. „Marea răscoală antibolșevică" pe care mizaseră căpeteniile Reichului refuza cu încăpățînare să izbucnească. Ca și ostașii, cei rămași în spatele frontului se devotau cauzei apărării patriei, muncind supraomenește pentru a furniza hrana și armamentul necesare.

Abundența și calitatea tehnicii militare cu care era dotată Armata Roșie formau sursa celui de-al doilea șoc, la fel de neplăcut, pentru comandamentul german. Blindajul aproape impenetrabil al tancurilor sovietice și suplețea lor de manevră pricinuiseră mari pierderi în oameni și material Wehrmacht-ului.

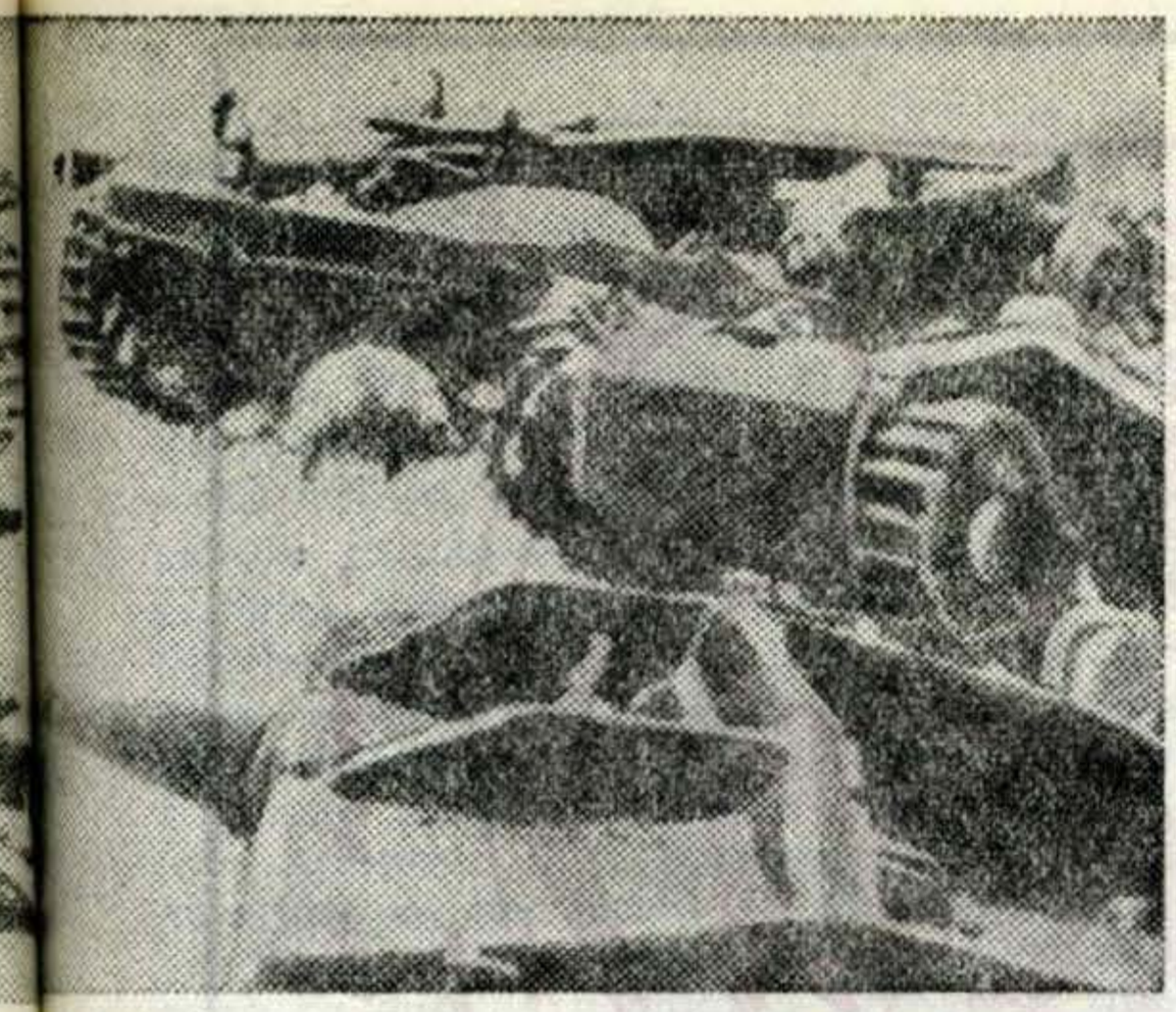

„TAIFUN"

Un al treilea șoc îl provocase acestuia rapiditatea cu care se refăceau rîndurile armatei sovietice. Șeful marelui stat major al Wehrmacht-ului, generalul Franz Halder, care pînă în iulie 1941 fusese unul dintre adepții teoriei că „Rusia este un colos cu picioarele de lut", nota în jurnalul său intim, la mijlocul lunii septembrie: „Am început războiul contînd că vom avea de-a face cu 200 de divizii inamice; acum trebuie să înfruntăm 360. Ni se pare că am nimicit o duzină dintre ele, dar o altă duzină, proaspătă, răsare în fața noastră".

În aceeași epocă, se pare că Hitler făcea o confidență generalului de tancuri Heinz Guderian: „Dacă aș fi știut, n-aș fi început acest război. Sînt lucruri pe care le poți spune cînd ai victoria în buzunar..."

Dar buzunarul dictatorului nazist era ciuruit. Căci, în ciuda sunetelor de fanfară care acompaniau răsunătoarele comunicate ale „invincibilului tăvălug german", obiectivele fixate pentru 1941 nu fuseseră încă atinse. Mai presus de ocuparea întregii Ucraine, de cucerirea Crimeei, de pătrunderea în Caucaz, țelul principal rămînea luarea Moscovei și atingerea liniei Arhanghelsk-Astrahan.

Intrarea trupelor germane în capitala Uniunii Sovietice reprezenta pentru Hitler mult mai mult decît o obsesie generată de cunoscuta sa megalomanie. Era — în imaginația sa — un act simbolic, menit să demonstreze întregii lumi amploarea victoriei dobîndite pe frontul de Răsărit și, mai cu seamă, să demoralizeze oamenii sovietici, pentru care căderea Moscovei ar fi fost, fără îndoială, o grea lovitură. Führerul uita — spontan sau intenționat — soarta lui Napoleon, pe care intrarea în Moscova nu-l scutise de înfrîngerea suferită cu aproape treisprezece decenii mai înainte. În imaginația lui, populată de fantasmagorii bolnăvicioase, „cel mai mare strateg al tuturor timpurilor" făcea din ocuparea Capitalei cheia de boltă a întregului său edificiu războinic din Est.

Quos vult Juppiter perdere

Ca totdeauna, însă, în calculele lui Hitler, argumentelor iraționale li se adăugau și unele de ordin practic. O victorie reală, într-un buzunar intact, însemna în primul rînd ca venirea iernii să nu găsească trupele germane luptînd încă pe imensul front vertical care se întindea de la golful Finic la Marea de Azov. Temuta iarnă rusească echivala cu un important răgaz acordat Armatei Roșii pentru refacere, pentru o și mai intensă concentrare de forțe din partea ei, precum și cu o imobilizare în Răsărit a Wehrmacht-ului cel puțin pînă în vara anului 1942. Erau primejdii mari, pe care Hitler ținea să le evite cu orice preț.

În memoriile publicate după război, generalii naziști supraviețuitori au aruncat asupra comandantului lor suprem toate vinile, de la declanșarea ostilităților pînă la înfrîngerile suferite. Citind lucrările lor, ajungi, cu condiția să le acorzi credit, la două concluzii pe cît de categorice, pe atît de contradictorii: 1) dacă Hitler i-ar fi ascultat, Germania nu ar fi dezlănțuit războiul și 2) dacă Hitler i-ar fi ascultat, Germania ar fi cîștigat războiul.

În cazul ofensivei din 1941 împotriva Moscovei, candidații postbelici la laurii înțelepciunii strategice sînt cu duiumul. Feldmareșalul von Rundstedt ar fi propus ca Wehrmacht-ul să se oprească pe linia Odesa-Kiev-Orșa-Riga. Von Kluge ar fi recomandat ca toate forțele să fie concentrate împotriva Moscovei, abandonîndu-se orice înaintare pe celelalte sectoare ale frontului. Von Brauchitsch s-ar fi mulțumit cu ocuparea Leningradului, amînînd restul pentru 1942...

Istoria însă nu recunoaște decît ceea ce a fost, nu ceea ce ar fi putut să fie... Cu atît mai mult cu cît independența de opinie a acoliților săi s-a manifestat abia la cîțiva ani după ce Hitler se sinucisese, în ruinele cancelariei sale; este extrem de puțin probabil ca la vremea respectivă, generalii să fi avut îndrăzneala de a-l contrazice.

În orice caz, hotărîrea lui Hitler a fost luată la 15 septembrie și subalternii lui de

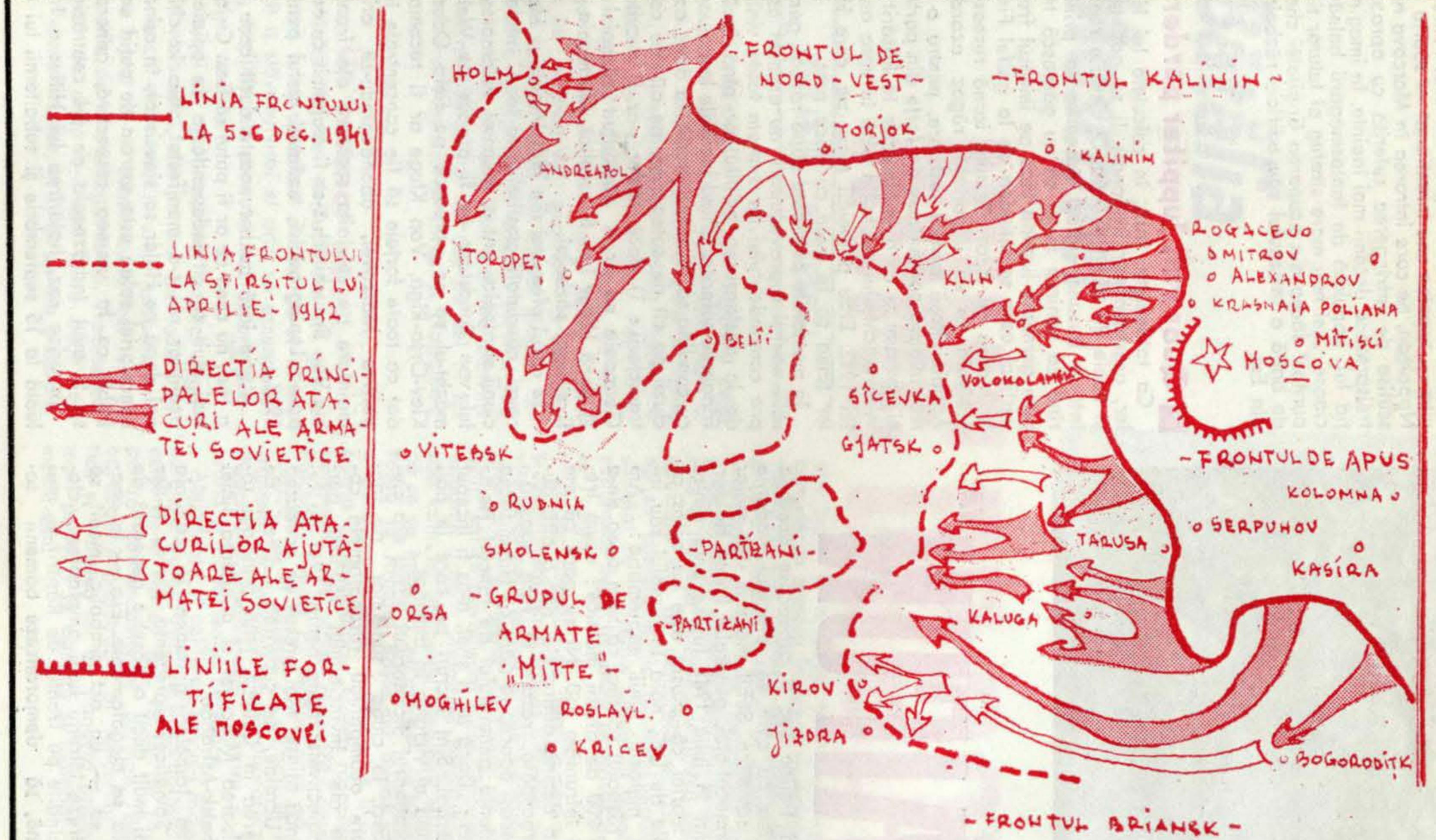

Bătălia Moscovei în iarna 1941—1942

la cartierul general au primit-o fără să crîcnească : la 2 octombrie, ofensiva trebuia reluată pe întregul front de Răsărit. Fiecărui sector i s-au atribuit sarcini foarte precise. În nord, unde conducerea operațiilor aparținea feldmareșalului Leeb, Armata a 18-a, comandată de Küchler urma să continue asediul Leningradului, iar Armata a 16-a, în frunte cu generalul Busch, căpăta ca obiectiv orașul Arhanghelsk. La cealaltă extremitate, în sud, Armata a 6-a (Reichenau) trebuia să ocupe Harkov, Armata a 17-a (Stülpnagel) — principalele centre industriale din cotul Donețului, Grupul 1 blindat (Kleist) — orașele Stalino și Rostov ; Armata a 11-a (Schobert, înlocuit după moartea sa, provocată de un aterizaj forțat într-o zonă minată, de von Rundstedt) avea ca misiune invadarea Crimeei și apoi a Caucazului.

Ofensiva împotriva Moscovei, purtînd ca nume de cod *Taifun*, revenea Grupului de armate *Mitte* (Centru), pus sub comanda feldmareșalului von Bock. Acesta căpătase numeroase întăriri de la vecinii săi din nord și sud. Leeb îi cedase grupul său blindat și patru divizii de infanterie, Rundstedt — două divizii blindate, una motorizată și cinci de infanterie. Bock bătea toate recordurile din istoria armatei germane, dispunînd de cele mai mari forțe grupate vreodată sub conducerea unui general care nu era comandant suprem : 22 corpuri de armată, 46 divizii de infanterie, o divizie de cavalerie, 9 divizii motorizate, 15 divizii blindate, 6 divizii de poliție, o brigadă de cavalerie SS, precum și corpurile aeriene 7 și 8, alcătuind *Luftflotte* 2, de sub comanda feldmareșalului von Kesselring.

Nach Moskau ! Cele două cuvinte, zugrăvite cu litere mari pe camioane, tancuri, avioane și vagoanele de cale ferată, puneau în mișcare o sută de mari unități, totalizînd 1 200 000 de oameni. De zece ori mai multe efective decît cele pe care le avusese Napoleon pentru bătălia de la Borodino !

Grupul de centru era subdivizat în trei aripi principale, cuprinzînd fiecare o armată și un corp blindat. La aripa stîngă (în nord) operau generalii Strauss și Hoth, la mijloc — Kluge și Hoeppner, la aripa dreaptă — Weichs și Guderian. Conform „directivei nr. 35", emisă de Hitler, toate aceste forțe trebuiau să participe la „bătălia de încercuire avînd ca scop nimicirea Grupului de armate Timoșenko". Apoi aripile stîngă și dreaptă urmau să depășească — pe la nord și sud — meridianul Moscovei, pentru a atinge Volga între Ribinsk și Gorki, în vreme ce unitățile din centru urmau să ocupe Moscova.

Pentru a „galvaniza" spiritele — atît în rîndurile Wehrmacht-ului, cît și în cele ale populației germane — Hitler s-a simțit obligat să le adreseze cîte o proclamație. Cele două texte, concepute în termeni aproape identici, stau mărturie criminalei inconștiențe care caracteriza acțiunile Führerului. „Această ultimă bătălie a anului va aduce zdrobirea tuturor celor vinovați de izbucnirea războiului, inclusiv Anglia... Vorbesc astfel pentru că inamicul este deja înfrînt și nu se va mai ridica niciodată !"

Printre nenumăratele slugi cu grade de mareșali și generali care roiau în jurul Führerului, nu s-a găsit nici unul care să-l întrebe cum putea fi zdrobită Anglia printr-o ofensivă pe frontul răsăritean. Cu atît mai puțin a cutezat cineva să-i atragă atenția că principalul vinovat de izbucnirea războiului era cel de-al III-lea Reich. În sfîrșit, nimeni nu punea la îndoială faptul că inamicul — U.R.S.S. — era înfrînt și că nu se va mai ridica niciodată.

Quos vult Juppiter perdere, dementat prius, sună o cugetare a lui Euripide căreia Boissonade i-a dat formă latină : „Celor pe care vrea să-i ducă la pierzanie, Jupiter le ia mai întîi mințile".

Kleines Fräulein von Moskau

Moscova se pregătea pentru atacul german încă din primele zile ale războiului. Măsurile de apărare cuprindeau de la un camuflaj de o fantastică eficiență (văzute de sus, Kremlinul părea un bloc oarecare de apartamente, iar Teatrul Bolșoi — o complicată încrucișare de ulicioare strîmte și întortocheate) pînă la o apărare antiaeriană de o putere de foc atît de mare, încît raidurile întreprinse de *Luftwaffe* cu începere de la 22 iulie s-au soldat cu numeroase avioane germane doborîte, pagubele provocate orașului fiind minime.

Atunci cînd s-a declanșat prima fază a atacului fascist, la 2 octombrie, apărarea Moscovei era asigurată de trei fronturi : de Apus (comandat de general-colonel I. S. Konev), de Rezervă (mareșalul Uniunii Sovietice S. M. Budionnii) și al Briansk-ului (general-locotenent A. I. Eremenko). În total, la sfîrșitul lunii septembrie 1941, aceste trei fronturi dispuneau de 800 000 de ostași, 782 de tancuri, 6 808 piese de artilerie și aruncătoare de mine, 545 de avioane. Cea mai mare parte din forțe erau repartizate frontului de Apus.

În comparație cu ele, Wehrmacht-ul trimitea împotriva Moscovei de 1,25 ori mai mulți infanteriști, de 2,2 ori mai multe tancuri, de 2,1 ori mai multă artilerie și de 1,7 ori mai multe avioane. Grație aces-

Bătălia Moscovei

tei masive superiorități, Wehrmacht-ul a înregistrat inițial o serie de succese, ocupînd Viazma la 7 octombrie, Orel — o zi mai tîrziu, și încercuind cîteva unități sovietice la sud și la est de Briansk (9 octombrie). Dar trupele naziste se resimțeau de pe urma marșurilor forțate efectuate și a grelelor bătălii purtate, astfel încît multe dintre unitățile sovietice au reușit fie să rupă încercuirea, fie să se alăture puternicelor grupuri de partizani care acționau în pădurile din jurul Briansk-ului.

La 5 octombrie, *Stavka* — numele prescurtat sub care era cunoscut Înaltul comandament al Armatei Roșii — l-a convocat la Moscova pe generalul Gheorghi Konstantinovici Jukov, aflat pe atunci pe frontul Leningradului, și i-a dat ordin să facă o analiză a situației, deplasîndu-se personal pe frontul de Apus. Cinci zile mai tîrziu, el era numit comandant al acestui front, cu I. S. Konev ca locțiitor. Dar încă de la 7 octombrie, în sectorul respectiv au fost transferate, din rezerva *Stavkăi* și de pe alte fronturi, 14 divizii de pușcași, 16 brigăzi de tancuri, peste 40 de regimente de artilerie și o serie de alte unități. Era încă insuficient față de gigantica lovitură de ciocan pe care o dădeau fasciștii, dar deocamdată nu se puteau utiliza efective mai numeroase.

Atacul Wehrmacht-ului se desfășura în direcția a patru orașe și a căilor lor de comunicație cu Moscova : Volokolamsk (apărat de Armata a 16-a, sub comanda lui K. K. Rokossovski), Mojaisk (Armata a 5-a — D. D. Leliușenko), Maloiaroslavl (Armata a 43-a — K. D. Golubev) și Kaluga (Armata a 49-a — I. Gh. Zaharin). La 13 octombrie, pe toate patru direcțiile, bătălia era în toi.

Moscova trăia zile grele. Comitetul Central al P.C.U.S. lansase o chemare către întreg poporul sovietic, cerîndu-i să-și îndeplinească cu cinste datoria față de patrie, neîngăduind dușmanului să pătrundă în Capitală. Răspunsul oamenilor sovietici nu s-a lăsat așteptat. Avînd în frunte pe comuniști, muncitorii și colhoznicii, mobilizați la locul de muncă de pe tot cuprinsul țării, s-au angajat să lucreze cîteva ore în plus pe zi, pentru a pune la dispoziția apărătorilor Moscovei armele și hrana necesare. Nenumărați bărbați — prea tineri sau prea bătrîni pentru încorporare — au asaltat centrele de recrutare, solicitînd să fie primiți ca voluntari în armată. Peste 100 000 de locuitori ai Capitalei au cerut să facă instrucție militară în afara orelor de producție, alcătuind detașamente de luptă împotriva infanteriei, tancurilor și aviației inamice. De altfel, încă din primele trei luni ale războiului, fuseseră formate, din inițiativa moscoviților, 12 divizii de voluntari.

Femeile nu au rămas nici ele la o parte. Fără a mai socoti pe cele înrolate de bună voie în armată, sute de mii de muncitoare și gospodine, profesoare și doctorițe, telefoniste și dactilografe, eleve și studente au ieșit, în împrejurimile Moscovei, pentru a săpa cele două imense șanțuri antitanc. Nici una din ele nu se mai gîndea la odihnă, nici una nu mai dădea prioritate problemelor personale sau familiale : unica preocupare, unicul țel al tuturor era de a nu permite dușmanului să pătrundă în Capitală.

Pe aici au trecut naziștii...

Era o muncă nu numai grea, ci și primejdioasă. Asupra coloanelor de femei, care trudeau cu sapele, lopețile și roabele, deplasînd mii de metri cubi de pămînt, se năpusteau adesea avioanele cu zvastică, împroșcîndu-le cu bombe și rafale de mitralieră. Încercînd să le izgonească pe orice cale, „specialiștii" Wehrmacht-ului în problemele de propagandă au compus și un catren, de o grosolană agresivitate, pe care l-au tradus în rusește, aruncîndu-l sub formă de foi volante din avion :

In liniile sovietice: răniții continuă lupta

Kleines fräulein von Moskau...

Mică domnișoară din Moscova,
Nu-ți mai da atîta ostenealâ !
Cînd vor sosi tancurile noastre uriașe,
Vor umple într-o clipă
Șănțulețul pe care-l sapi.

„Micile domnișoare" din Moscova nu s-au lăsat însă intimidate și au continuat să muncească. Cîteva săptămîni mai tîrziu, multe din ele au pus mîna pe arme și au făcut pe aroganții năvălitori să muște țărîna.

Iarna interzisă

La 14 octombrie, Grupul de armate german *Mitte* a primit noi instrucțiuni : Moscova trebuia încercuită, scop în care urmau să fie ocupate orașele Mojaisk și Kaluga. Guderian, cu grupul său de tancuri rebotezat Armata a 2-a blindată, avea misiunea de a cuceri Tula și Kolomna. Intrarea în Moscova era programată pentru mijlocul lunii noiembrie, cel mai tîrziu.

Hitler continua să fie sigur de succesul planului său. Atît de sigur, încît stabilise că, după ocuparea Capitalei, prima sarcină a Wehrmacht-ului era de a arunca în aer Kremlinul. Celor puțini care avuseseră imprudența să facă aluzie la necesitatea echipamentului de iarnă pentru soldați, dictatorul le replicase, tăios :

— Nu mai vreau să aud despre dificultățile pe care le-ar putea întîmpina trupele noastre în timpul iernii. Interzic să mi se vorbească despre iarnă. Căci nu va avea loc o campanie de iarnă.

Dar interdicția lui Hitler, atît de eficace pentru cei din anturajul său, nu se extindea și asupra evenimentelor. Rezistența pe care o întîlneau trupele germane devenea din ce în ce mai dîrză. Șoseaua Volokolamsk-ului, unde fasciștii plăteau cu mii de morți fiecare kilometru parcurs spre răsărit, se înscria în marele letopiseț al Uniunii Sovietice, alături de cele mai glorioase cîmpuri de bătălie. Aureolată de facilele victorii repurtate în Franța, Divizia *Grossdeutschland*, din Armata a 2-a a lui Guderian, a încercat să ocupe, la 30 octombrie, printr-o lovitură-surpriză, străvechiul oraș de armurieri Tula. Tentativa a eșuat lamentabil, soldîndu-se cu pierderi imense pentru naziști : peste 50 la sută din tancuri au fost scoase din luptă, iar echipajele lor au pierit în flăcări. Liniile de comunicații, atacate necontenit de detașamentele de partizani, funcționau tot mai defectuos, pricinuind mari goluri în aprovizionarea trupelor cu hrană și armament. La 20 octombrie, coloanele de camioane circulau pe șoseaua Gjatsk-Mojaisk cu o medie de 3 km/oră, pentru ca a doua zi orice trafic să înceteze : 5.000 de vehicule erau blocate de teama de a nu fi capturate de partizani.

Bătălia Moscovei

Cu infinite eforturi și sacrificii, Wehrmacht-ul a mai ocupat Kaluga și Borotk, la numai 80 km de Moscova. Dar morții și răniții erau atît de numeroși, încît majoritatea companiilor din armatele a 3-a și a 9-a abia aveau efectivele unui pluton.

La 13 noiembrie, șefii de stat major ai grupurilor de armată, întruniți la Orșa sub președinția lui Halder pentru a hotărî asupra măsurilor ulterioare, primeau fără să crîcnească ordinul lui Hitler de a continua atacul. Ansamblul operațiunilor a căpătat numele de *Herbstoffensive* — ofensiva de toamnă — în ciuda anotimpului înaintat.

Iarna continua să fie interzisă, ceea ce nu a împiedicat-o să vină chiar mai devreme decît de obicei. Încă la mijlocul lui noiembrie, termometrul coborîse la 15° sub zero, ajungînd în ultima decadă a lunii la —30°C. Gerul avea să constituie, de altfel, unul dintre pretextele invocate după război pentru a explica înfrîngerile suferite de Wehrmacht în iarna 1941—1942. Adevărul este că temperatura scăzută și înghețarea consecutivă a solului desfundat de ploi au fost considerate drept *factori favorabili* în planurile germane de continuare a ofensivei. La conferința de la Orșa, menționată mai sus, Bock declara textual : „Trebuie să profităm de înghețul care a deblocat șoselele și să cucerim în cîteva zile Moscova".

La 17 noiembrie a început „ofensiva de toamnă". Trupele naziste s-au izbit, încă de la primele ciocniri, de linia fortificată, adîncă de cîțiva kilometri, pe care geniștii sovietici o construiseră pornind de la Klin, urmînd cursul Istrei, traversînd rîul Moscova la Svenirogog, mergînd apoi de-a lungul Narei pînă la confluența sa cu Oka și avînd ca punct terminus orașul Tula. Toate podurile de pe șoselele și căile ferate care duceau spre Capitală erau minate, ca și zonele cele mai expuse ale pădurilor din jurul orașului.

Pierzînd alte mii de soldați, Wehrmacht-ul a izbutit, cu mare greutate, să atingă la nord canalul Moscova-Volga, apropiindu-se de Klin ; la sud, Guderian a ocupat cîteva localități, printre care și Iasnaia Poliana, lăcașul lui Tolstoi, dar Tula rămînea inexpugnabilă și stătea înfiptă ca un ghimpe în flancul drept al armatei germane.

Pe măsură ce treceau zilele, succesele germane se făceau tot mai rare și erau plătite tot mai scump. La 23 noiembrie, orașul Klin cădea în mîinile naziștilor, care tăiau linia ferată Moscova-Leningrad. Dar pierderile în ofițeri ajunseseră la asemenea proporții încît multe companii erau comandate de sergenți și multe regimente aveau în

Tancurile germane au ocazia să verifice cît de întemeiat este proverbul ucrainean : „O linguriță de apă face o căldare de noroi"

fruntea lor locotenenți. La 26 noiembrie, fasciștii au traversat Donul în apropierea izvoarelor sale, lîngă Tula. Dar contraatacul fulgerător al Diviziei 239 sovietice a nimicit aproape în întregime Divizia 29 blindată a lui Guderian. O soartă asemănătoare a avut-o Divizia SS *Das Reich*, după ocuparea orașului Dmitrov, la 32 km de Moscova. Mormanele de cadavre în uniformă *feldgrau* jalonau toate drumurile care duceau spre Capitală.

A 168-a zi

În vreme ce Guderian și Hoeppner avansau cu viteza melcului și cu prețul a zeci de mii de vieți, Armata a 4-a a lui Kluge rămînea nemișcată, între rîurile Oka și Moscova. Un ger de —40°C paraliza trupele

Ninsoarea se face din ce în ce mai deasă : ostașii sovietici înaintează spre Apus

înveșmîntate în mantale subțiri de celuloză și purtînd cizme de piele sintetică. Consecvent cu sine însuși, Hitler nu trimisese echipament de iarnă, silindu-și soldații să smulgă tunicile de pe trupurile camarazilor lor morți, pentru a-și face din ele fulare, broboade și obiele.

Moralul armatei era la fel de jalnic ca și aspectul ei. Ca stimulent, la sfîrșitul lunii noiembrie au sosit, în primele linii, cîteva vagoane-cisternă, încărcate cu vin furat din Franța. Dar cei cărora le era destinat nu au avut parte să-l bea : licoarea de struguri se transformase în blocuri de gheață trandafirie, făcînd să plesnească pereții vagoanelor.

Cu o ultimă și desnădăjduită sforțare, Kluge a ieșit din amorțeală și a atacat la 30 noiembrie, deși, conform planului, armata lui nu trebuia să se pună în mișcare decît după ce blindatele ar fi încercuit Moscova. Trecînd rîul Nara, naziștii au înaintat pînă la Krasnaia Poliana, așezare industrială, situată la 27 km de Capitală. În sectorul Istra,

Bătălia Moscovei

Divizia 35 a ocupat satele Alabușevo, Kajukovo și Matușkino, răzbind pînă la o răscruce unde se mai vedea un indicator : Moscova — 22 km. La rîndul ei, Divizia 258 a atins capătul liniilor de tramvai ale orașului : prin fumul exploziilor se distingea conturul turnurilor Kremlinului.

Mîna rapace a fasciștilor se întindea nerăbdătoare spre fructul atît de rîvnit, de care o despărțea acum o distanță infinitesimală. Dar ea nu a mai putut fi parcursă și ghearele au rămas suspendate în aer. La 4 decembrie, exact în ziua cînd Kluge ordona stoparea ofensivei, Corpul 43 de blindate capota în ultima încercare de a lua cu asalt Tula.

6 decembrie 1941... A 168-a zi de cînd mașina militară a celui de-al III-lea Reich trecuse granițele Uniunii Sovietice. Cerul era senin, iar stepa strălucea sub razele soarelui, reflectate în miriadele de cristale ale zăpezii înghețate. O vreme splendidă, în ciuda gerului care atinsese —50°C.

Și pe neașteptate s-a produs trăsnetul. Douăzeci de divizii sovietice, în majoritate pregătite în Siberia și ținute pînă atunci în rezervă, au trecut la contraofensivă, izbind aripa stîngă a Grupului de armate *Mitte*. Peste alte 24 de ore, lovitura s-a abătut, cu aceeași vigoare, asupra aripii drepte.

O panică indescriptibilă a cuprins trupele și comandamentul Wehrmacht-ului. Armata sovietică, a cărei definitivă răpunere fusese anunțată de nenumărate ori, se ridica acum, cu o forță mai mare ca oricînd, pentru a izgoni pe cotropitorii ajunși la porțile Capitalei. Înspăimîntați, vlăguiți, decimați de

Tot spre Apus se îndreaptă și Wehrmacht-ul. A început retragerea în debandadă

obuzele unei formidabile artilerii, naziștii au început să se retragă în debandadă, părăsindu-și echipamentul, morții, răniții și pe cei care nu puteau fugi destul de repede. Între 6 și 12 decembrie, ostașii sovietici au capturat 386 de tancuri, 305 camioane, 704 tunuri autotractate și o cantitate imensă de armament și material.

Din zi în zi, din oră în oră chiar, retragerea căpăta proporții tot mai catastrofale. Cele trei armate sovietice ale frontului

de Apus, de sub comanda lui Jukov, atacau frontal Corpul 3 blindat al Wehrmacht-ului, în vreme ce generalul Leliușenko, în fruntea armatei sale, le tăia retragerea, traversînd Marea Moscovei pe gheață și ajungînd, la vest de Klin, pe celebra șosea a Volokolamsk-ului. În ciuda disperatelor contraatacuri ale lui Hoeppner, aripa stîngă a Grupului *Mitte* era nevoită să se retragă în numai opt zile cu 100 km. Brațul de nord al cleștelui care urma să cuprindă Moscova era zdrobit.

Sub presiunea cavaleriei sovietice, care înainta dinspre rîul Moscova, fasciștii au fost siliți să abandoneze și meleagurile

planul de operațiuni viitoare și luați prizonieri de unitățile Armatei Roșii pe care le credeau la zeci de kilometri distanță.

Începutul sfîrșitului

La mijlocul lunii decembrie, frontul Grupului *Mitte* devenise o viziune de coșmar. Pe o linie în zigzag de 1 500 km, acoperită în întregime cu zăpadă, resturile fantomatice ale armatei germane se retrăgeau în dezordine, semănînd stepa cu leșurile înghețate ale celor căzuți. Bock voia să organizeze o linie mai scurtă de apărare pe cursul

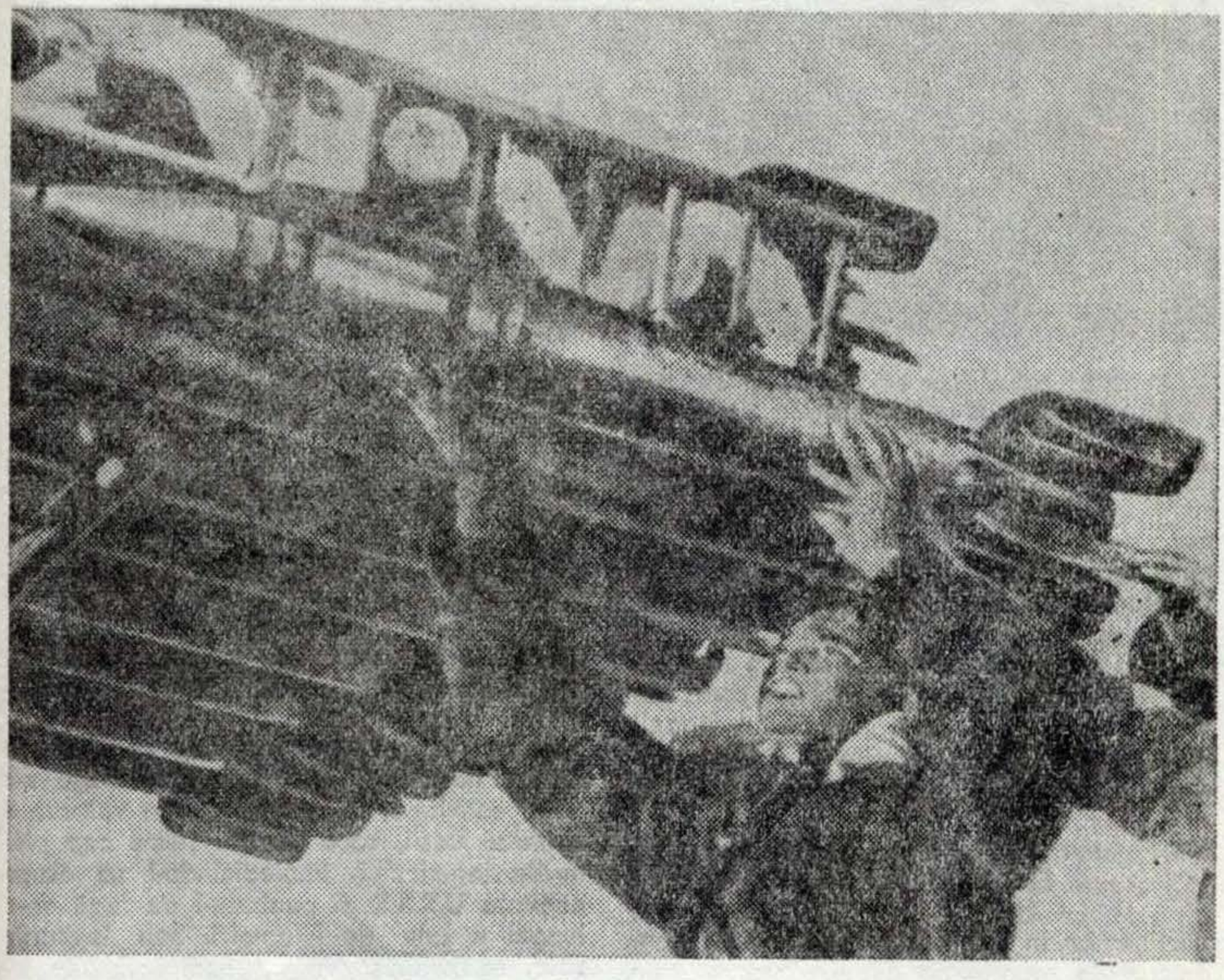

Faimoasele „Katiușe" gata să intre în acțiune

tolstoiene de la Iasnaia Poliana, dînd înapoi tot cu 100 km. Armata a 2-a a lui von Weichs și blindatele lui Guderian s-au retras cu 150 km. La cartierele generale ale diviziilor domneau groaza și haosul. Nu de puține ori se dădea ordin de repliere în sectoare de care ostașii sovietici erau încă departe. Și mai frecvent era cazul ofițerilor de stat major, întruniți pentru a dezbate

rîurilor Oka și Ugra, dar Hitler i-a respins planurile, emițînd la 20 decembrie faimosul *Haltbefehl* (ordin de oprire), cunoscut apoi și sub numele de „ordinul fundamental". Se interzicea cu desăvîrșire orice retragere, fie ea cît de necesară. „Trupa trebuie să fie obligată la o rezistență fanatică", cerea Führerul. Dîndu-și în vileag teama care îl cuprinsese, el adăuga : „Spectrul unei retrageri napoleoniene trebuie alungat".

Descîntecul menit să obțină alungarea spectrelor s-a tradus, printre altele, prin destituirea feldmareșalului von Brauchitsch din postul de comandant suprem al forțelor ar-

Soldații lui Hitler au ajuns pe străzile Moscovei — dar ca prizonieri de război

mate germane — pe care, de altfel, în ultimele luni îl ocupa doar nominal — și înlocuirea lui Bock cu Kluge. La 31 decembrie, Guderian era și el înlăturat de la comanda Armatei a 2-a blindate. Cîteva zile mai tîrziu, prietenul său, generalul Hoeppner, suferea o umilire și mai mare, fiind izgonit din armată, pentru „nesupunere și lașitate" : vina lui era că își permisese să se retragă cu 1,7 km.

Trăsnetele Führerului s-au abătut nu numai asupra Grupului *Mitte*. În nord, feldmareșalul von Leeb a fost înlocuit cu von Küchler, iar în sud, curtea marțială l-a condamnat la moarte pe generalul comte von Sponeck, care se retrăsese în fața atacurilor sovietice din peninsula Kerci.

Dar, oricît ar fi fost de severe, sancțiunile nu puteau restabili situația din ce în ce mai catastrofală pentru Wehrmacht. În vreme ce trei armate sovietice (a 10-a, a 49-a și a 50-a) făceau o breșă între armatele a 4-a și a 2-a blindată germane, alte trei armate sovietice (a 19-a, a 30-a și a 39-a) declansau, la 5 ianuarie, atacul spre spatele frontului ținut de Grupul *Mitte*. Peste trei zile, ofensiva se întindea și mai spre nord, unde Armata 1-a sovietică elibera orașul Toropeț și încercuia o divizie germană la Belîi...

Luptele au continuat cu îndîrjire toată iarna, silind fasciștii să se retragă în medie cu 150—300 km. La 31 martie 1942, Wehrmacht-ul recunoștea pierderea a 1 074 067 de oameni, adică 35 la sută din efectivele angajate la 22 iunie 1941, numărul ofițerilor căzuți ridicîndu-se la 33 223. Hitleriștii au mai suferit pierderea a 1 300 de tancuri, 2 500 piese de artilerie, peste 15 000 de vehicule, în vreme ce pagubele pricinuite în muniții și alte materiale erau incalculabile.

Dar importanța istorică a victoriei dobîndite de ostașii sovietici în fața Moscovei depășea cu mult aceste rezultate concrete. În decurs de cîteva luni, lumea întreagă s-a putut convinge de incomparabila valoare a Armatei Roșii, care dăduse peste cap planurile inamicului, împiedicîndu-l să ocupe capitala U.R.S.S. și punîndu-l pe fugă de-a lungul a sute de kilometri. Sub loviturile sale, se prăbușiseră nu numai iluziile lui Hitler și ale generalilor săi, ci și mitul invincibilității germane. După ce în primii doi ani de la izbucnirea războiului trupele naziste înregistraseră un șir neîntrerupt de triumfuri — din Polonia pînă în Norvegia, din Franța, Belgia și Olanda pînă în Iugoslavia, Grecia și Africa de Nord —, acum ele goneau în derută, urmărite din urmă de necruțătoarele lovituri ale Armatei Roșii.

Cel de-al doilea război mondial avea să mai dureze încă trei ani și cîteva luni. Dar întreaga omenire antifascistă a înțeles încă din iarna 1941—1942 ce a însemnat pentru cel de-al III-lea Reich începutul sfîrșitului.

Luptele din Munții Tatra. Tablou de I. Țarălungă și B. Krommer. Muzeul Militar Central
(**Zece zile și zece nopți,** pag. 37)

Vezuviul a fost mai clement decît muntele Pelée, lăsînd neatinse picturi murale asemenea celor reproduse în paginile noastre. Din orașul Saint-Pierre nu s-a mai păstrat absolut nimic (**Tragedia Pompeiului într-o nouă variantă : Erupția vulcanului Pelée,** pag. 79)

Sus : vitrina conținînd donația Paul Lucasievici
Jos : cartea de rugăciuni a lui Osman Pașa. Muzeul Militar Central (**Generalul otoman și sergentul român**)

DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

ZILE ȘI NOPȚI PE FRONTUL ROZŇAVEI*

În cuprinsul uriașului front dintre Marea Baltică și Drava, un rol important l-au avut și luptele purtate pe teritoriul cehoslovac. Operațiile desfășurate în această parte a Europei se legau spre sud cu cele din șesul Dunării mijlocii, iar spre nord cu cele purtate în regiunile de cîmpie poloneze.

În acest ansamblu strategic, aripa dreaptă a Frontului 2 ucrainean — constituită din armatele 4 română și 40 sovietică — a pornit, încă în cursul lunii ianuarie 1945, o ofensivă de amploare în sud-estul Cehoslovaciei. Ostașii români au susținut, în cadrul acestor acțiuni ofensive, vestita bătălie pentru eliberarea zonei și orașului Rožňava. După ce au fost distruse numeroasele și puternicele rezistențe de pe platoul Silická Planiná, aflat la sud de oraș, corpurile 2 și 6 ale Armatei 4, executînd o înaintare concentrică, au cuprins, ca într-un clește, după trei zile de luptă, zona și orașul Rožňava. Din acest stadiu tactic s-a trecut la faza finală a bătăliei începută la 12 ianuarie 1945 și încheiată cu eliberarea orașului amintit.

O contribuție însemnată la reușita bătăliei a adus-o Divizia 18 infanterie, de sub comanda generalului de brigadă **Mihail Corbuleanu,** astăzi general-maior în rezervă, din a cărui lucrare „De pe Mureș pe Morava", aflată în pregătire la Editura militară, prezentăm cîteva fragmente.

Prologul asaltului decisiv

...21 ianuarie 1945. Trecuseră 9 zile de la începutul marii ofensive. Cînd diviziile 6 și 21 infanterie au ajuns pe același aliniament cu Divizia 18 infanterie, al cărei comandant eram, și inamicul dădea semne evidente de oboseală, Corpul 2 armată a ordonat intensificarea atacului spre Rožňava.

---

* Titlul și subtitlurile materialului de față aparțin redacției.

Grup de partizani cehi, slovaci, români și sovietici care au acționat pe teritoriul Cehoslovaciei

Cooperare între aviatori români și sovietici pe frontul din Cehoslovacia (aprilie 1945)

DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Conformîndu-mă ordinului, am hotărît ca divizia să continue atacul, acționînd în primul eșalon cu două grupări : gruparea de est, sub comanda colonelului Gh. Teodorescu, comandantul Brigăzii 18 infanterie, alcătuită din regimentele 92 și 24 infanterie (ultimul din Divizia 21 infanterie), sprijinită de divizioanele 1 și 3 din Regimentul 35 artilerie, a atacat pe direcția pădurea Kapolna ; gruparea de vest, formată din Regimentul 90 infanterie și sprijinită de Divizionul 2 din Regimentul 35 artilerie, și-a îndreptat atacul în direcția cuceririi localității Varhosszuret și a pădurii nord cota 327.

Regimentul 18 infanterie a fost păstrat în rezerva diviziei, inițial în pădurea Cséres. Fiecărui regiment de infanterie din primul eșalon i s-a dat cîte un pluton de pionieri pentru deminări.

Gruparea de est a întîmpinat o dîrză rezistență pe înălțimea Mesz, cota 610, și pe colinele de la vest de Hárskút, pe care în urma unor atacuri violente a lichidat-o către mijlocul zilei, continuînd înaintarea spre pădurea Kapolna ; la circa 300 de metri în fața acesteia, atacul a fost oprit de focurile puternice ale aruncătoarelor și armelor automate inamice.

După-amiază, cooperînd cu Batalionul 2 din Regimentul 11 dorobanți (Divizia 21), Regimentul 92 infanterie a continuat înaintarea, cucerind cu mari eforturi botul de deal cu cota 587, de la sud de șoseaua Hárskút-Rožňava, punct foarte important pentru continuarea înaintării spre oraș.

Acțiunea întreprinsă de gruparea de vest asupra localității Varhosszuret a fost, de asemenea, încununată de succes. Inamicul, complet surprins, nu a putut opune o rezistență îndelungată. După o scurtă și îndîrjită luptă corp la corp, o parte din forțele hitleriste s-a retras în grabă spre nord. Continuînd acțiunea, Batalionul 2, comandat de căpitanul Emil Beschia, a curățat tot satul, capturînd 170 de prizonieri și mult armament, după care a făcut joncțiunea cu Regimentul 92 infanterie, ajuns la sud de pădurea Kapolna.

Un rol important în această acțiune l-a jucat și Regimentul 18 infanterie din rezerva diviziei, care a cooperat strîns cu Regimentul 90 infanterie. La ora 14, regimentul a coborît la Varhosszuret și s-a instalat pe o nouă bază de plecare la atac, la marginea de nord a satului. El a atacat cu Batalionul 2, comandat de căpitanul Cristea, în linia întîia, urmat de Batalionul 1. Cu tot focul violent al adversarului, Batalionul 2 a înaintat pînă la creasta cu cota 332, unde s-a oprit pentru a nu pierde legătura, la stînga, cu Regimentul 10 dorobanți din Divizia 6, rămas mai în urmă.

Spre seară, dispozitivul general de atac era bine închegat. Batalioanele 1 din Regimentul 18 infanterie și 2 din Regimentul 90 infanterie, avînd în stînga lor, la circa 600 de metri, unități din Divizia 6, iar la dreapta Regimentul 92 infanterie erau gata să reia înaintarea.

În timpul nopții de 21 spre 22, după nenumărate atacuri și contraatacuri, Divizia 18 infanterie și-a regrupat forțele fragmentate de natura terenului și de necesitățile impuse de luptele dîrze ce avuseseră loc. Tocmai atunci a început să mă supere rău o amigdalită, care mi-a ridicat temperatura pînă la 40 de grade. A trebuit să părăsesc un timp observatorul diviziei, instalat pe un platou de unde se vedea ca în palmă întreaga poziție inamică, cu panorama vestitului oraș Rožňava, pe unde trecuseră în 1805 trupele lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz.

A doua zi dimineața, atacul a continuat. Gruparea de vest a acționat pe direcția cota 327 și pe la nord de șosea, pe care a cucerit-o către ora 16. Gruparea de est, care în cursul nopții de 21 spre 22 s-a strecurat pe subunități mici prin colțul de sud-vest al pădurii Kapolna, a atacat, cu batalionul comandat de maiorul Prică, inamicul care deținea poziții în pădure. Atacul a avut loc dimineața, pe ceață și a fost efectuat prin surprindere. Pînă la ora 10, rezistențele dușmane au fost încercuite. Pădurea a fost curățată de inamic, ostașii români ajungînd la marginea de nord și capturînd numeroși prizonieri. Astfel, cercul în jurul Rožňavei se strîngea continuu, cu toate bombardamentele violente ale artileriei și ale aruncătoarelor inamice. La căderea serii, Regimentul 90 infanterie, care înaintase cel mai mult, se afla la circa 900 de metri de marginea orașului, unde se oprise pentru reaprovizionare și pentru pregătirea asaltului final.

În seara de 22 ianuarie, mi-am reluat locul la postul de comandă. Socoteam că, în cazul cînd ostașii Diviziei 18 infanterie ar fi intrat primii în Rožňava, comandantul lor trebuia să fie alături de ei.

Rachetele victoriei

La ora 21 s-a dat semnalul pentru atacul decisiv. La început, unitățile aflate la aproximativ 1 km în partea de sud a orașului se mișcau cu oarecare greutate, nu numai din cauza tirului artileriei inamice, dar și a terenului frămîntat și plin de obstacole. La ora 1, în noaptea de 22 spre

Trei schiţe de front ale pictorului Noël Roni, executate în timpul luptelor din Ceho slovacia (din colecţiile Muzeului militar central)

DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

23, Regimentul 18 infanterie a pătruns în oraș, urmat de Regimentul 90 infanterie.

Focul armelor automate inamice s-a auzit mult timp în interiorul orașului, dovadă că, în anumite puncte, adversarul căuta să mai opună rezistență. Trupele noastre urmăreau cu energie ariergărzile dușmane care se retrăgeau în debandadă.

Colonelul Gheorghe Mihail, comandantul Regimentului 18 infanterie, care conducea acțiunea de urmărire a inamicului și de curățire a orașului de orice rezistență, și-a oprit subunitățile la marginea de nord-vest a localității. Celelalte regimente din divizie au atacat latura estică a localității și, luptînd cu grenada și baioneta, au trecut repede prin centru și au ajuns la marginea ei de nord-est, curățind-o de inamic.

În același timp, Divizia 6 infanterie, care ataca dinspre sud, a ajuns și ea în oraș.

Am tras numeroase rachete albe, cunoscute de unitățile noastre ca fiind semnalul prin care Divizia 18 infanterie marca atingerea obiectivului — cucerirea orașului Rožňava. Curînd după aceea au fost stabilite legături și cu celelalte mari unități, cărora le-am anunțat, prin fir și prin unde, victoria obținută.

La ora 3 se aflau în oraș, pe lîngă regimentele 18 și 90 infanterie, și o parte din unitățile diviziilor 6 și 21 infanterie.

Regimentul 92 infanterie, care acționa la 2 km nord de oraș, a curățat de inamic minele de fier din localitatea Sajoházá unde a capturat 190 de prizonieri.

Dimineața, cînd bătăile marelui orologiu al catedralei anunțau ora 6, mă aflam deja într-o clădire din piața orașului, împreună cu valoroșii mei colaboratori din statul-major al diviziei : colonelul Octav Rădulescu, căpitanii Fîrtat și Vasilescu, Voinescu, Constantinescu etc.

Tot în cursul zilei de 22 și în noaptea de 22 spre 23, diviziile 11 infanterie și 8 cavalerie au acționat în partea de vest a orașului, iar diviziile 21 și 9 infanterie, împreună cu Sectorul 54 fortificații sovietic, au completat acțiunea de încercuire a localității dinspre nord, pentru a zădărnici orice încercare a inamicului de a organiza noi rezistențe apropiate.

Cu aceasta s-a terminat bătălia de la Rožňava, una din principalele acțiuni executate de trupele române în cadrul marii ofensive de iarnă întreprinse de Comandamentul sovietic. În această bătălie, Armata 4 română a participat cu un efectiv de peste 70 000 de oameni, a atacat pe un front de aproape 20 km și a pătruns în adîncimea apărării inamice în jur de 15—20 km, angajînd puternic 4 mari unități dușmane. A fost una din cele mai strălucite acțiuni executate de trupele române în timpul războiului antihitlerist. Ea a pus în valoare atît eroismul ostașilor, cît și măiestria militară și capacitatea comandamentelor noastre de a concepe, organiza și conduce o operație ofensivă în condiții generale extrem de grele.

Pentru rezultatele obținute în bătălia de la Rožňava, Armata 4 a fost citată prin ordine de zi date de comandamentele superioare, menționîndu-se comportarea strălucită a diviziilor 3, 6, 18 și 9 infanterie.

În cadrul Armatei 4, Divizia 18 infanterie a jucat un rol de seamă în eliberarea acestui mare oraș al Cehoslovaciei, luptînd pe direcția principală de efort zece zile în șir și plătind un serios tribut de sînge.

Cucerirea și eliberarea orașului Rožňava au materializat, desigur, rezultatul unor lupte victorioase, dar, în război, scopul principal al tuturor acțiunilor este zdrobirea forțelor adversarului. În această bătălie forțele lui au fost, în adevăr, zdrobite. Nevoit, din necesități operative strategice, să mențină poziția, el n-a cedat-o decît prin lupte purtate cu maximă înverșunare, din care a ieșit înfrînt. Numeroase unități de-ale sale au fost complet destrămate. Pierderile lui în oameni au fost foarte mari ; numai numărul prizonierilor, în afară de morți și răniți, s-a ridicat la 1700 de soldați, subofițeri și ofițeri. A fost luat prizonier chiar comandantul zonei Rožňava, cu întregul său stat-major.

Cred că nu este lipsit de interes să prezint, în încheierea acestui fragment, și un paragraf semnificativ din raportul Armatei 4 române înaintat Marelui Stat-Major după eliberarea orașului Rožňava :

„În urma atacului concentric executat de Corpul 6 armată și Corpul 2 armată [...] asupra inamicului care apăra defileul și localitatea Rožňava, trupele Armatei 4 române au reușit să zdrobească rezistența inamicului și la 23 ianuarie ora 1,30 să pătrundă cu forța în oraș. La ora 3, localitatea a fost cucerită în întregime [...]" [1].

[1] Arhiva M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 3/15, filele 332—333.

Realizări hidrotehnice în trecutul țării noastre

MEȘTERII APELOR

CONSTANTIN C. GIURESCU

Lucrarea grandioasă de la Porțile de Fier, pe care o executăm împreună cu prietenii iugoslavi, este cea mai de seamă din cîte s-au realizat vreodată pe întreg cursul Dunării, de la izvoare pînă la vărsare. Este, în același timp, încununarea unui șir întreg de lucrări hidrotehnice înfăptuite pe teritoriul carpato-danubian. A fost precedată de „Podul prieteniei" de la Giurgiu, ridicat în vremea noastră, și de podul mai vechi, de la Cernavodă, care, împreună cu cel de la Feteşti și cu cel de peste „balta" intermediară, era considerat, la vremea construirii lui, între 1888 și 1895, drept cel mai lung din Europa continentală.

Dar aceste lucrări de supunere a fluviului au o mult mai veche tradiție. Nu ne referim la podurile temporare, pe vase, din care cel mai vechi, înregistrat de istorie, este podul de la Isaccea, construit

Podul de peste Dunăre, opera lui Apolodor din Damasc (reconstituire)

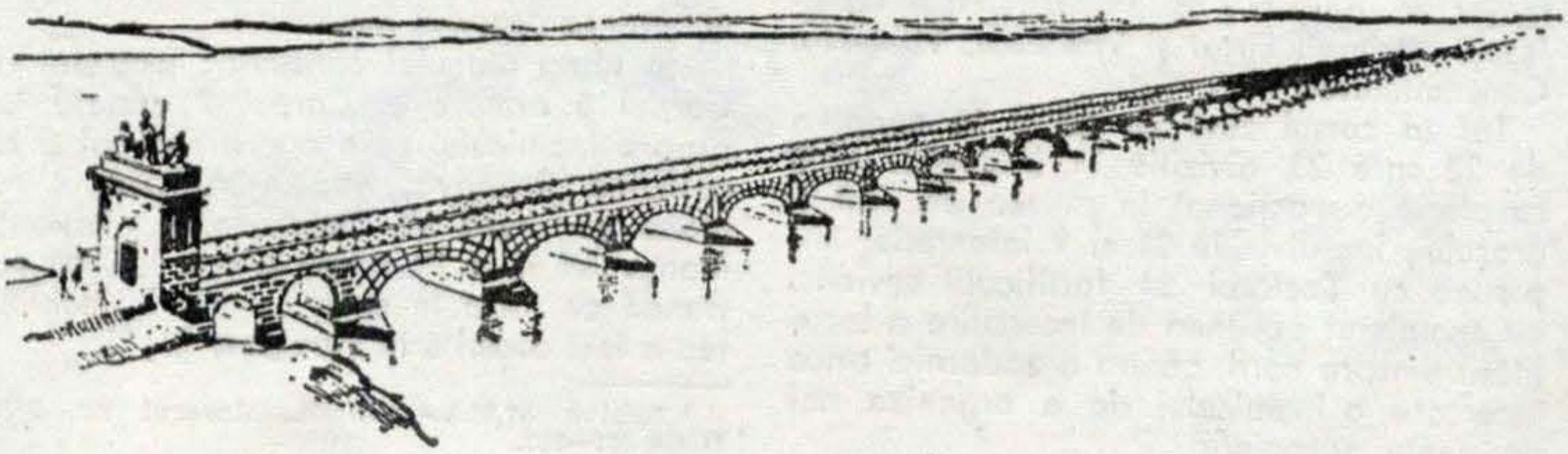

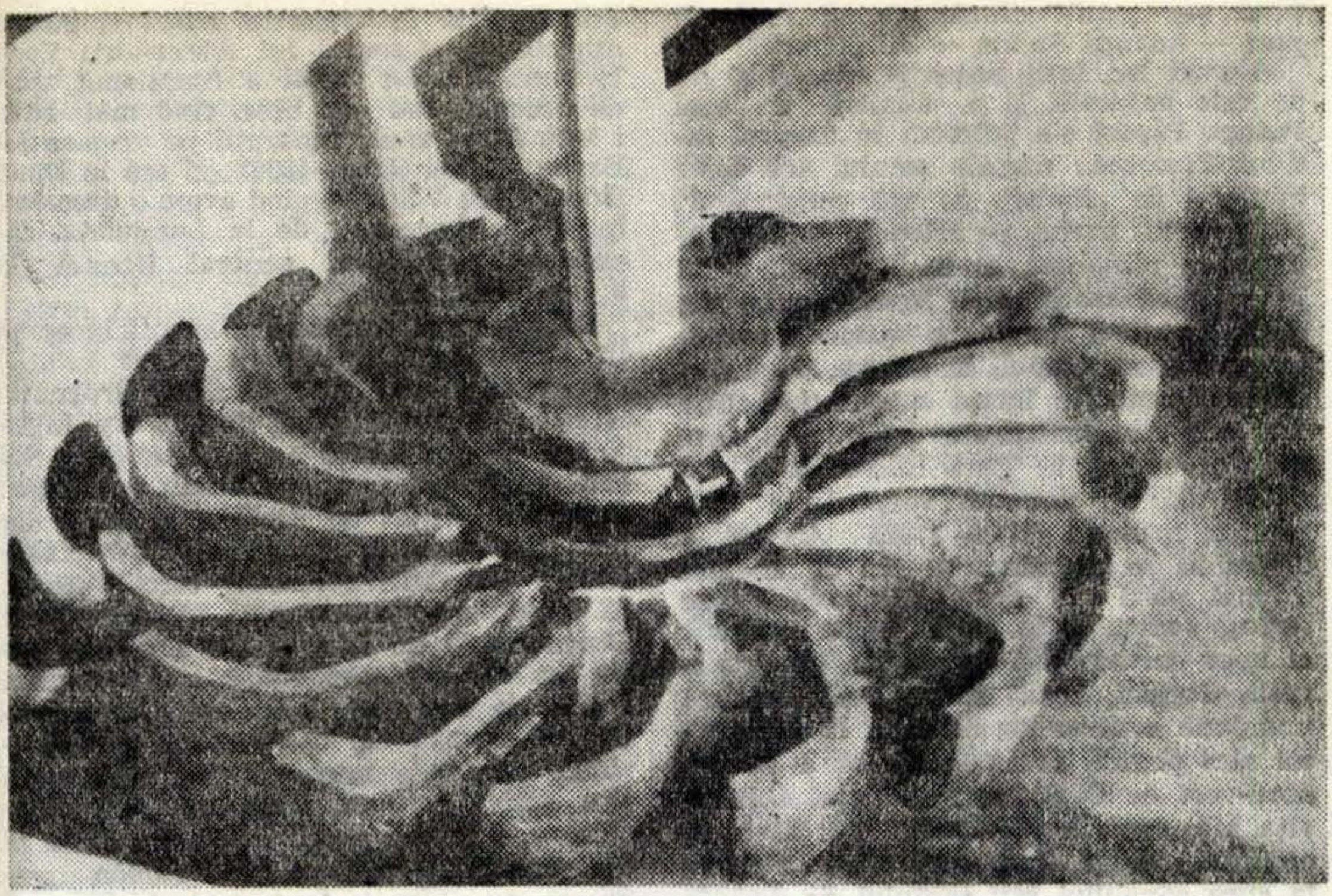

Roată cu „făcaie", element caracteristic unor instalații hidrotehnice țărănești, care asigură un randament ridicat în morărit, în acționarea ferăstraielor și în tehnica minieră

în anul 514 înainte de era noastră, pentru a îngădui trecerea spre miazănoapte a uriașei armate a lui Darius, regele persan, care voia să supună pe sciți. Ci la podurile permanente, cu piloni înfipți în albia fluviului, așa cum a fost, puțin mai în aval de hidrocentrala de la Porțile de Fier, acela de la Drobeta (Turnu-Severin), opera arhitectului Apolodor din Damasc. La porunca împăratului Traian, acesta a făcut în anii 103—104 ai erei noastre cel mai important pod permanent al antichității. Pentru a putea lucra în condiții mai ușoare, la un nivel mai scăzut al apelor, el a abătut o parte din apa Dunării pe un vechi curs al ei de pe țărmul drept, curs colmatat la capătul superior al lui și al cărui traseu se poate urmări și astăzi pe malul iugoslav, între Cladova și insula Șimian. Podul a fost construit cu ajutorul armatei romane ; în 1856, scăzînd nivelul apelor, au ieșit la iveală picioarele podului, din zidărie, cuprinzînd cărămizi cu ștampilele cohortelor auxiliare. Acest pod de la Drobeta, un summum al tehnicii romane, a implicat construirea în prealabil a chesoanelor dreptunghiulare, etanșe — grecii le spuneau „chivoturi" —, în interiorul cărora, după ce apa fusese scoasă cu pompele, s-au zidit picioarele podului înfipte în fundul stîncos al albiei. Un pod similar a fost ridicat mai tîrziu, în anii 327—328, la gura Oltului, la Celei, din ordinul împăratului Constantin cel Mare ; podul avea stîlpi de zidărie și lemn și, întocmai ca acela de la Drobeta, suprastructură de lemn.

Canalul lui Vodă Ipsilanti

Documentele istorice ne păstrează amintire și despre alte abateri de ape curgătoare. E vorba, mai întîi, de abaterea apei Siretului. Faptul îl știm din scrisoarea pe care, la 13 iulie 1471, Ștefan cel Mare a trimis-o regelui Poloniei, scrisoare în care, între altele, îi spunea că în zilele precedente voievodul muntean Radu cel Frumos a vrut să intre în Țara Moldovei și a construit în acest scop chiar o cetățuie la hotar. Atunci el, Ștefan, a ridicat alte cetățui împotrivă-i și a pus să se abată apa Siretului de la cetățuia adversară, făcînd-o să curgă prin alt vad. Cu prilejul acestor lucrări grele sau „angarii" — ridicarea cetățuilor și abaterea apei Sire-

tului —, „mulți dintre săracii mei supuși — adăuga Ștefan — au pierit".

A avut loc, prin lucrarea omului și nu pe cale naturală, și o abatere a apei Putnei. Faptul s-a petrecut în dreptul satului *Răstoaca*; numele satului are chiar înțelesul de „abatere de apă curgătoare". Răstoci sînt multe, pe întreaga față a pămîntului românesc, și în Moldova, și în Țara Românească, și în Transilvania. Ele arată tot atîtea acțiuni de abatere a cursului apelor, cu scopul, în genere, de a feri de înec anumite locuri amenințate. Una din cele mai însemnate acțiuni de acest fel s-a realizat în Țara Românească, în primii ani ai domniei voievodului Alexandru Ipsilanti (1774—1782). Acesta a dispus să se efectueze lucrări de abatere a unei părți din apele Dîmboviței spre Argeș, pentru a se evita înecul periodic al unor cartiere din București, ca Grozăvești, Gorgan, Izvor, Mihai Vodă; ultima inundație avusese loc chiar în 1774. Punctul ales pentru abaterea apelor a fost la nord-vest de Capitală, în județul Dîmbovița. Măsurătorile și calculele le-a făcut secretarul elvețian al lui vodă, Franz Sulzer; la gura canalului sau șanțului de derivație au fost instalate o „podișcă" și un „zăgaz". Podișca sau podeaua, de lemn, ușor înclinată, căptușea albia canalului, ușurînd angajarea apei pe canal, așa cum se face și azi la multe iazuri de turbine și mori. Zăgazul era așezat de-a curmezișul, în albia Dîmboviței, pentru a abate apa pe canal sau șanț. El avea „ochiuri" care se puteau închide și deschide, pentru ca o parte a apei să curgă mai departe pe Dîmbovița, să nu rămînă Capitala „isterisită", adică lipsită de apă. Cîteodată, din cauza mîlului sau nămolului, se astupa gura șanțului; atunci el trebuia desfundat. Pentru mînuirea „zăgazului" — după cantitatea de apă ce venea —, pentru îngrijirea „podiștei", pentru desfundarea gurii șanțului și pentru supravegherea, în genere, a întregii lucrări exista un corp de „șănțari", alcătuit din locuitori din împrejurimi, avînd în frunte doi vătafi și un „epistat al șanțului". Cînd se producea vreo stricăciune gravă sau trebuiau reparații radicale, atunci la fața locului venea însuși „vel vornicul obștilor" — corespunzător ministrului lucrărilor publice de mai tîrziu —, împreună cu „inginerul" domnesc și cu „sulgiba șa", adică șeful serviciului apelor, pe lîngă „șănțari" se strîngeau atunci și morarii de prin împrejurimi, cunoscători din practică ai unor asemenea lucrări.

Canalul de derivație al apelor Dîmboviței figurează în harta lui Rigas Velestinliul, tipărită la Viena în 1797; el poartă numele de „Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilanti". Acest canal a funcționat timp de decenii, cînd mai bine, cînd mai rău; i s-au făcut unele reparații pe vremea lui Barbu Știrbei (1849—1856); el era în ființă și sub Cuza Vodă, de cînd avem o descriere inedită a barajului de la Lunguleț, făcută de inspectorul general Bonnet, la 3 noiembrie 1864.

Despre o altă lucrare importantă începută în 1785 sîntem informați grație relației de călătorie a austriacului Brognard. Acesta arată că Înalta Poartă era îngrijorată de înnisipirea continuă a gurii Sulinei, ceea ce producea greutăți navigației. Fusese consultat un arhitect francez, dar planurile acestuia fură găsite prea costisitoare de către comisarii turci; atunci, în locul acestor planuri — ne spune Brognard — au fost făcute altele *de către un arhitect moldovean*, care a ținut seamă de modul de lucru turcesc. Și austriacul adaugă că, după toate probabilitățile, planurile arhitectului moldovean sînt acelea reproduse într-una din planșele — a cincea — ce însoțesc relația sa de călătorie. Iată deci un român precursor cu circa trei sferturi de veac al tehnicienilor Comisiei Europene a Dunării!

Un iaz de 13 km lungime

Cele mai frecvente lucrări hidrotehnice din trecutul nostru au fost însă acelea legate de pescuit și morărit, căci, de obicei, aceste două activități economice mergeau împreună. E vorba de construirea *iazurilor* sau *helețeelor*, care aveau, la capătul de jos, lîngă iezătură sau zăgaz, una sau două mori pentru măcinatul grîului, secarei, meiului și, mai tîrziu, al porumbului. Helețeul se forma prin înălțarea unei iezături de pămînt, adică a unui dig de-a curmezișul cursului unui pîriu. La mijlocul iezăturii era prevăzută o gură de scurgere, care se putea închide sau deschide, după voință, printr-un capac vertical mînuit mecanic. Cît timp apa se strîngea, în spatele iezăturii, gura era închisă; după ce se atingea nivelul dorit, ea se deschidea spre a permite debitului normal al rîului să curgă la vale.

Asemenea helețeie sînt foarte vechi în ținutul carpato-danubian; s-au găsit, în Transilvania, iezături datînd din vremea dacă, înainte de cucerirea romană. În cursul evului mediu, iazurile s-au înmulțit. Diploma Ioaniților, din 1247, privind Oltenia și Muntenia, amintește, pe lîngă locurile naturale de pescuit — *piscatio-*

nes —, şi pe cele create prin munca omenească — *piscinae* —, deci iazuri sau heleştee.

Unul din iazurile importante şi vechi din Muntenia a fost cel de la Nucet, în judeţul Dîmboviţa ; el datează, după părerea noastră, din vremea lui Mircea cel Bătrîn, care-şi avea reşedinţa în apropiere, la Tîrgovişte ; era un „iaz domnesc" şi servea la aprovizionarea cu peşte a curţii. De-a curmezişul pîrîului Ilfov se poate vedea şi astăzi digul sau iezătura impresionantă prin înălţimea ei de opt metri, care mărginea iazul în aval ; iazul avea treisprezece kilometri lungime şi opt sute de metri lăţime, deci o suprafaţă de peste o mie de hectare ; adîncimea lui varia între trei şi opt metri, partea cea mai adîncă aflîndu-se lîngă iezătură. Acest iaz domnesc a ţinut, se pare, pînă la 1786, cînd a fost rupt de viiturile puternice care au urmat ploilor torenţiale din acel an ; s-au produs, cu acest prilej, mari inundaţii pe valea Ilfovului şi a Colentinei, pînă la Bucureşti.

Un alt iaz sau heleşteu domnesc era chiar la marginea Bucureştilor, pe locul unde se află azi Parcul Libertăţii ; el este menţionat într-un document din 3 martie 1632 care-l numeşte „heleşteul lui Şerban Vodă", deci al lui Radu Şerban (1602—1610), urmaşul lui Mihai Viteazul.

În judeţul Ilfov au fost multe iazuri ; unul din cele mai însemnate era iazul de la „Fîntîna Ţiganului" — Ţigăneştii de azi. Voievodul Constantin Şerban Basarab, poreclit Cîrnul (1654—1658), a fost cel care a poruncit facerea lui ; pe vremea lui Radu Leon (1664—1669), iazul a fost „tălat", adică s-a făcut o crestătură adîncă în dig spre a se scurge apa, aşa încît peştele să rămînă pe uscat, deci să poată fi prins cu uşurinţă ; era procedeul obişnuit de exploatare a iazurilor, odată la trei ani, după care urma refacerea iezăturii şi un nou ciclu de înmulţire a peştelui.

Pe valea Colentinei, iazurile se ţineau lanţ : la Buftea, la Buciumeni, la Mogoşoaia — iazul casei domneşti —, la Herăstrău, la Tei şi alte multele pînă devale la vărsarea în Dîmboviţa ; ele există şi azi, refăcute şi mărite. Tot aşa pe valea Mostiştei, ce forma hotarul spre judeţul Ialomiţa ; ni s-a păstrat contractul, din 1677, martie 15, al meşterilor care au ridicat digul unuia din aceste iazuri de pe Mostiştea, anume al aceluia de la Frăsinet, aparţinînd vel vistierului Hrizea Popescu, tatăl cronicarului Radu Popescu. Acest iaz de la Frăsinet, vechi de aproape trei sute de ani, există şi astăzi.

Heleşteul tăbăcarilor şi gîrla Banului

Mai ales Moldova a fost bogată în iazuri sau heleştee. Felul terenului, cu sumedenie de rîuri şi pîraie curgînd paralel între dealuri, îndemna la construirea lor. Pe unele văi, ele se înşirau ca mărgelele pe aţă, fiecare sat avîndu-şi iazul său, iar uneori chiar cîte două, trei, patru sau mai multe. Astfel, de pildă, pe apa Başeului, un afluent al Prutului, în ţinutul Dorohoiului, se mai păstraseră în anul 1928 nu mai puţin de *şaptesprezece* iazuri, de la Negreni la Ştefăneşti. Pe apa Sitnei sau Sihnei, unde harta actuală înregistrează treisprezece iazuri, cel mai însemnat dintre ele fiind vestitul iaz al Drăcşanilor, lung de aproape opt kilometri şi lat de peste un kilometru, pe malul căruia s-a dat lupta din 8 august 1616, cînd doamna Elisaveta, văduva lui Ieremia Movilă, a fost luată prizonieră, cu toată casa ei, de către turci. În special satele de răzeşi aveau iazuri ; nu era vorba însă de iazuri mari, de kilometri lungime, ci de iazuri mici, pentru aprovizionarea gospodăriei cu peşte şi, uneori, pentru acţionarea morii adiacente.

O seamă din voievozii Moldovei s-au relevat şi ca mari constructori de iazuri. Tradiţia aminteşte de Ştefan cel Mare, căruia i s-ar datora iazurile de la Dimăcheni, Belceşti şi Şipote ; e probabil ca tot de la el să dateze şi iazurile de la Cotnari, poate şi marele iaz de la Iaşi, pe valea Bahluiului, care se întindea pînă la zidurile de incintă ale curţii domneşti şi ale mănăstirii Trei Ierarhi. Prima menţiune asupra acestui mare iaz ieşean o datorăm călătorului englez John Newberrie, care, în 1582, trecînd prin Iaşi, releva „lacul mare" din partea de sud-vest a oraşului. Iar francezul de Fourquevauls, care-i urmează după trei ani, în 1585, notează că în acest iaz „se pescuieşte o mare cantitate de peşte". Alţi voievozi constructori de iazuri au fost Alexandru Lăpuşneanu, în secolul al XVI-lea, şi Vasile Lupu, în al XVII-lea.

În Transilvania, regiunea cea mai bogată în iazuri era „cîmpia" din partea de miazănoapte. Existau însă şi iazuri orăşeneşti, întocmai ca şi în Moldova şi Muntenia. Astfel, oraşul Bistriţa avea două asemenea iazuri, unul mare *(piscina maior)* şi unul de sus *(piscina superior)*, pomenite amîndouă în răstimpul 1547—1553. La Cluj erau şase heleştee, între care „heleşteul tăbăcarilor". Numărul maxim de heleştee l-a avut Braşovul ; între 1503 şi 1550 se constată documentar 28 de asemenea heleştee situate în raza oraşului sau în teritoriul care depindea de acesta. O serie dintre ele aparţineau breslelor de meşteşugari. Tot ca un fel de heleştee pot fi considerate şi şanţurile pline de apă ale cetăţi-

lor transilvănene. Despre acelea ale Oradiei Mari ne dă ştiri călătorul turc Evlia Celebi. El arată că în timpul asediului din 1660 — cînd cetatea a şi căzut în mîinile turcilor — soldaţii acestora pescuiau în şanţurile cetăţii, dar că peştele de acolo nu era gustos. În schimb, era mult de tot. Evlia afirmă că atunci cînd apa din şanţuri a fost scursă, „peştii cît trupul unui om au rămas în noroi şi erau aşa de mulţi că... ostaşii musulmani s-au scîrbit de tot mîncînd peşte".

Ne rămîne să menţionăm o ultimă serie de lucrări hidrotehnice, anume gîrlele şi canalurile tăiate de mîna omului, fie pentru alimentarea cu apă proaspătă a bălţilor şi lacurilor, fie pentru necesităţile navigaţiei — cazul scurtării braţului Sulina —, fie pentru irigaţii. Menţiuni despre gîrle săpate sînt vechi : una datează din vremea lui Mircea cel Bătrîn şi se referă la gîrla „Săpatul" — numele e semnificativ — ce lega iezerul Călăraşilor de Dunăre. Veche e şi „gîrla Banului" din Oltenia, la Celei, săpată din porunca lui Barbu Craiovescu cel bătrîn, la finele secolului al XV-lea sau începutul secolului al XVI-lea. O deosebită importanţă au avut adîncirea şi amenajarea Dunavăţului, care leagă braţul Sfîntul Gheorghe cu limanul Razim ; s-a asigurat astfel apă proaspătă, dulce în limanul amintit, sporindu-se în proporţii nebănuite producţia de peşte ; ea a crescut şi mai mult cînd s-a săpat o nouă legătură, canalul Dranov, la est de Dunavăţ.

În ultimele două decenii, construcţiile hidrotehnice au luat un avînt deosebit în ţara noastră. În locul vechilor diguri de pămînt se înalţă marile baraje de beton de pe Bistriţa, Argeş, Ialomiţa, Sadu, Lotru şi atîtea alte cursuri de apă. În locul vechilor mori care măcinau domol sînt puternicele uzine hidroelectrice, izvor de energie şi lumină pentru tot cuprinsul ţinutului carpato-dunărean. Încep să se valorifice vechile vetre de iaz. Se taie canale de irigaţie şi această lucrare va spori considerabil bogăţia grînarelor noastre.

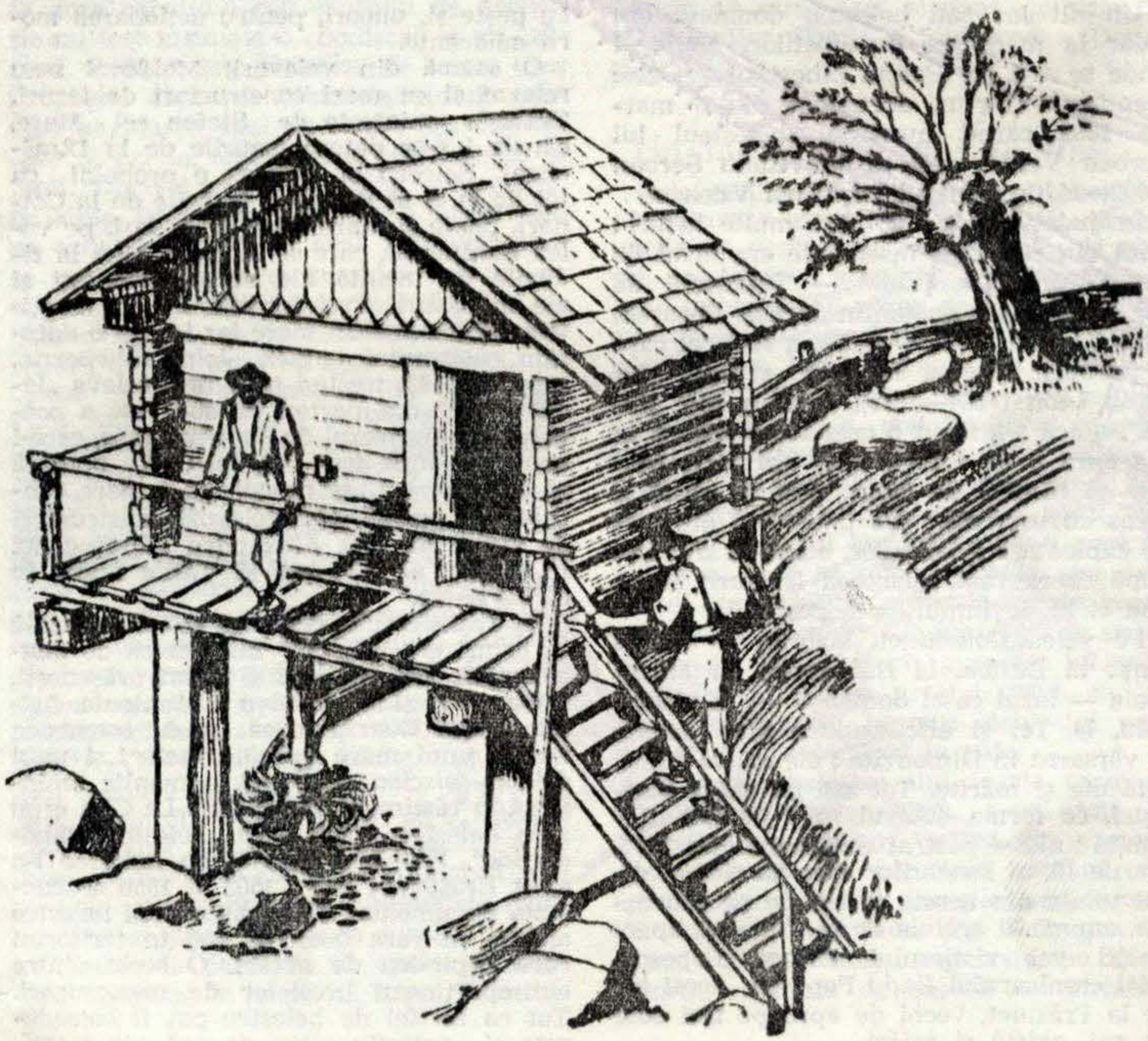

Moară de apă din comuna Ciuperceni (Oltenia)

Culpabilii au fost dovediţi

CONTRAPROCESUL UNUI INCENDIU

MARIN BUCŞAN

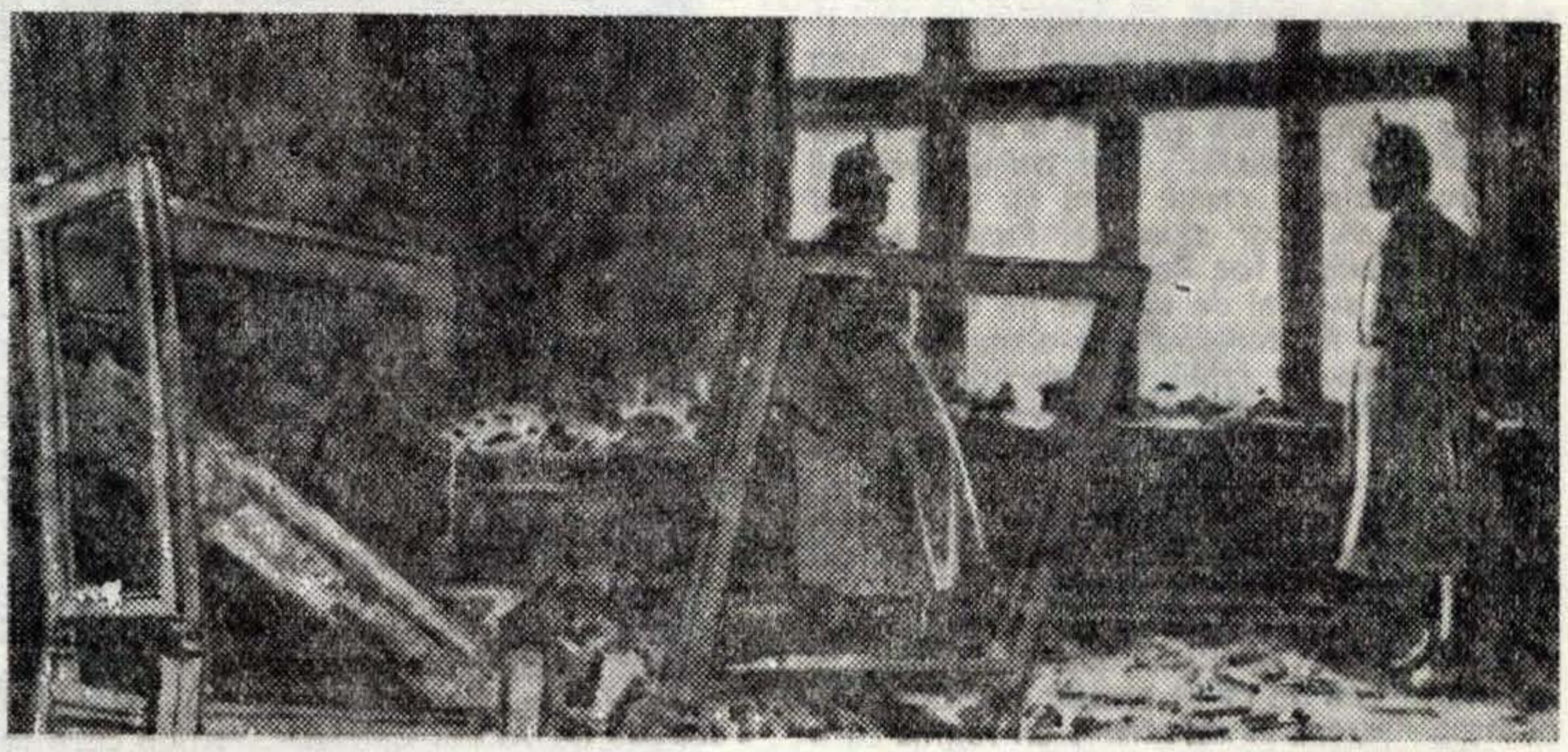

Interiorul Reichstag-ului, imediat după incendiu

În noaptea de 27 februarie 1933, cerul Berlinului era iluminat de un violent incendiu, izbucnit ca din senin în plin centru al oraşului. În cîteva ore, clădirea care adăpostea Reichstag-ul — parlamentul Germaniei — era mistuită de flăcări. În dimineaţa următoare, un olandez, Marinus van der Lubbe, era arestat de poliţie şi acuzat că ar fi pus foc edificiului.

Procesul care a urmat la Leipzig a fost o sinistră înscenare nazistă. Hitler a încercat, sub pretextul că incendiul ar fi fost rodul unui complot urzit de comunişti, să furnizeze o „justificare" de ordin juridic valului de represiuni antimuncitoreşti pe care avea să-l dezlănţuie. Din boxa acuzaţilor însă, marele luptător revoluţionar bulgar Gheorghi Dimitrov a demascat intenţiile clicii fasciste şi a transformat procesul într-o tribună de înflăcărată mobilizare a forţelor antifasciste. În ciuda puternicelor presiuni exercitate de nazişti, tribunalul nu a putut pronunţa decît o singură sentinţă : van der Lubbe, un debil mintal care se droga, a fost declarat vinovat şi condamnat la moarte, decapitarea lui avînd loc cîteva zile mai tîrziu. Toţi ceilalţi acuzaţi au fost achitaţi.

„Misiunea mea este să distrug şi să extermin!"

Dar Hitler nu a aşteptat nici măcar începutul procesului pentru a declanşa teroarea, pe baza unui decret intitulat cu o crudă ironie : „Pentru apărarea poporului şi a statului". Bătrînul mareşal von Hindenburg, pe atunci încă preşedinte al Germaniei, îl semnase cu atît mai lesne, cu cît fusese martor ocular al incendiului : în seara de 27 februarie, el cinase, ca invitat al vicecancelarului von Papen, la selectul *Herrenklub*, de pe Vosstrasse, peste drum de Reichstag. Se pare chiar că machiavelicul von Papen — unul dintre principalii participanţi la manevrele de culise pentru aducerea la putere a lui Hitler — alesese în

mod premeditat data și locul cinei. Scopul era de a impresiona un președinte a cărui semilitate, din ce în ce mai pronunțată, nu făcea decît să-i întărească convingerile reacționare.

Ca și în alte împrejurări, căpeteniile naziste nu au dat dovadă de prea multă finețe în aducerea la îndeplinire a planului lor. Sosit la fața locului la numai cîteva minute după izbucnirea incendiului, Goering, care gîfîia și transpira din abundență, s-a grăbit să pronunțe imediat propriul lui verdict, strigînd lui Rudolf Diels, șeful Gestapo-ului din acea perioadă: „E începutul revoluției comuniste! Nu avem nici o clipă de pierdut. Vom fi necruțători. Toți conducătorii comuniști trebuie uciși acolo unde vor fi găsiți. Chiar în noaptea asta trebuie să-i spînzurăm pe toți deputații comuniști!"

Cu aceeași cinică indiferență față de lipsa oricăror probe materiale, Goebbels a reluat a doua zi, în ziarele pe care le dirija, tema „complotului comunist". Dar opinia publică din Germania și restul lumii nu s-au lăsat chiar atît de ușor convinse. Pentru ce ar fi dat comuniștii foc Reichstag-ului? Ce foloase ar fi avut ei de tras de pe urma unei acțiuni care nu corespundea cîtuși de puțin cu principiile de luptă ale partidului? Nu putea fi invocat nici măcar un motiv irațional, ca, de pildă, resentimentele antiparlamentare stîrnite de un eșec electoral. Dimpotrivă, la ultimele alegeri, care avuseseră loc la 6 noiembrie 1932, comuniștii cîștigaseră 750 000 de voturi în plus față de alegerile din iulie același an, dobîndind încă 11 locuri în Reichstag. Hitleriștii, în schimb, aveau de ce să urască Reichstag-ul: ei înregistraseră în noiembrie un regres care amenința să se transforme în catastrofă, pierzînd 2 milioane de voturi și 34 de locuri de deputați.

Alte argumente veneau să contrazică și ele teza oficială nazistă. Astfel, s-a aflat despre van der Lubbe că fusese arestat de Gestapo cu cîteva zile *înainte* de izbucnirea incendiului și nimic nu lăsa să se creadă că ar fi evadat sau ar fi fost eliberat. De asemenea, sărea în ochi absurditatea afirmației că un singur om — și încă unul care nu cunoștea clădirea și pe care abuzul de stupefiante îl menținea permanent într-o stare de semiinconștiență — ar fi putut pune foc în mai multe puncte și într-un interval atît de scurt. Van der Lubbe nu ar fi avut cum transporta, de unul singur, în interiorul Reichstag-ului, numeroasele bidoane de benzină și produsele chimice găsite acolo de anchetatori. Chiar dacă ar fi încercat s-o facă, ar fi fost imediat arestat de serviciul de pază.

Fără a se sinchisi însă de nenumăratele puncte vulnerabile ale versiunii lor, hitleriștii au trecut la realizarea proiectului lor de represiuni și teroare. Decretul semnat de Hindenburg suspenda cele șapte articole ale Constituției germane prin care se garantau drepturile individuale și civile, anulînd astfel libertatea presei și a cuvîntului, permițînd violarea secretului corespondenței și „legalizînd" descinderile, perchezițiile și arestările cele mai arbitrare. În primele 24 de ore au fost arestați peste patru mii de conducători ai organizațiilor partidului comunist din provincii, orașe, uzine și fabrici. Printre ei se găseau și deputați în Reichstag, în ciuda imunității parlamentare de care ar fi trebuit să se bucure. Au mai fost arestați numeroși lideri social-democrați și liberali, precum și mii de muncitori, țărani, ziariști, studenți etc., bănuiți că ar împărtăși opinii antifasciste.

Contînd pe sprijinul marilor monopoluri germane și străine, pe concursul nelimitat al tuturor forțelor reacțiunii interne și internaționale, îmbătați de elixirul vrăjit al puterii, pe care o dețineau de o lună de zile, naziștii nu se sfiau să-și proclame în mod public obiectivele. „Măsurile pe care înțeleg să le iau nu se vor lăsa împiedicate de considerații juridice — declara Goering într-un discurs ținut la Frankfurt, în ziua de 3 martie 1933. Pe mine nu mă preocupă dreptatea. Misiunea mea este să distrug și să extermin, atît și nimic mai mult".

Două zile mai tîrziu însă, cu prilejul ultimelor alegeri care au avut loc în Germania antebelică, hitleriștii au avut o surpriză profund dezagreabilă. Deși dețineau toate pîrghiile de conducere în stat, deși asupra adversarilor lor plana umbra celor mai grave primejdii, deși în discursurile naziste promisiunile demagogice alternau cu amenințări feroce, deși mii de urne au fost măsluite și rezultatele falsificate, rezultatul consultării electorale s-a soldat cu înfrîngerea lui Hitler. Comuniștii au recoltat peste 4 800 000 de voturi. Celelalte partide care se opuneau (sau se angajau să se opună) fascismului au întrunit și ele peste 12 000 000 de voturi, astfel încît Hitler și grupările aliate cu el au avut împotriva lor mai bine de 56 la sută dintre alegători, fără a mai pune la socoteală pe cei peste un milion de cetățeni pe care „cămășile brune" ale SA-ului îi împiedicaseră să voteze. Poporul german era departe de a subscrie cu entuziasm la instalarea hileriștilor la cîrma țării.

Secretul paiaței

Să revenim însă la problema incendiului care prefăcuse clădirea Reichstag-ului într-o ruină fumegîndă. De la scepticismul cu care a fost întîmpinată explicația naziștilor pînă la concluzia că numai ei aveau de profitat de pe urma unei astfel de provocări nu era decît un pas. Și pasul a fost făcut. Pentru toți cei pe care zvastica nu-i fascina a devenit limpede că focul fusese pus de naziști. Pînă și fostul cancelar Bruening, ale cărui vederi de dreapta erau bine cunoscute, a cerut, în cursul campaniei electorale, „o anchetă serioasă, pentru a se verifica dacă nu cumva tocmai printre cei mai gălăgioși acuzatori trebuie căutați făptașii".

Bineînțeles, în timpul dictaturii lui Hitler nu a avut loc nici o anchetă cît de cît serioasă. După fiasco-ul înregistrat cu prilejul procesului de la Leipzig, fasciștii au preferat să îngroape întreaga problemă, „uitînd" să publice pînă și documentele pe care le anunțaseră cu mare zarvă ca fiind menite să dovedească existența unui „complot comunist". Strădaniile lor au avut un singur rezultat — acela de a face din identitatea incendiatorilor ceea ce francezii numesc un „secret al paiației", pe care toată lumea îl cunoștea.

Procesul marilor criminali de război de la Nürnberg a elucidat o serie de amănunte

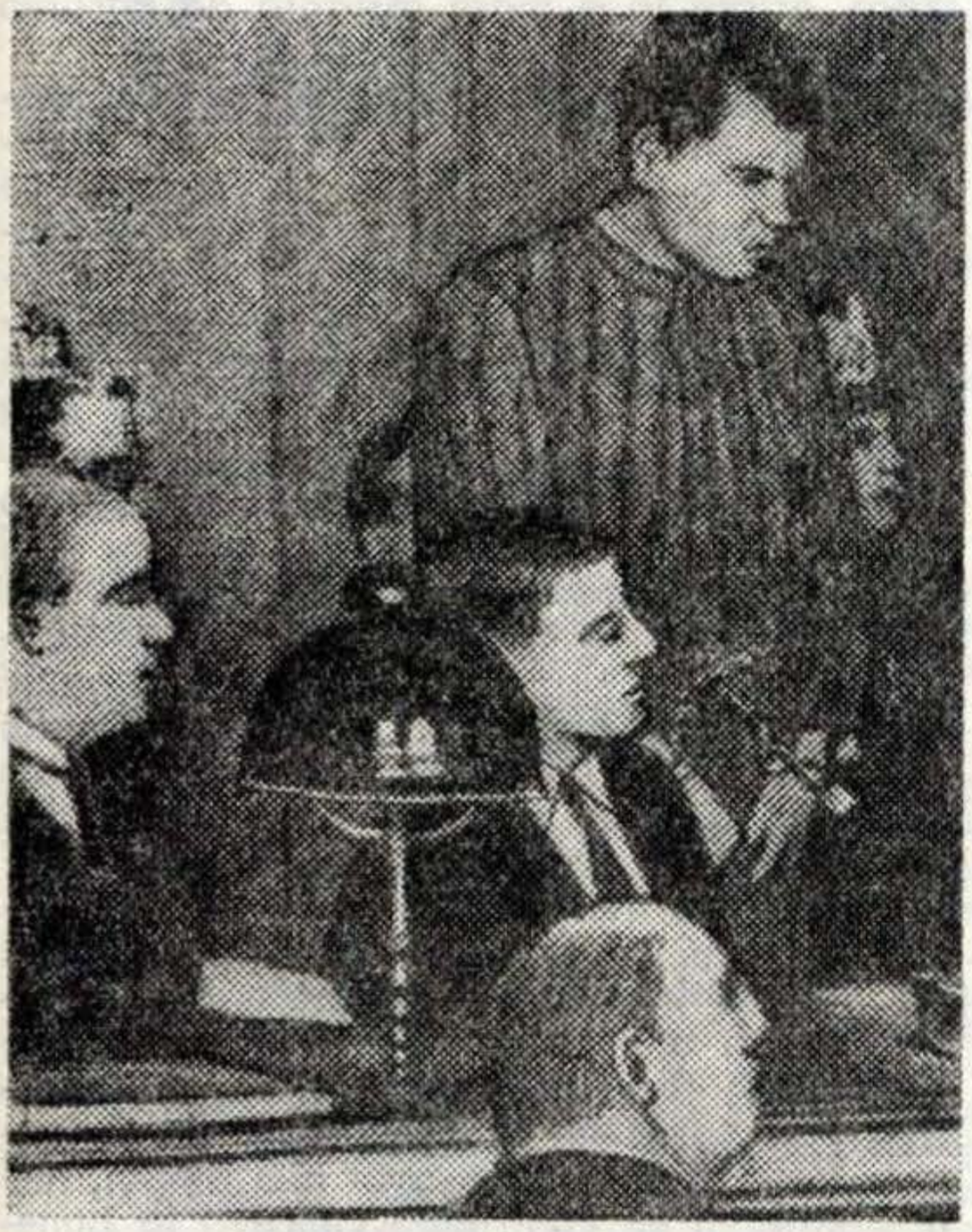

La procesul de la Leipzig : Marinus van der Lubbe (în picioare)

în legătură cu această problemă. Rudolf Diels, căruia i se dăduseră instrucțiunile privitoare la uciderea comuniștilor, a declarat că Goering, „știind exact cum va izbucni focul", îi ordonase să pregătească, încă înainte de incendiu, „listele complete ale celor ce urmau să fie arestați imediat după sinistru". Hans Gisevius, colaborator apropiat al amiralului Canaris în cadrul Abwehr-ului, atribuia vina unui alt complice al lui Hitler, afirmînd în fața tribunalului internațional că „Goebbels fusese primul căruia îi venise ideea de a da foc Reichstagului". Tot la Nürnberg, generalul Franz Halder, care a fost multă vreme șeful statului major general al armatei germane, a precizat că, în prezența lui, Goering se lăudase că e „singurul om care cunoaște bine clădirea Reichstag-ului, deoarece i-a dat foc".

De aceeași părere sînt și cei mai mulți dintre istoricii erei naziste. În lucrarea sa „Înălțarea și prăbușirea celui de-al III-lea Reich", americanul William Shirer, deosebit de prudent, se mulțumește să scrie : „Probabil că niciodată nu se va cunoaște tot adevărul despre incendiu... dar dispunem de suficiente probe pentru a susține, cu cvasicertitudine, că autorii lui sînt naziștii, care l-au premeditat și comis în scopuri politice".

Contrazicîndu-și însă propriile sale rezerve, Shirer furnizează detalii asupra felului în care s-a comis provocarea : un mic detașament de „cămăși brune" a trecut prin tunelul care unea Reichstag-ul cu locuința lui Goering (pe atunci președintele parlamentului) și, după ce au răspîndit și aprins substanțele incendiare, s-au înapoiat prin același pasaj subteran.

Așa cum vom vedea numaidecît, relatarea corespunde aproape punct cu punct realității. Dar în materie de pronosticuri, Shirer se dovedește mai puțin bine inspirat : adevărul — tot adevărul — despre incendiul Reichstag-ului a reușit acum să iasă la iveală, iar cvasicertitudinea a devenit certitudine deplină.

Primul pas spre război

Înainte de a vorbi despre modul în care s-a ajuns la acest definitiv verdict al istoriei, să semnalăm un episod care a provocat multă vîlvă : la aproape două decenii după procesul de la Nürnberg — mai exact în 1956 —, teza nazistă în privința Reichstag-ului a reînviat brusc, sub pana unui „specialist" improvizat. Doctorul Fritz Tobias, care ocupa pe atunci postul de șef al serviciului de siguranță din land-ul Saxonia de Jos, a publicat o serie de articole, reunite mai tîrziu într-un volum, prin care încerca să demonstreze că autorul incendiului nu era clica lui Hitler, ci victima ei, Marinus van der Lubbe.

Principalul argument al doctorului Tobias se sprijinea pe depoziția polițiștilor care participaseră la anchetarea olandezului. Procedînd la „reconstituirea" crimei, ei verificaseră, cu cronometrele în mînă, că van der Lubbe ar fi avut timpul „să pună focul în toate punctele clădirii unde se găsiseră substanțele inflamabile, alergînd încolo și încoace cu o uimitoare viteză".

Un singur fapt uita să menționeze istoricul diletant din Saxonia de Jos, și anume că, dacă polițiștii lui Hitler „verificaseră" calitățile de alergător ale lui van der Lubbe, în schimb nimeni nu îi verificase pe ei. Ce obiectivitate puteau manifesta niște naziști, fie și îmbrăcați în uniforme de agenți ai ordinii publice ; care dintre ei dorea sau putea să contravină ordinelor primite ? Instrucțiunile erau clare și categorice : van der Lubbe trebuia scos cu orice preț vinovat. Cronometrele polițiștilor au funcționat în consecință.

Spre surprinderea generală însă, pledoaria doctorului Tobias a găsit ecou la doi istorici britanici, oameni de știință auten-

tici, de mare prestigiu și, în plus, autori ai unor apreciate studii despre hitlerism : A. J. P. Taylor și Hugh Trever-Roper. Ambii s-au declarat impresionați nu atît de „noile" dovezi aduse de autorul vest-german, cît de lipsa unor probe obiective care să-l disculpe definitiv pe olandez. În articolele publicate pe marginea lucrării doctorului Tobias și imitîndu-l pe Shirer, ei și-au exprimat îndoiala că se va putea face vreodată lumină în această tenebroasă afacere. „Păcat că nu e cu putință organizarea unui contraproces al incendiului !" — exclama A. J. P. Taylor.

Dar iată că deziderатul s-a dovedit mai puțin imposibil de realizat decît își imagina istoricul britanic. Organizarea unui veritabil contraproces a fost preluată de un organism științific internațional, Comitetul european pentru cercetarea cauzelor și consecințelor celui de-al doilea război mondial. Printre membrii săi se numără personalități de mare suprafață ale vieții publice științifice și culturale a continentului nostru : scriitorul francez André Malraux, deputatul luxemburghez Pierre Grégoire, profesorul Walter Hofer, directorul Institutului de istorie al Universității din Berna (Elveția), fostul ministru al justiției din R.F.G., dr. Horst Ehmke, istoricul iugoslav dr. Eduard Calic și alții. Lumea Nouă are și ea un reprezentant, pe doctorul Robert Kempner, fostul șef adjunct al grupului de juriști americani la procesul de la Nürnberg.

Alcătuit deci din oameni de diverse opinii politice, de naționalități și profesii diferite, comitetul prezintă indubitabile garanții de seriozitate. Luînd ființă în ianuarie 1968, el și-a inaugurat activitatea investigînd ceea ce pe agenda sa figura drept „primul pas spre război al lui Hitler", incendiul Reichstag-ului.

Ancheta a durat peste un an și jumătate. Au fost ascultate depozițiile a peste patruzeci de martori, printre care și foști magistrați, ofițeri și polițiști ai celui de-al III-lea Reich. Toate declarațiile au concordat în a incrimina pe naziști pentru cele întîmplate în noaptea de 27 februarie 1933. Un mecanic de calorifer din slujba lui Goering a relatat despre felul în care s-a adunat la locuința acestuia grupul de incendiatori din batalioanele SA și SS, care s-au strecurat apoi prin pasajul subteran în clădirea Reichstag-ului. Un locotenent de pompieri, adus la fața locului cu plutonul său, dar împiedicat de naziști să-și pună pompele în funcțiune, a povestit că focul izbucnise în douăzeci de puncte simultan și că a luat repede asemenea proporții încît planșeurile etajelor s-au năruit în jumătate de oră.

Un fost colonel din armata germană a adus și el un detaliu interesant. Puținele piese de mobilier ale Reichstag-ului salvate din flăcări au fost cedate unui club al ofițerilor dintr-o suburbie a Berlinului. Membrii clubului au remarcat curînd că lemnul fotoliilor și meselor căpătate în dar erau impregnate cu substanțe combustibile care răspîndeau un miros caracteristic. Comentînd această descoperire, ofițerii și-au dat seama, încă de atunci, că lui van der Lubbe i-ar fi fost imposibil să impregneze astfel mobila în răstimpul foarte scurt pe care-l avusese la dispoziție.

Singurul polițist a cărui depoziție fusese refuzată la procesul înscenat de hitleriști la Leipzig, deoarece nu concorda cu versiunea oficială, a arătat că, sosind la locul sinistrului, a văzut flăcări care țîșneau din camera stenografilor. Or, van der Lubbe nu numai că nu intrase niciodată acolo, dar nici măcar nu se apropiase de acea încăpere, aflată la o mare distanță de intrarea principală.

Din alte mărturii au reieșit noi și interesante detalii privitoare la grupul de incendiatori. S-a aflat astfel că ei făcuseră un fel de repetiție generală cu 48 de ore înainte de izbucnirea incendiului, primind indicații concrete de la Goering asupra modului în care trebuiau să procedeze. După îndeplinirea misiunii, executanții au avut prilejul să se convingă de ingratitudinea șefilor lor : în locul recompensei pe care o scontau, cei mai mulți dintre ei au fost uciși în faimoasa „noapte a cuțitelor lungi", cînd Hitler și Goering au măcelărit pe conducătorii batalioanelor SA, complici deveniți rivali. Ceilalți au pierit după o nereușită tentativă de a face să parvină în străinătate adevărul despre incendiu prin intermediul unui diplomat elvețian.

Și Marinus van der Lubbe ? În ce a constat rolul lui ? Cercetările comitetului arată că naziștii l-au folosit pe nefericitul olandez ca pe o unealtă inconștientă. Profitînd de dezechilibrul lui mintal, ciracii lui Goering l-au ademenit în apropierea Reichstag-ului, unde însă el nu a avut nici timpul, nici posibilitatea să contribuie cu ceva la punerea focului. Drogîndu-l necontenit, temnicerii săi au obținut la Leipzig acele confuze mărturisiri care au servit ca pretext pentru condamnarea lui la moarte.

În conferința de presă pe care a ținut-o la Paris, la mijlocul lunii octombrie 1969, cunoscutul istoric francez Jacques Delarue a comunicat, în numele comitetului, cîteva dintre concluziile generale la care a dus ancheta. Ea dovedește, printre altele, că documentele redactate de naziști au fost în întregime și grosolan falsificate. Cercetătorii au identificat și martorii sperjuri care au depus în procesul de la Leipzig, precum și numele căpeteniilor naziste care erau la curent cu proiectul inițial al lui Goebbels și adus la îndeplinire de Goering.

Dar una dintre cele mai importante concluzii nu a fost menționată — poate din modestie — de către cel care făcea expunerea. Este vorba de faptul că investigația comitetului a dus nu numai la repurtarea unui succes pe plan științific, ci și la o mare victorie de ordin moral, cea a Adevărului asupra Minciunii.

1907
în județul
Dîmbovița

Pogoanele să fie măsurate drept... Muncile să se plătească după contract!

Județul Dîmbovița a participat din plin la marea mișcare a țărănimii din anul 1907. Datele noi pe care le prezentăm sînt extrase dintr-unul din dosarele Tribunalului județului Dîmbovița (inv. nr. 1/1907), precum și din corespondența moșierului și industriașului Ion (Iancu) Grigorescu din Tîrgoviște.

Agitația existentă din primăvara lui 1907, datorată abuzurilor permanente săvîrșite de moșierii Toma Cîmpeanu, Gr. Gavrilescu și de arendașul Nițache Bolovăneanu, s-a accentuat ca urmare a veștilor despre răscoalele din alte județe și mai ales a știrilor că în unele locuri țăranii au trecut la împărțirea moșiilor ; în plus, moșierul Ion Grigorescu cumpărase moșia Săcuieni-Adînca de la stat, trecînd peste dorința țăranilor de a intra în posesia acestui pămînt.

Ion Trandafir, unul din răsculații arestați din comuna Săcueni, arată, la interogatoriul luat, că la 11 martie 1907, în timp ce ei s-au adunat la școală, se pomenesc că „sosește o mulțime de 400—500 oameni din Răzvad" foarte îndrîjiți împotriva moșierului Ion Grigorescu. Autoritățile, informate despre această agitație, se grăbesc să vină la Săcueni. În același timp sosește și Ion Grigorescu, fapt care îndîrjește pe locuitorii din Răzvad, Săcueni, Gura-Ocniței și Adînca. Țăranii înconjoară pe moșier și-l silesc să dea, în fața prefectului județului, o declarație de renunțare la moșia Săcueni-Adînca în favoarea lor.

Încurajați de acest succes, luni 12 martie 1907, răsculații se adună din nou în comuna Răzvad, silind pe moșierii Toma Cîmpeanu și Gr. Gavrilescu să renunțe la moșiile lor în favoarea țăranilor : „Nu i-a lăsat pînă cînd n-au dat declarație că le lasă moșia" — arată, la interogatoriu, Constantin Rădulescu din comuna Săcueni. Mai mult, moșierii sînt somați de răsculați să depună și actele respectivelor moșii. În acest sens, Vasile Dumitru Tudor, tot din comuna Săcueni, arată la interogatoriu că locuitorii „Ghiță Cioran, Ion Oprea și Vasile Gh. Rizea spuneau că la caz de nu aduce actele, apoi intră cu plugurile în moșie". Înspăimîntați, moșierii și autoritățile cer urgent intervenția armatei. Apostolache, moșier din comuna Săcueni, fugit la București, telegrafiază direct regelui : „Eri duminică, la moșia mea Săcueni din jud. Dîmbovița, s-au răsculat satele Adînca, Săcueni, Gura-Ocniței și Răzvad ; ducîndu-mă acolo, am putut să împac deocamdată spiretele [sic !]. Astăzi, în lipsa mea, mi se comunică telegrafic aici că s-au răsculat din nou". În aceeași zi, Apostolache telegrafiază și prefectului de Dîmbovița, cerînd luarea de măsuri împotriva răsculaților, întrucît „am acolo magazii pline cu grîu, pătule cu porumb și tot felul de unelte care constituie o întreagă avere ; rog împiedicați cu puterea armată".

În ziua de 13 martie 1907, autoritățile trec la represalii sîngeroase. Răsculații, care s-au strîns din nou în comuna Răzvad, cu intenția de a veni în Tîrgoviște, sînt întîmpinați de armată.

Deosebit de interesant este faptul că, în focul celor trei zile de răscoală, țăranii din aceste localități au formulat unele condiții scrise ce urmau a fi impuse moșierilor.

Din acestea, menționăm :

„— Trei găini care se dă de nume (de cap de familie — *n.r.*) să nu se mai dea, că nu pasc găinile pe moșia boierească.

— Pogoanele care ni se vor da pentru porumb, să fie măsurate drept [...]

— Dijma porumbului din 3 una, adică : 2 grămezi nouă și 1 boierului.

— Zilele cu brațele dacă nu se fac să nu se mai plătească cu 3 lei, cum s-au plătit pînă acuma.

— Toate muncile care nu s-au făcut pînă în toamnă să nu se plătească încărcat, ci după prețurile prevăzute în contract.

— Să ni se dijmuiască porumbul cel mai tîrziu pînă în octombrie și nu să fim ținuți cu porumbul pe cîmp, cum a fost astă toamnă, de s-a stricat porumbul pe cîmp".

Deși reprimate cu sălbăticie, agitațiile țăranilor au continuat încă mult timp și moșierii au trebuit să ceară gărzi pentru paza lor, precum și armată care să staționeze în comunele respective. Un om de încredere al moșierului Iancu Grigorescu relata, la 28 martie 1907, că în comuna Săcueni „locuitorii s-au strîns din nou la casa moșiei, de unde au mers împreună cu toți la primărie."

MIRCEA ALEXANDRESCU
directorul Arhivelor
Statului din Tîrgoviște

MUNTENI ȘI MOLDOVENI LA ASEDIUL VIENEI

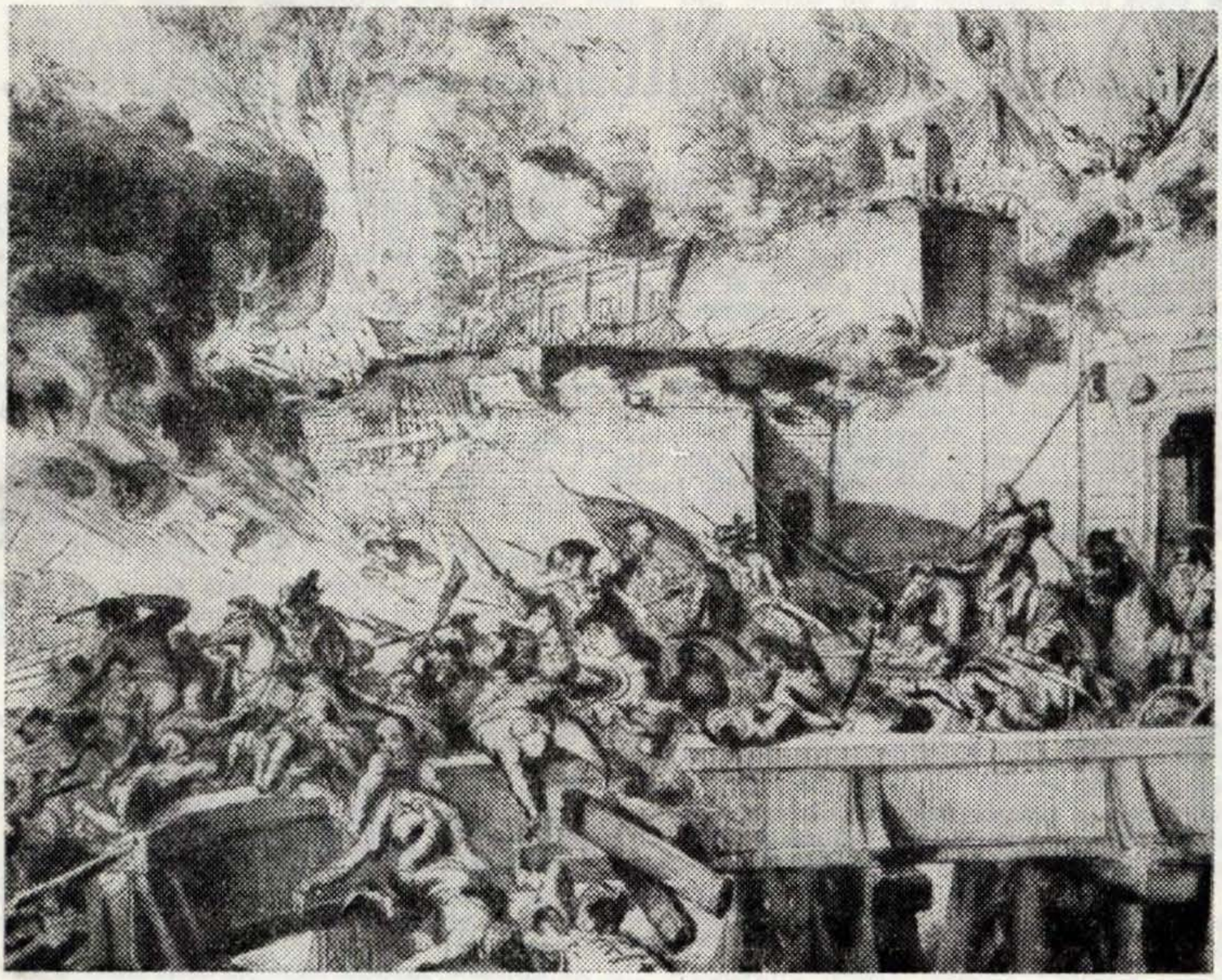

VENIAMIN CIOBANU

cercetător la Institutul de istorie
și arheologie „A. D. Xenopol"-Iași

La sfîrșitul lunii martie 1683, în tabăra de vară de lîngă Adrianopol domnea agitația caracteristică pregătirilor pentru o mare expediție. Toată armata otomană, înzestrată cum rareori se văzuse pînă atunci, era gata să se arunce din nou asupra Europei .*

Deși ajuns la o vîrstă înaintată, marele vizir Kara Mustafa pașa nu se putea lăuda că posedă nici inteligența și nici faima socrului și înaintașului său, temutul sadrazam (mare vizir) Köprülü. În schimb, orgoliul, ambiția și înclinația lui pentru glorie nu cunoșteau margini. Asemenea califilor, visa să întindă umbra stindardului verde al Profetului asupra întregului țărm al Mediteranei. Era convins că Allah îl alesese tocmai pe el să realizeze, pentru distratul și lenesul Mahomed al IV-lea, ceea ce nu reușiseră sultanii Mahomed al II-lea și Soliman cel Măreț. Deocamdată însă îi stătea în cale împăratul Leopold I. După ce îl va distruge, lovindu-l în chiar inima imperiului său, Viena, se gîndea să coboare în cîmpiile Italiei.

Pentru a-și realiza visul, bătrînul sadrazam nu cruțase nici un efort. Însuși sultanul fusese convins să renunțe la plăcerile vînătorilor și la liniștea seraiului și să se mute în tabără. Porunci strașnice pentru gătire de oaste au fost trimise tuturor vasalilor Porții. Serenissimul han Selim Ghirai, stăpînul Crimeei, trebuia să-și ridice urdia și s-o pornească asupra dușmanilor Semilunii. Principele Transilvaniei, Mihail Apaffi, primise porunci asemănătoare încă din decembrie 1682. La ordinul marelui vizir trebuiau să-și unească oștile cu cele ale sultanului și domnii Moldovei și Țării Românești. Ba mai mult, lui Duca Vodă al Moldovei i se ceruse încă din februarie 1683 să trimită la Constantinopol un mare număr de care.

„Sire, salvați imperiul!"

Vestea mobilizării forțelor otomane se răspîndise cu iuțeala fulgerului în toate colțurile lumii. Febra pregătirilor pusese în mișcare popoare, principi, armate, pentru că nici unul dintre popoarele amenințate nu dorea biruința Semilunii. Nici chiar vasalii Porții nu erau dispuși să contribuie la victoria armatelor sultanului. Domnii țărilor române, și mai ales Șerban Cantacuzino, erau cel mai puțin înclinați s-o facă. Din umbră, fără a se compromite față de Poartă, Șerban Cantacuzino inițiase deja o serie de acțiuni pentru a slăbi puterea acesteia. In 1683 începuse tratative cu imperialii la Constantinopol și București, în vederea unor acțiuni comune antiotomane. Emisari ai lui Leopold, trimiși către Constantinopol și Cracovia, străbăteau nestingheriți pămîntul țărilor române.

Dar tratativele pentru unirea forțelor creștine se desfășurau anevoie, în vreme ce pericolul invaziei otomane în inima Europei creștea de la o zi la alta. Împăratul Leopold I, în dușmănie cu regele Franței, își vedea amenințată însăși capitala, fără a putea s-o apere prin propriile sale forțe. De aceea el solicita cu insistență ajutorul lui Sobieski, regele Poloniei, care, cu toate stăruințele papei, ezita să încheie tratatul cu Habsburgii.

Dificultățile ce existau în unirea forțelor creștine spre a se opune colosului ridicat de Semilună sporeau și mai mult speranțele bătrînului Kara Mustafa. Dar, la 31 martie 1683, mai repede decît se așteptase vanitosul sadrazam, s-a încheiat alianța ofensivă și defensivă între Imperiul habsburgic și Polonia. Cu cîteva zile înainte, ambasadorul lui Leopold I, contele Wilczek, se aruncase la picioarele regelui Sobieski, strigînd cu disperare : „Sire, salvați imperiul !". Alături de el se afla legatul papei, implorîndu-l : „Sire, salvați creștinătatea !"

Chiar în ziua în care a fost semnat acest tratat, sultanul a poruncit ridicarea taberei de la Adrianopol, și la 1 aprilie 1683 el însuși, în fruntea oștilor, însoțit de primul său sfetnic, a luat drumul spre Ungaria. Hanul Crimeei, domnii țărilor române și principele Transilvaniei primiseră ordin să se grăbească, pentru a se întîlni cu oștile padișahului, care aveau să-și întindă tabăra mai jos de Buda. Acolo, sultanul s-a oprit timp de 12 zile, pentru a-și plăti trupele. După aceea, cu mare pompă, padișahul a înmînat marelui vizir caftanul de aur, tolba de săgeți cu diamante, însemnele puterii sale suverane, și stindardul lui Mahomed. Apoi, Mahomed al IV-lea a făcut cale întoarsă, pentru a-și continua, în cîmpiile Rumeliei, distracția sa preferată, vînătoarea. Între timp, imensa armată condusă de Kara Mustafa s-a pus în mișcare către Viena.

După înfrîngerea de către tătari a cavaleriei imperiale în apropiere de Paternell, la 6 leghe de Viena, drumul lui Kara Mustafa spre capitala imperiului era deschis. Aflînd vestea, împăratul, înspăimîntat, a părăsit în grabă Viena, fugind „împreună cu Curtea" către Passau. Fuga lui a mărit și mai mult confuzia în rîndul populației vieneze, și o bună parte dintre locuitori i-a urmat exemplul. Soldații celor cîteva

---

* Pentru articolul de față au fost consultate următoarele surse : Giuseppe Hammer, *Storia dell'Impero Osmano*, Veneția, 1828 ; *Tarih, III, Devlet Mabaasi*, Istanbul, 1933 ; N. A. de Salvandy, *Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski*, tome III, Paris, 1829 ; M. Charles Forsters, *Pologne*, Paris, 1840 ; G. V. Geelen. *Relation succinte et véritable de tout ce qui s'est passé pendant le siège de Vienne*, Bruxelles, 1684, precum și lucrările istoricilor A. D. Xenopol, N. Iorga, Ion I. Nistor, V. Zaborovski și S. Reli.

companii de infanterie sosiți la Viena erau atît de obosiți, încît abia se puteau ține pe picioare. Garnizoana orașului nu număra, în total, mai mult de 22 000 de oameni, adunați în cea mai mare grabă din toate părțile. Între ei se aflau și 700 de studenți, împărțiți în trei companii comandate de colonelul baron de Weltz și de rectorul Universității. Zile și nopți de-a rîndul, în Viena se lucrase la palisade, pentru întărirea fortificațiilor. Între timp însă, turcii trecuseră Dunărea și se apropiau amenințători de oraș. La rîndul lor, tătarii dăduseră foc la toate satele și orașele de la țărmurile Dunării și pînă în munți, pustiind totul în calea lor. La 14 iulie 1683, armata padișahului își fixase tabăra chiar sub zidurile Vienei.

După evaluările contemporanilor circa 200 000 de turci ocupau poziția unei imense semilune, de pe malul drept al Dunării și pînă la Heiligenstadt și Nussdorf. Trupele române, al căror efectiv se ridica la 6 000 de oameni (4 000 de munteni și 2 000 de moldoveni), au fost așezate în flancul stîng, spre Dunăre. Mai tîrziu, prin 22 iulie, Șerban Cantacuzino cu ostașii săi a fost mutat în păduricea de la Schönbrunn.

În zorii zilei de 15 iulie 1683, primele salve de artilerie au început a fi trase asupra orașului, avînd ca principal obiectiv palatul imperial. Două zile mai tîrziu, mai multe mii de turci au trecut Dunărea prin diferite locuri și au ocupat Leopoldstadt-ul, tăind astfel asediaților comunicația cu ducele de Lorena, comandantul armatei imperiale rămase în afara Vienei. Timp de aproape două luni populația vieneză va trăi un adevărat calvar. Lipsită în bună parte de mijloace de apărare, bîntuită de foamete și boli (cele mai mari ravagii le făcea dizenteria), la care se adăugau și tentativele de revoltă și dezertare la turci, Viena va ajunge la un pas de dezastru. Dacă nu a căzut pradă armatelor invadatoare, reușind să reziste pînă în momentul despresurării ei de către oștile lui Sobieski, aceasta se datorează, în bună parte, și acțiunilor desfășurate de români în timpul asediului, acțiuni care au contribuit la ridicarea moralului asediaților.

Legături secrete

După sosirea în tabăra turcească, românii și-au continuat drumul spre Viena împreună cu întreaga armată. Marele vizir nu avea însă prea mare încredere în fidelitatea lor. De aceea, în marșul spre capitala imperiului, ei nu au fost angajați în nici o bătălie, misiunea lor constînd doar în a construi poduri. Ceva mai tîrziu, în vremea cînd se aflau în partea de sud-vest a orașului, în păduricea de la Schönbrunn, muntenii și moldovenii s-au ocupat cu tăiatul lemnelor necesare frontului.

Ajunși sub zidurile Vienei, ei au luat poziție în flancul stîng, spre Dunăre. Aici, sub supravegherea trupelor turcești, comandate de Kara Mahomed din Mesopotamia și a unor trupe tătărești, trebuiau să construiască poduri peste Dunăre, pentru ca armatele otomane să poată trece pe celălalt mal al fluviului, unde se afla oastea austriacă comandată de Carol de Lorena. Dacă acesta ar fi fost alungat de acolo, Viena ar fi fost complet încercuită.

Dar, cu toate riscurile la care se expuneau, românii nu erau dispuși să execute întocmai ordinele marelui vizir. Iată de ce, în zilele de 15 și 16 iulie și apoi în alte cîteva rînduri, oștenii români care lucrau la poduri au părăsit lucrul fără nici o rezistență, la primul atac al austriecilor.

Faptele s-au petrecut în perioada în care situația asediaților devenise foarte critică. Către sfîrșitul lunii iulie și începutul lunii august 1683, rîndurile apărătorilor orașului scădeau văzînd cu ochii, munițiile și proviziile se împuținau, iar bolile și foametea secerau populația mai cumplit decît ghiulelele dușmane. Este adevărat că nici situația din tabăra otomană nu era prea strălucită. Asediatorii pierduseră un mare număr de oameni în încăierările de sub zidurile cetății. Prelungirea asediului adusese în pragul disperării pe ienicerii deprinși cu luptele în cîmp deschis și nu cu asediul îndelungat. La acestea se adăugau și neînțelegerile dintre marele vizir și Ibrahim, pașa de Buda, care făcuse chiar propuneri de pace imperialilor. Pericolul rămînea totuși imens, întrucît oastea otomană avea de partea sa superioritatea numerică și mari posibilități de mișcare și aprovizionare. Domnii țărilor române și-au dat seama ce urmări grave ar fi avut și pentru ei o victorie otomană. De aceea, chiar fără să se fi înțeles între dînșii, atît Gh. Duca cît mai ales Șerban Cantacuzino au uitat, pentru moment, toate neînțelegerile care-i dezbinau și au conlucrat pentru zădărnicirea planurilor trufașului Kara Mustafa.

Profitînd de faptul că în tabăra otomană se afla trimisul imperial la Constantinopol, Georg Kunitz, care, fiind reținut de către turci și luat cu ei în expediție își crease un sistem de legătură cu asediații, Șerban Cantacuzino a încercat și a izbutit să stabilească în secret legătura cu el. Din păduricea de la Schönbrunn, domnul muntean l-a asigurat în repetate rînduri, prin oamenii săi de încredere, că românii care lucrau la poduri își vor părăsi lucrul și se vor retrage fără luptă de îndată ce armatele imperiale vor deschide focul. O astfel de ocazie s-a ivit și în ziua de 6 august.

Cu cîtva timp înainte, podul de la Nussdorf, care făcea legătura între insula mare a Dunării și malul apropiat al cetății imperiale, fusese distrus de către generalul Schultz. Marele vizir a poruncit celor doi domni români să-l repare. În timp ce ostașii români începuseră lucrările de reparații, Carol de Lorena a dat ordin generalului Heissler, colonelului Ricciardi și loco-

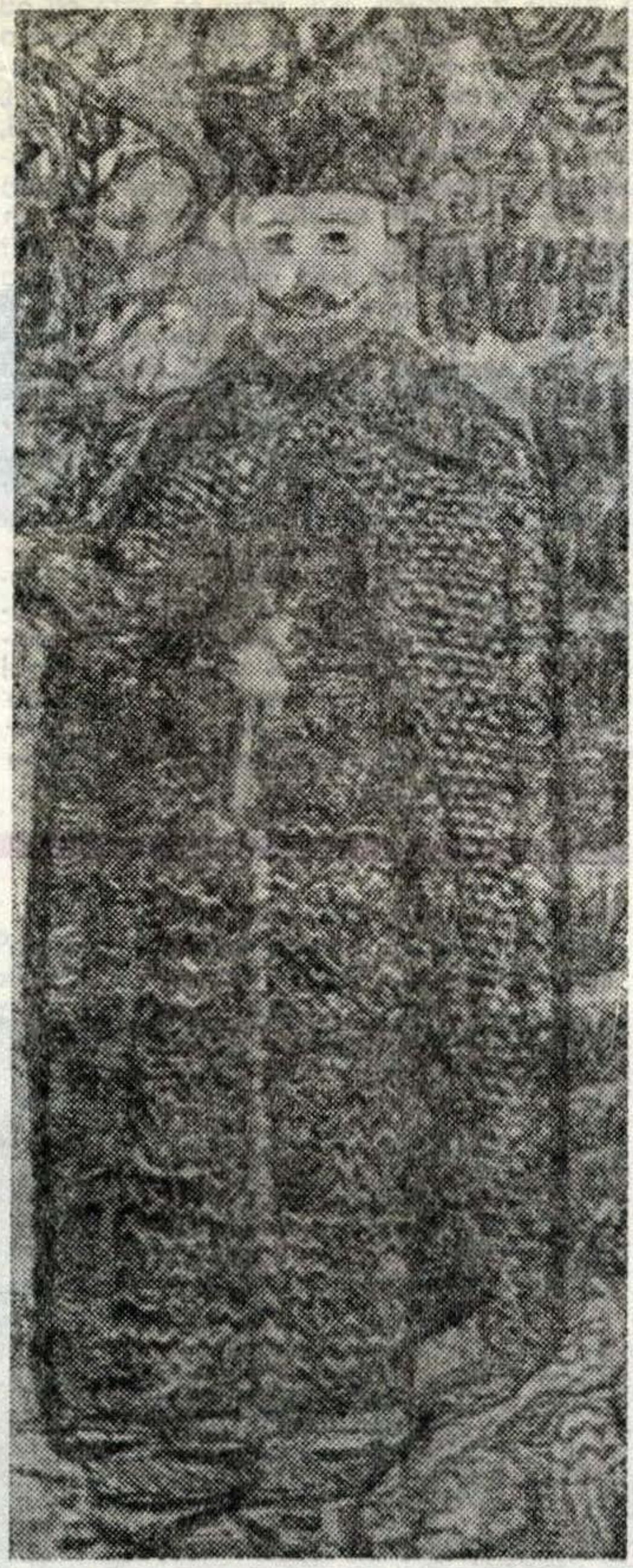

Domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino (Detaliu de pe o broderie executată în 1681 de Gherasim Galatianul pentru mănăstirea Cotroceni)

tenent colonelului Ludovico Archinto să deschidă focul asupra lor. Dar bateriile imperiale n-au apucat să tragă decît cîteva salve, că românii, conform înțelegerii cu Kunitz, au și părăsit lucrul, lăsînd podul neterminat. Atitudinea lor nu a trecut însă neobservată și marele vizir a poruncit pașei din Bosnia și celui din Magnezia să-i supravegheze îndeaproape. Cu toate acestea, o scenă asemănătoare s-a petrecut și la 30 august. După ce lucraseră o noapte întreagă la un pod, românii au părăsit lucrul la primele salve trase de artileria imperială.

Acțiunile celor doi domni români, și îndeosebi ale lui Șerban Cantacuzino, nu s-au limitat numai la atît. Înfruntînd cele mai grave riscuri, domnul muntean a întreținut o vastă rețea de spionaj, care acționa în favoarea imperialilor. Prin mijlocirea sa, rezidentul Kunitz trimitea cu regularitate informații în cetate despre situația din tabăra otomană. Unul dintre spionii acestuia, Iacob Heider, travestit în haine turcești și condus prin tabăra otomană de oamenii lui Șerban, preda cu regularitate Habsburgilor scrisorile lui Kunitz, pe care, pentru mai mare siguranță, le ascundea în ceară topită. Nici după ce Heider a fost prins de turci, Șerban nu a renunțat la această activitate. La rugămintea lui Kunitz, el s-a angajat să îmbrace pe un alt spion al acestuia în haine muntene și să escorteze cu propria sa gardă pe toți cei ce duceau scrisori „pentru serviciul împăratului". Mai mult chiar, voievodul muntean s-a oferit să-i înlesnească lui Kunitz și primirea corespondenței pe care i-o trimiteau imperialii, căci, spunea el, nu dorea decît victoria asediaților. Cu această ocazie, Șerban a ținut să reamintească lui Kunitz că în orice împrejurări trupele sale vor ceda biruința creștinilor. În schimbul acestor servicii, el a cerut ca, atunci cînd trupele sale vor fi nevoite să lucreze la poduri, imperialii să nu tragă asupra ostașilor, ci în aer, pentru a le oferi pretextul de a părăsi lucrul. La rîndul său, el a promis că în momentul în care vor trebui să tragă asupra cetății tunarii români își vor încărca tunurile cu paie.

Văzînd un admirabil curaj, Șerban Cantacuzino nu s-a mulțumit numai să înlesnească corespondența lui Kunitz. El însuși a trimis asediaților, prin ștafetele sale personale, informații și indicații prețioase, fapt ce a contribuit mult la ridicarea moralului apărătorilor Vienei. Multă vreme a ținut ascuns în cortul său un iezuit, pe care, în momentul cînd asediații erau gata să predea cetatea, l-a trimis la Viena, cu însărcinarea de a-i convinge să mai reziste încă patru ore, pentru că turcii vor termina praful de pușcă și, pînă le va sosi altul, vor înceta să mai tragă.

În legătură cu atitudinea lui Șerban în timpul asediului, în **Genealogia Cantacuzinilor** se relevă faptul că turcii ar fi luat cu siguranță Viena dacă Șerban Cantacuzino, „ce se ajunsese cu împăratul Leopold, n-ar fi ajutat, dînd vizirului nădejdi cum că are înștiințare că nemții vor să dea cetatea și cu alte nădejdi ce da vizirului, cu azi, cu mîine, rugîndu-l să nu strice cetatea și să nu piarză în zădar oaste, pînă ce au sosit leșii în ajutor, cu Sobieski, craiul lor".

Diplomat abil, Șerban Cantacuzino și-a dat seama că nu va putea să-i ajute mult

timp pe Habsburgi fără a se arăta, în același timp fidel Porții. De aceea, cînd marele vizir i-a cerut să tatoneze terenul în vederea încheierii unei păci, el a însărcinat, la 29 august 1683, pe capuchehaia sa, Ianachi Profirita, să inițieze, în numele său, tratative de pace cu Kunitz. Sub motiv că nu are nici plenipotența și nici instrucțiunile necesare, rezidentul imperial a refuzat oferta. La 7 septembrie, domnul muntean a mai făcut o încercare asemănătoare, dar tot fără rezultat. Considerînd că, prin aceasta, și-a dovedit fidelitatea față de Poartă, Șerban și-a reafirmat hotărîrea sa intimă de a adera și cu armele la lupta creștinilor împotriva Imperiului otoman. Acest fapt i-a sporit și mai mult prestigiul în ochii imperialilor. Semnificativă din acest punct de vedere este și scrisoarea — reprodusă în **Genealogia Cantacuzinilor** — pe care generalul Wallstein a adresat-o domnului, la 24 februarie 1688. „Prințul meu, [...] scria el, osîrdia ce o am spre măria ta [...] nu-mi este particulară, ci este ceea ce toți cei buni creștini o au, încă de cînd noi am auzit de acele frumoase fapte ce Măria Ta ai făcut în vremea încunjurării Vienei, de cînd ai întors a lor slobozire. Măria Ta ești vrednic de ai cîștigat dragostea de obște, prin lucrările ce ai făcut pentru folosința creștinității, prin bunele cugete ce hrănești în inima ta..."

Deznodămîntul

Deși mult mai circumspect decît vecinul său de jos de Milcov, Duca Vodă al Moldovei nu a ezitat nici el să aducă servicii cauzei antiotomane. În repetate rînduri, și soldații moldoveni au trecut neobservați șanțurile în cetate, dînd asediaților informații despre situația din tabăra otomană și mișcările trupelor turcești și tătărești. La 21 iulie, doi moldoveni au pătruns în Viena, ducînd vești prețioase asediaților. O lună mai tîrziu, la 21 august, un moldovean s-a „rătăcit" în cetate, oferind trecătorilor vin dintr-o cană pe care o avea în mînă. Adus în fața autorităților, el i-a informat pe vienezi că turcii resimțeau o acută lipsă de furaje, că și le procurau de la mari distanțe și cu multe greutăți, fiind mereu atacați și uciși de către țăranii din împrejurimi. În ajunul eliberării Vienei, la 11 septembrie, Duca Vodă a înlesnit trecerea prin tabăra otomană a unui spion imperial care venise pentru a treia oară cu scrisori de la Carol de Lorena către Kunitz.

În dimineața zilei de 9 septembrie 1683, regele Poloniei, Ioan Sobieski, a luat comanda supremă a trupelor imperiale și poloneze care făcuseră joncțiunea lîngă Viena. Zilele următoare au fost destinate ultimelor pregătiri. În zorii zilei de 12 septembrie a început marea bătălie care avea să salveze de invazia otomană Imperiul habsburgic și, odată cu el, Europa apuseană. În timpul acestei bătălii, românii au fost așezați, inițial, la aripa dreaptă a armatei turcești, pe o insulă a Dunării. Mai tîrziu se pare că au fost trimiși, împreună cu tătarii, împotriva polonezilor. Românii nu au opus o rezistență serioasă. Tătarii au procedat la fel. Românii chiar au rămas ceva mai în urmă, spre a se convinge dacă creștinii se vor folosi de victorie, pentru a distruge armata marelui vizir. Dar aceștia nu aveau nici un plan de urmărire. Din această cauză, atît Duca cît și Șerban s-au grăbit să ajungă la Kara Mustafa, care i-a chemat la dînsul și i-a invitat să-l însoțească. Istoricul V. Zaborovski spune că bătrînul vizir, deși bănuia că cei doi domni români, și mai ales Șerban, contribuiseră la victoria armatelor creștine, a arătat față de aceștia „o amabilitate neobișnuită, semn că, învins, avea conștiința limitei puterii sale și a însemnătății celor ce-l mai puteau ajuta".

Astfel a luat sfîrșit marea expediție otomană împotriva Vienei, la zădărnicirea căreia românii și-au adus partea lor de contribuție. „Dacă ei nu ar fi susținut în timpul asediului moralul încunjuraților — conchide Xenopol —, nu știm dacă regele Sobieski ar mai fi avut ce despresura atunci cînd tîrziu sosi cu armata".

Capturarea marelui stindard al armatei otomane în timpul bătăliei pentru despresurarea Vienei

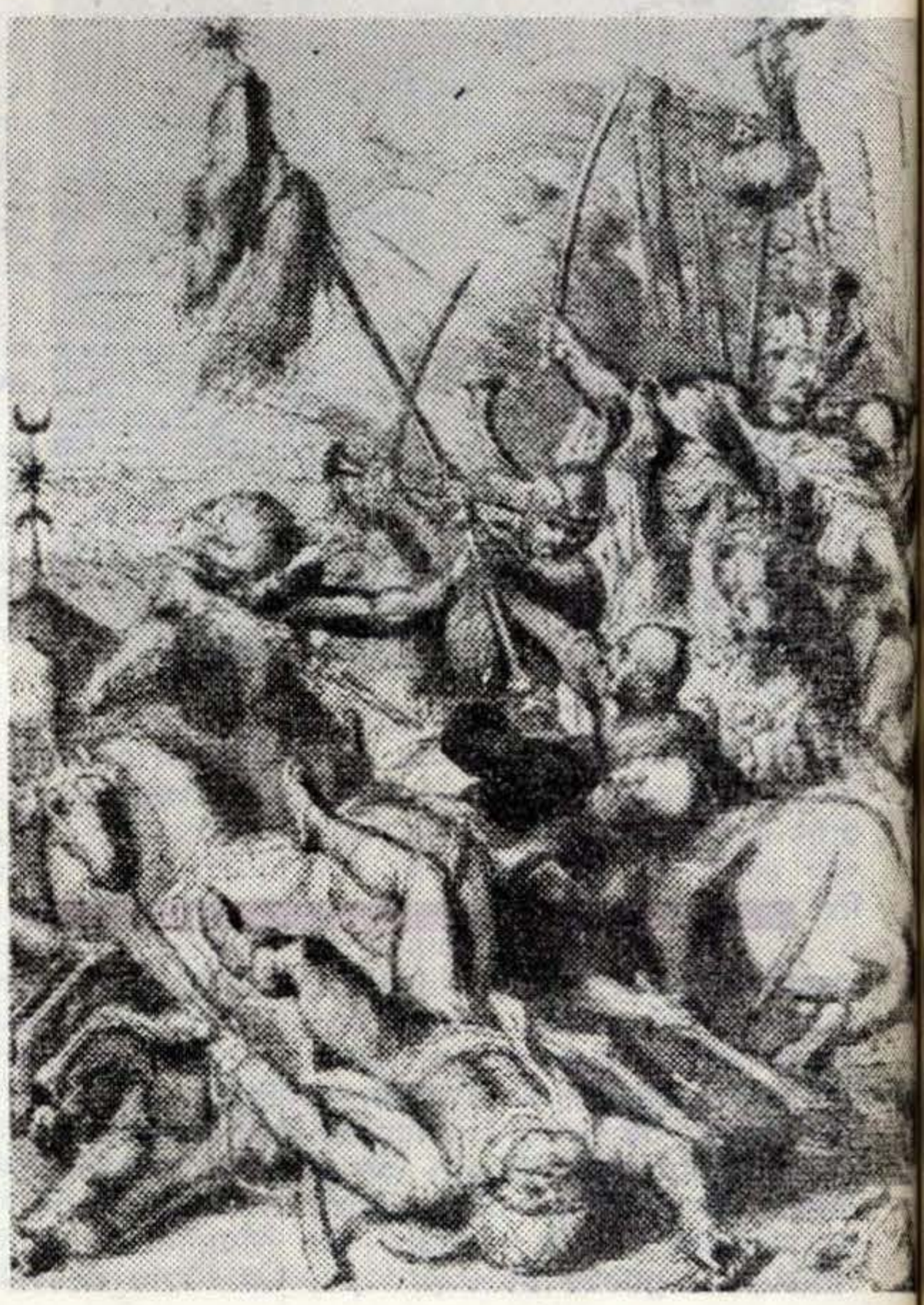

La sfat cu arhiviştii

Grîurele istoriei

I. M. ȘTEFAN

• Hîrtiile şi memoria lor • Cronicele locale în depozite centrale • Duşmanii documentelor • Sanatorii în rafturi

Pentru istorici, arhivistica este o știință auxiliară de o importanță neegalată, asigurînd strîngerea, conservarea și valorificarea documentelor. Pentru marele public însă, rostul muncii de arhivă poate că nu este pe deplin clar, existînd chiar, la unii, o tendință de desconsiderare a acestei activități. Cei ce gîndesc astfel n-au vizitat Muzeul arhivelor din București — unde valoarea și frumusețea documentelor vorbesc mai convingător decît orice carte despre momentele cruciale ale trecutului nostru —, nici n-au cunoscut arhiviști pasionați în descoperirea și interpretarea documentelor.

Nu întîmplător arhiva s-a născut odată cu civilizația, constituind unul din numeroasele ei barometre.

Pe tabletele de lut de la Ninive, datînd de la mijlocul secolului al VII-lea înaintea erei noastre, erau înscrise, cu caractere cuneiforme, legi, dispoziții ale autorităților, sentințe judecătorești, observații științifice, contracte importante, acte particulare — disponibile, desigur, spre consultare ori de cîte ori se ivea necesitatea. În Grecia și Roma antică, practica ținerii arhivelor a fost continuată și dezvoltată, iar în administrația complexă a imperiilor roman și bizantin a fost dusă la o înaltă perfecțiune.

Nu ne propunem să facem un istoric al arhivelor, deși acesta ar fi, în multe privințe, interesant. Nu putem să ne oprim nici asupra remarcabilei tradiții arhivistice a țării noastre, la făurirea căreia au contribuit unii dintre cei mai însemnați cărturari români. Rîndurile ce urmează au fost prilejuite de o interesantă manifestare: capitala țării noastre a fost nu de mult gazda celei de-a **XI-a Conferințe internaționale a mesei rotunde a arhivelor,** organizată de Consiliul Internațional al Arhivelor. Au participat specialiști din 24 de țări, precum și reprezentanți ai Comitetului Executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor și ai UNESCO.

Arhivele colectivităților locale și conservarea și restaurarea materialelor arhivistice prin mijloace moderne, cele două teme ale conferinței, au stîrnit un mare interes.

Ele scot în evidență încă o dată strînsa înrudire dintre munca arhivistului și cea a istoricului. „În timp ce arhivistul vede scopul și sensul muncii sale în înțelegerea, ordonarea, administrarea și punerea la dispoziție a izvoarelor arhivistice, istoricul urmărește să dobîndească, din bogăția ametitoare și multitudinea pestriță a surselor, o imagine clară a istoriei. Aceste țeluri sînt în strînsă legătură, se condiționează reciproc [...] De aceea, un bun istoric va trebui să fie, într-un anumit sens, și arhivist, iar arhivistul nu poate să facă o treabă cu adevărat fertilă dacă nu este istoric" („Archivar und Historiker", Berlin, Rütten und Loenning, 1956).

Am stat de vorbă cu participanți la masa rotundă, i-am ascultat confruntîndu-și părerile, am studiat cele două rapoarte de sinteză prezentate. Delegații au dat o apreciere deosebită organizării acestei activități în țara noastră. Dr. *Alfred Wagner*, repre-

zentant din partea UNESCO, remarca, de pildă, într-o declarație, că a fost „impresionat de nivelul foarte înalt care a fost atins de arhivele române", iar dr. *Gerhard Exner*, directorul Arhivelor de Stat din Potsdam, scotea în evidență „numeroasele publicații, dezvoltarea depozitelor, activitatea de mare competență în domeniul restaurării și conservării, calificarea superioară a arhiviștilor români".

Yves Perotin, observator din partea Oficiului Națiunilor Unite de la Geneva, remarca, la rîndul său, că „organizarea conferinței, desfășurarea ei, totul a fost perfect. Din punct de vedere științific, rezultatele acestei sesiuni vor fi, fără îndoială, considerabile".

Ne-am adresat cu cîteva întrebări secretarului general și secretarului Conferinței internaționale a mesei rotunde a arhivelor, respectiv lui *Robert H. Bautier*, profesor la École des Chartes din Paris și lui *Christian Gut*, director al serviciilor de arhive din capitala Franței.

Am început cu R. H. Bautier :

— *Cum apreciați importanța arhivelor pentru cunoașterea istoriei ?*

R. H. Bautier : Arhivele constituie, de bună seamă, baza istoriei. Aceasta este problema esențială. Ne-am întrunit la București pentru a discuta un aspect particular al problemei, dar de mare însemnătate. Este vorba despre arhivele colectivităților mici — sate, orășele —, care pot constitui baza unor istorii locale, fiind totodată interesante și pentru istoria țării respective. În Franța și Italia există, de pildă, arhive sătești datînd din secolul al XIII-lea. Păstrarea lor ridică serioase probleme. Majoritatea colectivităților respective nu dispun de mijloace materiale suficiente și există primejdia ca aceste arhive să se risipească. În deceniile care au trecut, s-au și înregistrat pierderi extraordinar de mari și riscurile au crescut și mai mult.

— *După cîte știm, în istoria arhivelor s-au căutat unele soluții ale acestui neajuns evident.*

R. H. B. : La conferința noastră au rezultat două puncte de vedere opuse, unii delegați pronunțîndu-se pentru întărirea arhivelor locale, chiar în cazul unor comunități restrînse, alții pledînd pentru concentrarea lor în depozite mari. Adevărul este că, deși schimburile de vederi au adus multe sugestii interesante, nu se poate prevedea o soluție unică pentru toate țările. Rezolvarea depinde de structura instituțională a fiecărui stat, de specificul național etc.

— *Care e, după dv., viitorul arhivelor locale ?*

R. H. B. : Arhivele comunităților mici, mai ales ale celor rurale — în sensul tradițional de „arhive" —, mi se par astăzi definitiv condamnate. E foarte dificil, dacă nu imposibil, ca organele locale respective

să asigure conservarea materială a documentelor și utilizarea lor în scopuri istorice. În multe țări, fondul istoric respectiv a suferit mari pierderi datorită persistenței gestiunii locale. În schimb, este de dorit ca micile colectivități să țină în cît mai bune condiții arhivele lor curente, documentația administrativă.

În ce privește orașele, procesul modern de urbanizare a făcut să crească masa materialului arhivistic, de interes atît administrativ, cît și istoric. Numeroase sînt orașele care dispun de pe acum de un serviciu specializat de arhivă, eventual asimilat rețelei arhivelor regionale de stat ; este situația curentă pentru U.R.S.S., pentru orașele Stockholm și Malmö din Suedia etc. Vreau să subliniez, de asemenea, necesitatea unei *politici pe termen lung* pentru rețeaua arhivistică, care să contribuie la soluționarea de ansamblu a problemelor arhivelor locale.

Ne-am adresat apoi lui *Christian Gut* :

— *Problema conservării și restaurării do-*

Pagină din condica Mănăstirii dintr-un Lemn de lîngă Rîmnicu-Vîlcea (sec. XVIII). Petrache Rîmniceanu, copistul condicii, se înfăţişează aici în ambianţa de lucru. (Din Fondul Arhivelor Statului-Bucureşti)

←

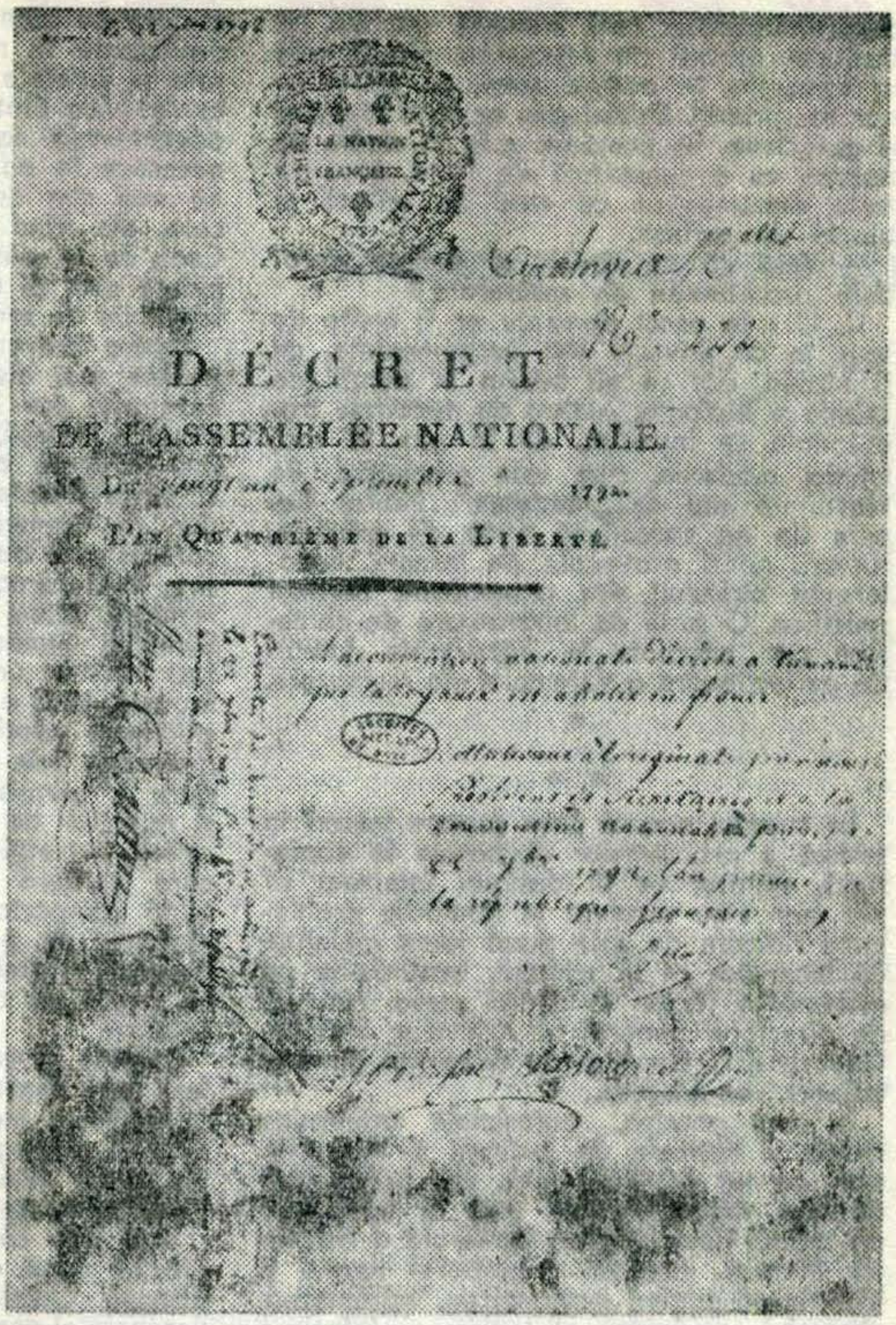
DÉCRET
DE L'ASSEMBLÉE NATIONALE.
L'An Quatrième de la Liberté.

Istoria ne vorbeşte prin intermediul arhivelor : Decretul din 21 septembrie 1792, care consemnează hotărîrea Adunării Naţionale a Franţei de abolire a regalităţii

cumentelor, de care v-aţi ocupat într-un raport special de sinteză prezentat la masa rotundă, a stîrnit un mare interes. Ce aspecte deosebite aţi vrea să prezentaţi cititorilor revistei noastre ?

Christian Gut : Trebuie mai întîi arătat că mai multe ţări au introdus un important program de protejare a documentelor. Astfel, se microfilmează în mod curent documentele deteriorate, deosebit de fragile sau frecvent cercetate. La Bremen se studiază posibilitatea de a da publicului numai copii ori de cîte ori originalele sînt într-o stare proastă. Documentele sînt protejate împotriva şocurilor, prafului şi mucegaiului. Se utilizează sisteme moderne de prevenire a incendiilor. Climatizarea şi asigurarea unei umidităţi constante fac parte din acelaşi program complex de măsuri.

— Cît de mare este procentul documentelor de arhivă care necesită restaurări ?

C. G. : Din cifrele ce mi-au fost comunicate rezultă procente destul de ridicate: 40% în Belgia, 30% în Bulgaria, Italia şi Spania, 50% în Polonia, 10% în Austria şi Finlanda.

— Care sînt cauzele ce determină deteriorări ? Vorbiţi-ne despre „duşmanii" documentelor.

C. G. : În primul rînd manipularea frecventă de către cititori. Alte cauze sînt condiţiile de transport, stocarea neglijentă, umiditatea şi mucegaiul, variaţiile temperaturii etc. Numeroase insecte provoacă şi ele mari pagube arhivelor, în timp ce rozătoarele n-au mai acţionat în ultima vreme decît izolat. Nu trebuie uitate nici caracterul coroziv al unor cerneluri şi, bineînţeles, incendiile.

— Să trecem la remedii. Cum e tratat documentul „bolnav" ?

C. G. : Ca şi în terapeutica medicală, primele măsuri sînt cele preventive. Cele trei categorii principale de măsuri aplicate sînt : *desprăfuirea sistematică, dezinfecţia radicală* şi *dezacidizarea*. Printre metodele moderne introduse amintesc utilizarea, în U.R.S.S., a

desprăfuitoarelor care lucrează sub vid. La Institutul central de restaurare din Spania se folosește, în același scop, un pistol cu aer comprimat. Dezinfecția se face în etuve și autoclave. În România este în studiu un aparat, cu o capacitate de 1 m³, care va trata documentele cu oxid de etilenă și bioxid de carbon.

— *Vreți să ne vorbiți și despre metodele propriu-zise de restaurare?*

C. G.: În acest domeniu ar fi multe de spus în ce privește atît pergamentele, cît și hîrtiile, dar să nu intrăm în detalii de chimie și biologie. Alături de metodele tradiționale se introduc, de la caz la caz, tehnici moderne, cum este procedeul de plastifiere sau de „laminare". Pentru fiecare tip de defecțiune (pete de grăsime, rupturi, găuri provocate de insecte, decolorarea scrisului) sînt preconizate remedii specifice. O serie de laboratoare de cercetare sînt angajate în importante lucrări de perfecționare a sistemelor de restaurare.

*

* *

La capătul acestei prea sumare treceri în revistă a problemelor dezbătute la conferință, cititorul va fi, desigur, interesat să știe cum s-au rezolvat în România problemele ridicate de cele două teme amintite. Să încercăm să le schițăm, bazîndu-ne pe informările făcute în cadrul mesei rotunde de directorul general al Arhivelor Statului, *Gheorghe Titileanu*, și de directorul general adjunct, *Ion Mărcuș*.

În țara noastră, materialele arhivistice create și deținute de instituții și întreprinderi, pe tot cuprinsul țării, sînt proprietate de stat, administratorul unic al fondurilor de arhivă fiind Direcția Generală a Arhivelor Statului. Aceasta a elaborat norme și instrucțiuni privind organizarea, îndrumarea, controlul, evidența, păstrarea și folosirea materialelor documentare respective, ceea ce face ca întreaga muncă arhivistică să se desfășoare în mod unitar. Comunele, orașele și județele au obligația de a depune la Arhivele Statului din raza lor teritorială documentele care au încetat de a mai fi necesare în administrație. Arhivele istorice nu mai sînt deținute de colectivitățile locale, ele fiind predate Arhivelor Statului. Ceea ce se păstrează în comune, orașe și județe sînt, în majoritatea cazurilor, numai fondurile ce servesc activității curente.

Pentru prevenirea deteriorării fondurilor, trebuie mai ales menționate noile imobile construite sau în stare de proiect la Cluj, Pitești, Ploiești, Arad etc. Depozitele au fost echipate cu rafturi metalice și dotate cu variate materiale de protecție. S-a introdus, de asemenea, un nou sistem de cutii care asigură bune condiții de păstrare, aerisire, înlăturarea depunerii prafului, evitarea formării faunei și florei arhivelor. În cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului a fost înființat un laborator de cercetare-restaurare, care a efectuat lucrări importante: studierea speciilor de agenți biologici ce provoacă cele mai grave forme de degradare a permis astfel stabilirea metodelor și rețetelor de combatere preventivă și curativă. S-a obținut un nou tip de polietilenă, care conferă documentelor restaurate o bună comportare în timp. A fost totodată elaborat un nou procedeu de refacere a structurii hîrtiei degradate, prin impregnare cu soluții de amidon modificat și eteri de celuloză.

Studiile și cercetările la care ne-am referit s-au făcut de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în colaborare cu Institutul de biologie al Academiei R. S. România și cu Institutul de cercetări chimice și Combinatul petrochimic Ploiești.

Iată deci că arhivele, aceste *grînare ale istoriei*, după expresia cunoscutului arhivist francez. Charles Braibant, sînt îngrijite cu dragoste și competență de vrednicii lor gospodari.

Noi și interesante izvoare documentare

In ultimul timp, depozitele Arhivelor Statului s-au îmbogățit cu noi izvoare documentare, interesante prin conținutul lor.

Astfel, dintre cele mai semnificative menționăm cele circa 500 de documente din perioada 1743—1860, achiziționate de Filiala Arhivelor Statului — județul Timiș, în legătură cu fortificarea cetăților Timișoara, Arad, Seghedin, Oradea etc., reglarea și îndiguirea cursurilor de apă din cadrul comitatelor Arad, Bihor și altele. Pe lîngă problemele edilitare, aceste documente reflectă și aspecte ale situației social-politice a vremii.

Interesante sînt și cele două firmane turcești din 1775 și, respectiv, 1826, achiziționate de Filiala Arhivelor Statului — județul Dolj, emise de sultanul Abdul Hamid și de sultanul Mahmud II, în care se cere să nu se facă greutăți la transportul oilor în Moldova.

Semnalăm, de asemenea, cele peste 50 de documente și scrisori din perioada 1531—1934, achiziționate de Arhivele Centrale din București, privind moșiile Butiana, Urdăreni, Călugăreni, Dragotești, Vlăduleni etc. O parte dintre aceste scrisori sînt din corespondența slugerului Barbu Gănescu. Amintim scrisoarea din 20 iunie 1868, către fratele său, în care relatează primirea în țară a prințului Napoleon, pregătirile pentru alegerea senatului și mașinațiunile guvernului pentru a alege „un senat care să-i fie subordonat și să lucreze după poruncile sale".

MARIA SOVEJA
Direcția Arhivelor Centrale
București

MEMORII

WINSTON CHURCHILL (X)

„Roosevelt a condus țara tocmai cînd trecea prin cea mai grea perioadă de restriște, avînd de îndeplinit cele mai dificile sarcini. Victoria a aruncat asupra lui o rază sigură și statornică".

Publicăm în numărul de față ultimul extras din lucrarea lui Winston Churchill, închinată celui de-al doilea război mondial. Consecvenți cu tema de care ne-am ocupat și pînă acum — relațiile anglo-americane și, mai ales, cele dintre Churchill și Roosevelt — am ales, pentru final, capitolul în care ne este prezentată reacția autorului la vestea morții președintelui S.U.A.

Ca și în alte împrejurări, premierul britanic ne oferă cîteva fațete ale contradictoriei sale personalități. Din fragmentele apărute în numerele precedente ale revistei noastre, cititorii și-au putut da seama că între cei doi conducători de state nu domnea cea mai deplină identitate de vederi. Conducerea războiului, politica alianței în cadrul coaliției antihitleriste, măsurile strategice și tactice în diferitele etape ale ostilităților — iată numai cîteva dintre domeniile în care opiniile lor se ciocneau, uneori cu discreție și politețe, alteori cu o violență abia disimulată. Divergențele evoluau în polemici, iar acestea în dispute care ajungeau pînă foarte aproape de granița invectivei. De altfel, așa cum cititorii noștri au remarcat și din parcurgerea fragmentelor publicate pînă acum în „Magazin istoric", în aprecierile făcute cu privire la cel de-al doilea război mondial, Churchill a formulat deseori păreri subiective, trecînd, de exemplu, cu superficialitate, peste contribuția hotărîtoare adusă de Uniunea Sovietică la victoria asupra fascismului.

Nici pe planul reorganizării lumii postbelice concepțiile lui Churchill nu coincideau decît într-o mică măsură cu cele ale lui Roosevelt. Gelos apărător al prerogativelor imperiale britanice, conservator prin apartenență socială și formație politică, cinic și dezabuzat prin structură temperamentală, șeful guvernului de la Londra întîmpina cu un scepticism amestecat cu exasperare timidele proiecte de un idealism cam nebulos și de o generozitate destul de vagă pe care le elabora aliatul său de dincolo de Atlantic. În plus, perspicacitatea lui naturală, dublată de îndelungata sa experiență în arena politică, îi ajutau să discearnă, sub învelișul frazelor frumoase, sub aparenta preocupare dezinteresată pentru soarta omenirii, egoismul de mare putere al Statelor Unite și, implicit, al conducătorului lor.

Dar, asemenea lui Faust, Churchill putea spune că două suflete (cel puțin două !) sălășluiau în pieptul lui : unul — iritat nu numai de antagonismele ce se iveau la tot pasul, ci și de invidia stîrnită de superioritatea materială a Statelor Unite asupra Angliei ; celălalt — încălzit de respectul, prețuirea și admirația față de un om pe care, aproape fără vrerea lui, îl îndrăgise.

Nu întîmplător ultima parte a memoriilor, rezervată anului 1945, poartă titlul de „Triumf și tragedie". Triumful este victoria Națiunilor Unite în Europa și Extremul Orient. Printre evenimentele pe care Churchill le integrează tragediilor, cel mai proeminent este moartea președintelui Roosevelt.

MOARTEA PREȘEDINTELUI ROOSEVELT

Președintele Roosevelt a murit subit joi 12 aprilie, la Warm Spring, Georgia. Avea șaizeci și trei de ani. După-amiază, în timp ce poza pentru un portret, s-a prăbușit deodată și a murit cîteva ore mai tîrziu fără ca între timp să-și recapete cunoștința.

Pe bună dreptate se poate spune că Roosevelt a murit în momentul culminant al războiului, tocmai atunci cînd autoritatea lui era absolut necesară orientării politice a Statelor Unite. Cînd am aflat știrea, în dimineața zilei de vineri, parcă m-ar fi lovit cineva. Legăturile mele cu această strălucită personalitate jucaseră un rol foarte important în anii lungi și grei în care colaborasem. Acum prietenia noastră luase sfîrșit și eram copleșit de sentimentul unei pierderi grave și de neînlocuit. M-am dus la Camera Comunelor, unde la ora unsprezece se ținea o ședință, și, în cîteva cuvinte, am propus să cinstim memoria marelui nostru prieten prin suspendarea imediată a lucrărilor. Această manifestare fără precedent la moartea unui conducător de stat străin a fost în deplin acord cu dorința unanimă a membrilor Camerei, care au ieșit încet, unul cîte unul, din sală ; ședința n-a durat decît opt minute.

Toate națiunile au cinstit memoria lui Roosevelt. La Moscova au fost arborate steaguri îndoliate, iar la prima sa ședință, Sovietul Suprem a păstrat un moment de reculegere. Premierul Japoniei a exprimat americanilor profunda sa simpatie pentru pierderea conducătorului lor, căruia îi atribuia meritul pentru „poziția avantajoasă a americanilor în acel moment". În schimb, postul de radio german a spus : „Roosevelt va intra în istorie ca omul la a cărui instigare actualul război s-a transformat într-un al doilea război mondial și ca președintele care a reușit să aducă la putere pe cel mai mare dușman al țării sale, Uniunea Sovietică bolșevică !"

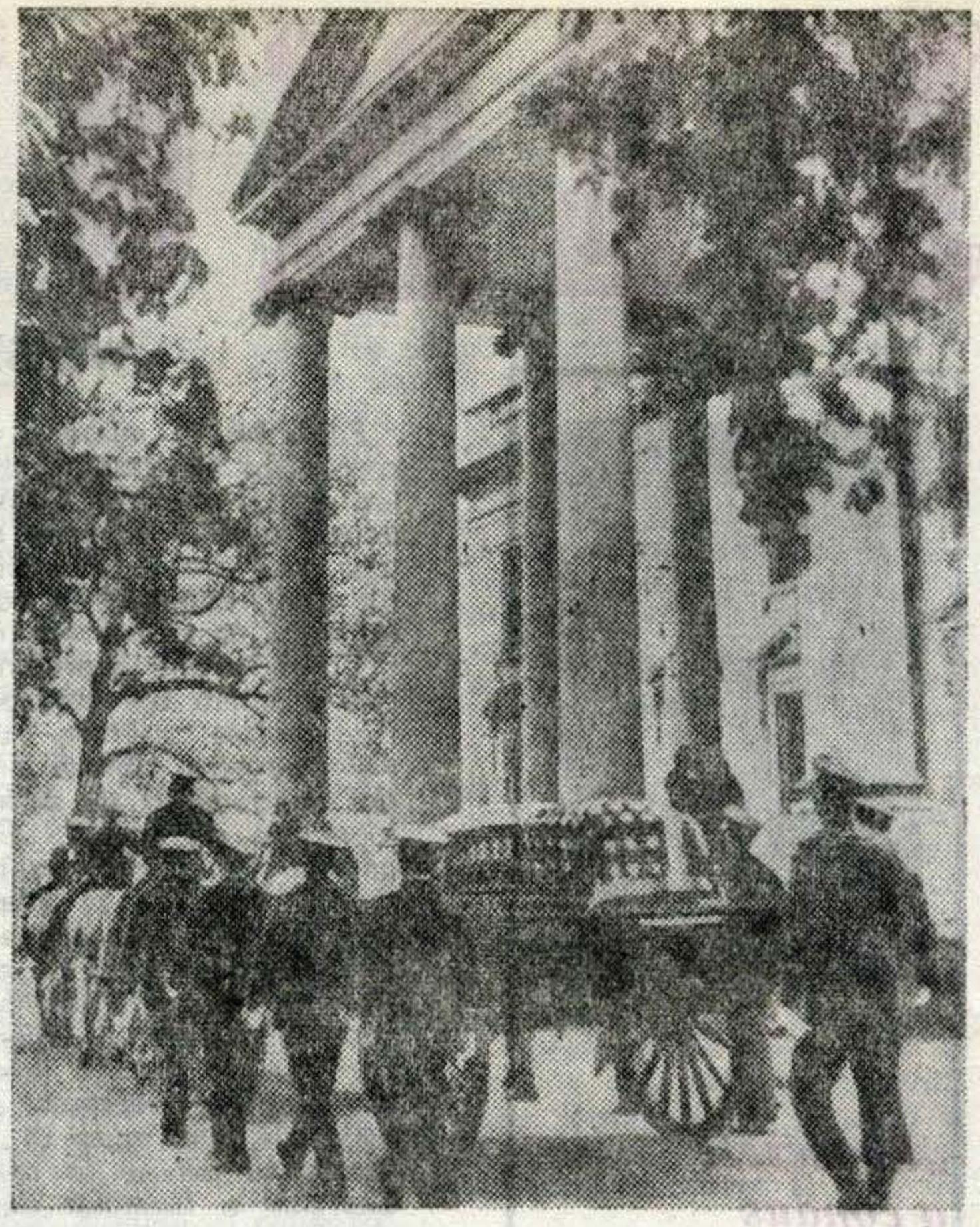

Corpul neînsuflețit al lui Franklin D. Roosevelt este adus de la Warm Spring la Casa Albă

În mesajul meu către doamna Roosevelt spuneam :

Primiți sentimentul meu de profundă simpatie pentru dureroasa dumneavoastră pierdere, care este totodată și o pierdere pentru națiunea britanică și pentru cauza păcii tuturor popoarelor. Sînt cu tot sufletul alături de voi toți. În ceea ce mă privește, am pierdut o prietenie dragă și scumpă, care s-a călit în focul războiului. Sînt încredințat că opera sa grandioasă și gloria numelui său vor fi o consolare pentru dumneavoastră.

Iar lui Harry Hopkins, care, în atîtea numeroase împrejurări, a ținut legătura între noi, i-am scris :

Înțeleg cît de adîncă trebuie să fie durerea dumitale. Simt, ca și dumneata, că am pierdut pe unul dintre cei mai mari prieteni și pe unul dintre cei mai curajoși campioni ai cauzelor pentru care luptăm. Pierderea m-a îndurerat nespus, chiar în afara legăturilor publice, atît de strînse dintre noi. L-am iubit cu adevărat pe Franklin.

Marți 17 aprilie, cînd s-a întrunit Parlamentul, am propus o moțiune către rege prin care să exprimăm Majestății sale adînca tristețe a membrilor Camerei și profunda lor simpatie față de doamna Roosevelt și față de guvernul și poporul Statelor Unite. Se obișnu-

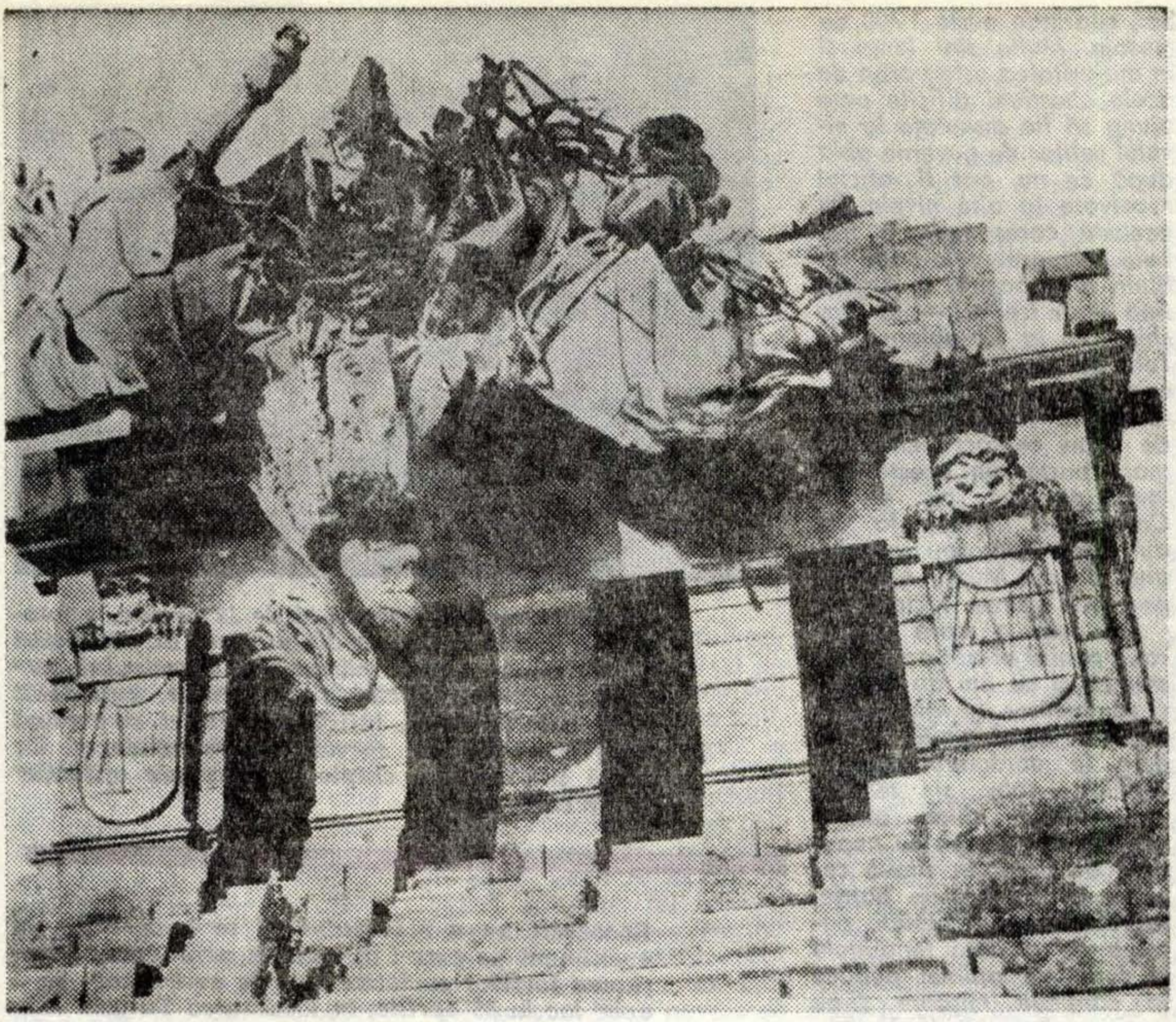

Președintele Statelor Unite a murit la 12 aprilie 1945, cu mai puțin de o lună înainte de capitularea Reichului nazist. Dar aliații au pătruns pe toate fronturile în Germania. (O imagine simbolică : la Koblenz, suflul unei bombe a năruit statuia ecvestră a kaiserului Wilhelm I, învingător în războiul franco-prusac din 1870—1871.)

iește ca șefii tuturor partidelor să vorbească în sprijinul unei asemenea moțiuni, dar s-a hotărît în chip spontan ca eu să fiu singurul care să vorbesc în numele Camerei Comunelor. Nu pot găsi astăzi cuvinte care să exprime mai bine emoția acelui trist eveniment, ca cele rostite atunci.

INIMA SA GENEROASĂ A ÎNCETAT SĂ BATĂ...

Prietenia mea cu marele om căruia îi aducem azi omagii pentru munca și renumele său a început și s-a călit în timpul acestui război. L-am întîlnit, doar pentru cîteva minute, după terminarea ultimului război și, de îndată ce am trecut la Amiralitate, în septembrie 1939, mi-a telegrafiat, invitîndumă să corespondez direct cu el, pentru a rezolva problemele ce țin de navigație sau de oricare alt domeniu, oricînd aș dori. De îndată ce am primit permisiunea primului ministru, i-am scris. Cunoscînd interesul deosebit al Președintelui Roosevelt pentru luptele maritime, i-am furnizat informații despre problemele noastre navale și despre diferite acțiuni, mai ales despre cea de la Plata River, care a luminat prima iarnă tristă a războiului.

Cînd am devenit primministru și războiul a izbucnit cu toată furia lui hidoasă, cînd în cumpănă era propria noastră existență, prietenia dintre noi, deosebit de plăcută pentru mine, evoluase într-atît încît îmi îngăduiam să-i telegrafiez și să purtăm discuții pe un ton care s-a menținut de-a lungul tuturor bucuriilor și necazurilor conflictului mondial, pînă joia trecută, cînd am primit ultimele mesaje de la el. Aceste mesaje nu trădau nici o scădere a vigorii sale și a obișnuitei sale clarviziuni în toate problemele contradictorii și complicate. Corespondența dintre noi, care bineînțeles a crescut foarte mult după intrarea Statelor Unite în răz-

boi, cuprinde peste 1700 de mesaje. Multe sînt lungi și în majoritatea este vorba de acele chestiuni dificile care ajung să fie discutate la nivelul șefilor de guverne abia după ce nu pot fi oficial rezolvate la alte nivele. La această corespondență trebuie adăugate cele nouă întîlniri ale noastre, în Argentina — de trei ori —, la Washington, la Casablanca, la Teheran, două la Quebec și cea din urmă la Ialta — totalizînd vreo 120 de zile de strîns contact personal ; mare parte din aceste zile le-am petrecut cu el la Casa Albă, în locuința lui din Hyde Park sau în refugiul său din Munții Albaștri, pe care-l numea Shangri-La.

Am nutrit o mare admirație pentru el atît ca om de stat cît și ca om de afaceri și conducător de război. Am avut o nemărginită încredere în caracterul său, în vederile sale și respect — mai mult chiar, afecțiune — față de el, cu neputință de redat în cîteva cuvinte. Dragostea de patrie, respectarea Constituției, puterea de a intui tendințele și curentele opiniei publice în continuă mișcare și-au pus pecetea pe toate acțiunile lui ; dar nu putem uita nici bătăile acelei inimi generoase, întotdeauna gata să se revolte și să acționeze în fața manifestărilor de agresiune și oprimare a celor slabi de către cei puternici. Este o mare pierdere pentru omenire, o pierdere dureroasă faptul că această inimă a încetat să mai bată.

Suferințele fizice l-au chinuit îndelung pe Președintele Roosevelt. A fost o minune că le-a putut suporta în timpul acestor ani de tumult și furtuni. Nu cred că măcar un singur om din zece milioane, suferind și infirm ca el, s-ar fi încumetat să ducă o viață ca a lui, o viață de extenuare fizică și intelectuală și de nesfîrșite controverse politice. Nici măcar un om din zece milioane nu cred că ar fi încercat, și nici unul dintr-o generație nu cred că ar fi reușit, nu

La Rotenburg, în aceeași zi de 12 aprilie, o fotografie făcută în fața sediului local al partidului nazist aduce o altă mărturie a dezastrului german : portretul oficial al lui Hitler, împodobit cu o pălărie civilă, înfiptă în creștet și purtînd inscripția : „Model special pentru evadare". De ramă sînt agățate chipie militare ale ofițerilor din Wehrmacht

Roosevelt nu a mai putut să se bucure de un eveniment pe care-l aștepta cu nerăbdare : joncțiunea forțelor sovietice cu cele americane Ea a avut loc la 25 aprilie, în localitatea Torgan. Mareșalul Koniev, comandantul grupului de armate ucrainean, și generalul Bradley, comandantul grupului 12 de armate american, își comunică reciproc primele impresii

numai să pătrundă în această sferă, nu numai să lupte în interiorul ei, ci să și devină stăpînul incontestabil al scenei. În acest extraordinar efort al spiritului asupra materiei, al voinței asupra infirmității fizice, el a fost inspirat și susținut de acea nobilă femeie, soția lui devotată care i-a fost alături și către care se îndreaptă astăzi simpatia adîncă și plină de respect a Camerei Comunelor.

Nu încape îndoială că Președintele a prevăzut marile pericole care amenințau lumea antebelică cu mult mai multă clarviziune decît cele mai bine informate persoane de ambele părți ale Atlanticului și că a impulsionat cu toate forțele sale pregătirile preventive pe care opinia publică a Statelor Unite a putut fi convinsă să le accepte în timp de pace. După izbucnirea conflictului, nimeni nu s-a îndoit către care din părți se îndrepta simpatia lui. Căderea Franței și, așa cum i se păruse majorității observatorilor din afara Angliei, distrugerea iminentă a Marii Britanii au însemnat pentru el o adevărată agonie ; dar niciodată nu și-a pierdut încrederea în noi. A suferit nu numai pentru că era vorba de Europa, ci și din pricina pericolului la care ar fi fost expuse Statele Unite dacă am fi fost înfrînți sau am fi căzut sub jugul german. Comportarea națiunii britanice în acele momente de restriște și de izolare a trezit în el și în numeroși din concetățenii săi cele mai calde sentimente față de poporul nostru. El, ca și mulți alții au simțit grozăvia blitz-ului din iarna de tristă amintire a anului 1940—1941, cînd Hitler își pusese în gînd să „radă" orașele țării noastre ; a simțit-o ca și noi, dacă nu chiar mai mult, pentru că imaginația este adesea mai chinuitoare decît realitatea. Comportarea englezilor, mai cu seamă a londonezilor, a aprins în piepturile americanilor focuri mult mai greu de stins decît conflagrațiile din pricina cărora sufeream noi.

Cam în aceeași vreme a imaginat el ingenioasa măsură de ajutorare numită Lend-Lease, cel mai altruist și mai generos act financiar din istorie. Acest act a avut ca principal rezultat mărirea forței de luptă a Britaniei.

În toamna aceluiași an l-am întîlnit pe Președinte, pentru prima oară de cînd începuse războiul, la Argentia, în Newfoundland, și am elaborat împreună o declarație numită mai apoi Carta Atlanticului, care sînt încredințat că va rămîne pentru mult timp un îndrumar, atît pentru popoarele noastre cît și pentru alte popoare ale lumii.

În tot acest timp, japonezii își pregăteau în taină și pe întuneric actul lor criminal de trădare. Cînd ne-am întîlnit pentru a doua oară la Washington, Japonia, Germania și Italia declaraseră război Statelor Unite și ambele noastre țări se aflau în luptă, umăr la umăr. De atunci am mers tot înainte, pe uscat și pe mare, trecînd prin multe greutăți și necazuri, dar mereu cu tot mai mult succes. Nu e nevoie să amintesc seria de mari operații care au avut loc în emistera occidentală ca să nu mai pomenesc de celălalt război imens care se desfășoară în cealaltă parte a lumii. Nu e nevoie să vorbesc nici de planurile pe care le-am făcut la Teheran împreună cu marea noastră aliată Rusia și care au fost puse în practică în văzul întregii lumi.

Dar la Ialta mi-am dat seama că Președintele suferea. Avea același zîmbet captivant, era la fel de vesel și felul său de a fi era la fel de firesc ca de obicei, dar chipul lui era parcă transparent și spiritualizat, iar în ochi avea adesea o privire pierdută. Mărturisesc că atunci cînd ne-am luat rămas bun în portul Alexandria am avut un sentiment nedefinit, de teamă că sănătatea și forțele sale erau în declin. Dar nimic nu i-a stîrbit sentimentul datoriei. Pînă în ultima clipă a făcut stoic față numeroaselor sale sarcini. ...Cînd l-a surprins moartea, tocmai își terminase corespondența. Pînă și acea parte a muncii sale zilnice fusese îndeplinită. A murit, după cum se spune, la datorie — mai corect zis în luptă — la fel ca și soldații săi, marinari și aviatori, care, cot la cot cu ai noștri, își fac datoria pînă la capăt. Ce moarte demnă de invidiat ! A condus țara tocmai cînd aceasta trecea prin cea mai grea perioadă de restriște, avînd de îndeplinit cele mai dificile sarcini. Victoria a aruncat asupra lui o rază sigură și statornică.

În timp de pace a lărgit și a întărit bazele vieții și unității americane. În timp de război a ridicat forța, tăria și gloria marii republici.

Cu toate acestea, n-ar fi dobîndit mai mult decît putere și faimă lumească dacă faptul de a-și fi închinat o parte atît de mare din viața sa cauzei libertății popoarelor și dreptății sociale nu i-ar fi adăugat o aureolă care va dăinui mult timp în memoria oamenilor. A lăsat în urma lui o echipă de oameni hotărîți și pricepuți, în stare să stăpînească numeroasele sectoare ale vastei mașini de război americane. A lăsat un succesor care a pornit cu convingere și pas ferm să-i ducă sarcina pînă la sfîrșitul ei firesc. Nouă nu ne rămîne decît să spunem că în Franklin Roosevelt a murit cel mai mare prieten american pe care l-am avut vreodată și cel mai mare luptător pentru libertate care a adus lumii vechi ajutor și alinare din partea lumii noi.

*

* *

Deși moartea lui Roosevelt a venit pe neașteptate, după cum am mai spus, mi-am dat seama încă de cînd ne-am despărțit la Alexandria, după conferința de la Ialta, că sănătatea lui slăbise. În schimbul de telegrame dintre noi am făcut tot ce am putut ca să

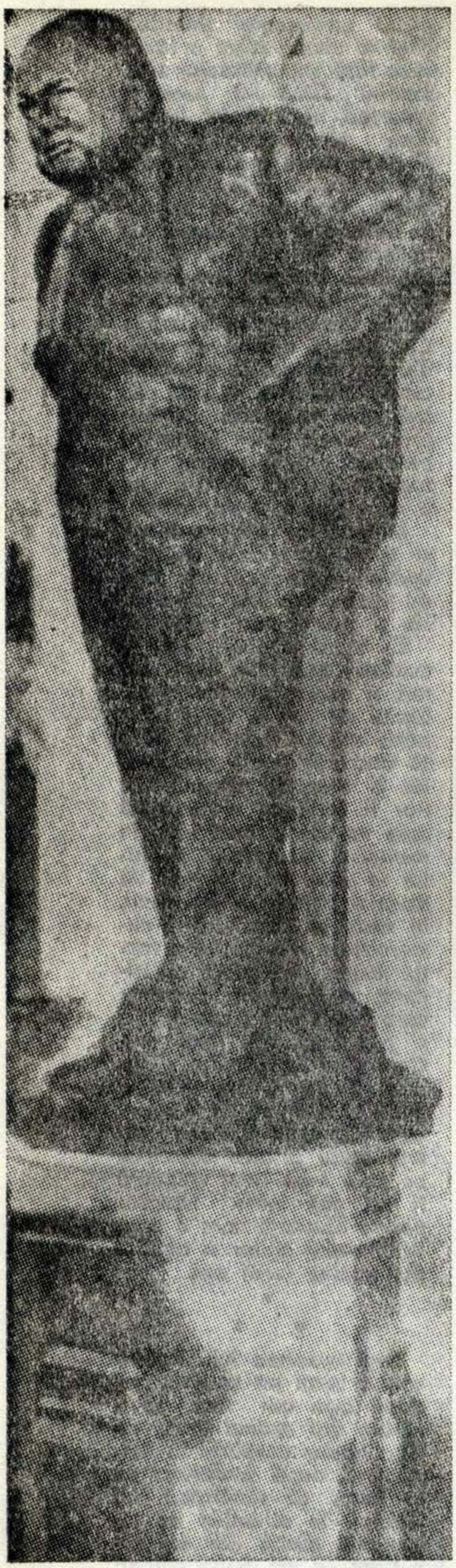

atenuez încordarea unor divergențe ivite în anumite probleme, fără însă să fiu pe deplin conștient cît de precară era starea sănătății Președintelui. Știam că nu avea obiceiul să redacteze singur telegramele privind problemele oficiale, iar în stilul lor nu survenise nici o schimbare. Oliver Lyttelton, care l-a văzut la 29 martie, mi-a telegrafiat a doua zi că fusese impresionat de felul cum arăta!

SCHIMB DE TELEGRAME

Lui Stalin i-am scris:

Primul Ministru către Mareșalul Stalin,

14 aprilie 1945.

Am fost adînc mîhnit de moartea Președintelui Roosevelt, cu care în ultimii cinci ani și jumătate stabilisem relații de foarte strînsă prietenie. Acest trist eveniment dă o valoare și mai mare faptului că dumneavoastră și cu mine sîntem legați prin multe amintiri și clipe plăcute, petrecute împreună într-o perioadă plină de primejdii și dificultăți pe care le-am biruit [...]

Mareșalul Stalin către Primul Ministru.

15 aprilie 1945.

Am primit mesajul dumneavoastră cu ocazia morții Președintelui Roosevelt.

Poporul sovietic l-a considerat pe Președintele Franklin Roosevelt un distins om de stat și un neclintit luptător pentru cooperarea strînsă dintre cele trei state.

Atitudinea prietenească a Președintelui Franklin Roosevelt față de U.R.S.S. va fi întotdeauna prețuită și va rămîne de neuitat în memoria poporului sovietic. În ceea ce mă privește, resimt personal adînc nespusa durere a pierderii acestui mare om care a fost prietenul nostru comun.

SFÎRȘIT

La începutul lunii decembrie 1969, în foaierul deputaților din Camera Comunelor a avut loc — în prezența soției marelui om de stat, Lady Spencer Churchill și a numeroși din foștii colegi de minister — ceremonia dezvelirii statuii lui Winston Churchill, turnată în bronz de Oscar Nemon. Sculptorul a mărturisit că a vrut să exprime „ideea de nerăbdare și grabă", să înfățișeze „un om care vrea să vadă realizîndu-se ceva".

În comentariul pe care îl face Philip Howard în cotidianul „The Times", statuia este descrisă astfel: „Churchill... cu capul lui de bulldog, așteaptă, după toate aparențele, răspunsul la o întrebare la care e greu de răspuns, în timp ce se pregătește să dezlănțuie noi fulgere retorice".

Statuia cîntărește aproape o tonă, avînd o înălțime de aproximativ 2,5 metri și este așezată pe un postament de peste 1 metru. În același foaier se mai găsesc statuile altor patru oameni de stat ai Marii Britanii: Joseph Chamberlain, Henry Asquith, David Balfour și David Lloyd George.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

Inaugurînd această rubrică ne propunem să prezentăm cititorilor diverse aspecte din societatea românească și preocupările ei din urmă cu un veac.

Ziarele și revistele care se tipăreau în anul 1870, și al căror număr depășea cifra de 65, demonstrează că România, deși nu avea o veche tradiție în activitatea publicistică, se putea număra printre cele mai înaintate țări ale vremii, din punctul de vedere al numărului de publicații. La aceasta adăugăm existența unei prese muncitorești începînd din 1865.

Vom respecta pe cît posibil ortografia și punctuația vremii.

Invităm pe cititori să ne comunice părerile și sugestiile lor în legătură cu această rubrică.

SÎNTEM ȘI NOI OAMENI!

Prima licărire pe calea spre o presă muncitorească a constituit-o „Tipograful român", publicație profesională a tipografilor, apărută în 1865. Din fragmentele pe care le reproducem, primul este dintr-o perioadă anterioară anului 1870. Dar ni s-a părut indicat să-l publicăm împreună cu celelalte deoarece ambele, demascînd exploatarea la care muncitorii erau supuși, militează pentru organizarea în asociații profesionale.

Una din creațiunile civilizației secolului XIX sînt și Asociațiunile de ajutor reciproc, instituțiune binefăcătoare, prin care neajunsurile și lipsa nu mai incomodează pe membrii unei asemenea asociațiuni, moralizează societatea și o face a fi demnă de scopul pentru care fu creată. O asemenea instituțiune, prin care omul, dotat de la natură cu o judecată superioară tuturor animalelor, găsi mijlocul de a se sustrage de la mizerie și relele ce bîntuie pe slabii muritori și atît de utilă claselor lucrătoare, fu înființată și la noi în anul 1857 (1858 — n.n.) de către lucrătorii tipografi, grație impulsiunei dată de cîțiva bărbați, cărora li se păstrează o eternă recunoștință.

TIPOGRAFUL ROMÂN,
14 ianuarie 1866

Apoi mai este și altceva care face pe unii lucrători a-și lua cîmpii : este că lucrătorul nu poate sta nici măcar să mănînce, din cauză că proprietarul îl zorește cu lucrul, cerîndu-i-l la timp, mai ales de va avea în lucru și un jurnal asupra sa, îi scoate peri albi prin căciulă lucrînd, și nu vor a-i da nici un ajutor din cauză că acel lucrător se va fi angajat a-l scoate numai cu elevii ce s-au dat. — Și lucrătorul, din această cauză, sau își lasă lucrul și pleacă, sau e silit a lucra zi și noapte și a-și pierde sănătatea.

Lucrătorul astăzi este nevoit să lucreze zi și noapte, lucru ce e mai presus de puterea omenească ; sîntem și noi oameni, avem și noi o lege, legea naturei, care ne dictează să nu lucrăm decît 10—12 ore pe zi, însă ce folos.

ANALELE TIPOGRAFICE,
15 ianuarie 1870

IGNORAREA CREAȚIEI ARTISTICE

Într-o perioadă în care talentul lui Nicolae Grigorescu se afirma în tablouri pline de forță artistică, oficialitățile ca și „persoanele cu stare" manifestau o condamnabilă lipsă de interes pentru creația și viața pictorului, așa cum rezultă și din notița de mai jos :

D. Gregorescu distinsul Artist pictore a mai espus la libraria musicale a D-lui Ghebauer vre-o patru tablouri de toată frumusețea. Ce păcat că un bărbat de talentul D-sale este așia de puțin încurajat și de guvern și de amatorii de belle-arte ?

INFORMAȚIUNILE BUCURESCENE,
15 ianuarie 1870

CURCUBEUL DIN JURUL SICRIULUI

Dimitrie Ghica, unul dintre inițiatorii și conducătorii monstruoasei coaliții, lider al conservatorilor moderați, fost prim ministru în guvernul de coaliție al conservatorilor și liberalilor între 1868—1870, cunoscut sub numele de „beizadea Mitică", era ținta multor ironii din partea opoziției. Iată una dintre acestea :

Se știe că decorațiile, de la un timp încoa plouă la noi. Toți prințișorii din Germania par a-și fi dat cuvîntul spre a aduce contingentul lor la acest potop de stele sburătoare ce se detașează din olimpii respectivi spre a veni să înstelească piepturile a o mulțime din concetățenii noștri osîndiți, fără aceasta, la o perpetuă și dreaptă obscuritate.

Dar și dacă nu vor fi mai ilustri pentru aceasta, cel puțin vor luci mai mult [...]

Oricum ar fi, ei vor avea mult de lucru spre a egala în acest fel de ilustrațiune pe Principele Dimitrie Ghica, acest Ministru ce revarsă atîta strălucire... prin virtuțile sale mai întîi se înțelege — dar și prin marchităniile sub povara cărora stă să cadă ori de cîte ori își face onoarea de a se pune în mare ținută ! Frumos mai e Dumnezeule ! Nu mai e un om, ci un sicriu înfășurat într-un curcubeu ! A, dacă meritul s-ar măsura la coții de panglici ce-l înfrumusețează, ce mare scriitor, ce învățat, ce erou, ce artist, ce om de stat în Europa ar putea să se măgulească a-i ajunge măcar pînă la genunchi ?...

TERRA, 27 ianuarie 1870

ÎNTRE GER ȘI GLODĂRIE

Gerul în Iași ce domină acum de cîteva zile în orașul nostru, se urcă din zi în zi mai mare. În 22 ale corentei era 19 grade Réaumur, în 23 se urcă pînă la 20, în noaptea de 23 spre 24 ajunse pînă la 25 iar în 24 adică ieri dimineața barometrul ne arată 22. Am ajuns în posițiune de a nu mai ști oare care e mai de preferit, glodăria în care anotarăm săptămînile trecute, or gerul ăsta cumplit ce stoarce pungile seracilor, de oarece lemnele s-au urcat la un preț foarte esagerat.

ROMÂNUL, 31 ianuarie 1870

CIUBOȚELE FARA CALCII

Modă engleză. În Englitera moda cea mai nouă este șchiopătarea. Alexandra, frumoasă principesă de Wales, în urma unei boli de picioare, fiind silită a șchiopăta încă puțin, damele englese, numai decît și începură a o imita. Ele adecă, își tăia călcîiul de la ciubotică, iar călcîiul celelalte îl mai adaugă, și legănarea ce provine din această nouă modă introdusă în lumea ciubotelelor, se numește : „umblet a la Alexandra".

ROMÂNUL, 31 ianuarie 1870

Dosarele judiciare ale istoriei

Crima ducelui de PRASLIN

MIRCEA NICOLESCU

În urmă cu cîteva luni, telecinemateca noastră a prezentat un film american, turnat încă înainte de război și avînd ca temă un caz autentic din analele judiciare ale secolului trecut : crima ducelui de Praslin, care își asasinase soția de dragul unei alte femei, Henriette Deleuzy, guvernanta copiilor săi. Interpretarea lui Charles Boyer (ducele) și mai ales a celebrei Bette Davis (guvernanta), ca și scenariul, destul de abil conceput, pledau în favoarea celor doi îndrăgostiți. Ducesa era zugrăvită nu numai ca o femeie obsedată de o bolnăvicioasă gelozie, ci și ca o intrigantă perfidă, de o răutate ieșită din comun, trăsături care făceau din uciderea ei aproape un act de legitimă apărare. Compasiunea spectatorului era îndreptată astfel, în mod inevitabil, spre făptașul crimei și spre aleasa inimii lui. Înfățișată ca o făptură de o puritate angelică, Henriette suferea, cu o admirabilă demnitate, persecuții și umilințe nemeritate, pentru a-și găsi, în cadrul clasicului *happy-end*, o tardivă fericire în Statele Unite.

Un menaj model

Spre deosebire de alte pelicule hollywoodiene, în cea despre care vorbim nu se poate spune că autenticitatea istorică a fost deformată. Nu, de data aceasta, adevărul a fost pur și simplu întors cu capul în jos : ca în clișeul negativ al unei fotografii, culorile au fost inversate, negrul luînd locul albului și viceversa. În cele ce urmează vom încerca să reconstituim evenimentele, așa cum s-au desfășurat ele în realitate și cum reies din dosarele și corpurile delicte, păstrate cu grijă în Muzeul de istorie al Franței din Palatul Soubise.

În 1815, după înfrîngerea definitivă a lui Napoleon, restaurarea Bourbonilor pe tron a readus din exil vechea aristocrație, în rîndurile căreia familia Choiseul deținea un loc de frunte. Principala ei ramură, cea a ducilor de Praslin, ocupa o impunătoare reședință într-unul din cele mai luxoase cartiere pariziene, pe strada *faubourg*-ul Saint Honoré, între splendidele palate Castellane și Elysée. Ultimul vlăstar, Théobald, era membru al Camerei *pair*-ilor, echivalentul francez de atunci al Camerei lorzilor din Marea Britanie.

Ducele de Praslin era departe de a fi un bărbat fermecător. „O gură urîtă și un îngrozitor surîs forțat : era un blond palid, cu tenul livid, avînd aerul unui englez. Nu era nici gras, nici slab, nici urît. Mîinile lui, grase și mari, nu aveau nimic distins în ele. Dădea mereu impresia că era cît pe-aci să spună ceva, ceva pe care-l lăsa nerostit". Acesta era portretul, destul de puțin măgulitor, schițat de unul dintre cunoscuții săi, căruia ne va fi greu să nu-i acordăm credit cînd vom afla că se numește Victor Hugo.

La vîrsta de 19 ani, ducele s-a căsătorit cu fiica mareșalului de Sebastiani, fost ambasador la Constantinopol. Mireasa, care avea doar 16 ani, era „o persoană frumoasă și grasă, în contrast cu soțul ei, pe atunci foarte slab". Aprecierea aparține tot lui Victor Hugo, care își formulează opi-

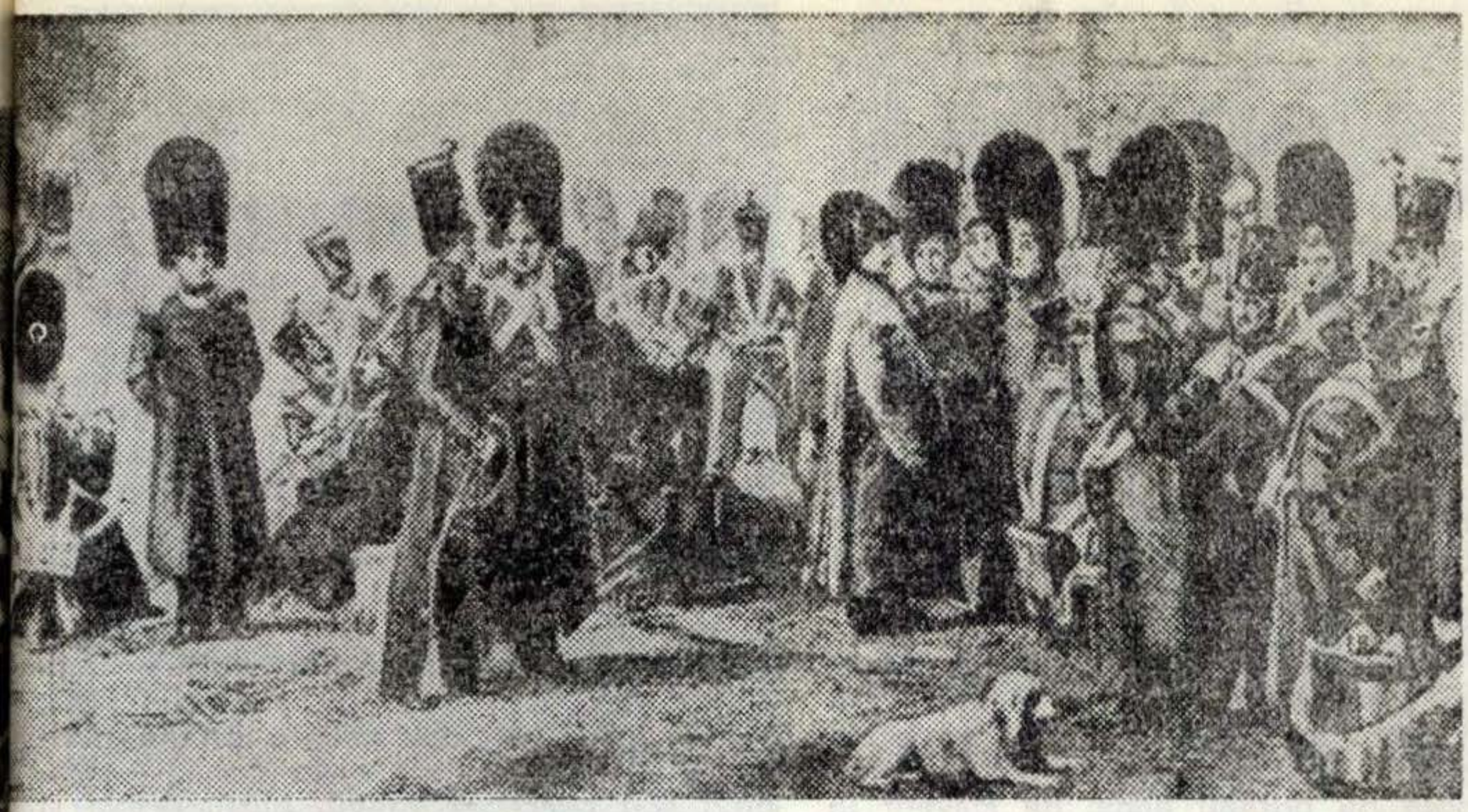

Regele are nevoie de protecție. Garda națională la Tuileries

niile în conformitate cu canoanele estetice ale epocii.

După mărturiile contemporanilor, încă de la început căsătoria a avut un dublu aspect. Domnișoara de Sebastiani se îndrăgostise sincer de duce, în timp ce acesta făcea mariajul din calcule pur materiale. Doritoare să-și refacă într-un interval cît mai scurt patrimoniile zdruncinate sau știrbite de Revoluția din 1789, nobilimea franceză se lansase în tot felul de speculații aventuroase, lăsîndu-se furată de mirajul bursei.

Încercarea Bourbonilor de a restabili dominația marii aristocrații funciare eșuase odată cu revoluția din iulie 1830 și cu proclamarea lui Ludovic Filip, exponent al intereselor marii burghezii, ca rege al Franței. Noile condiții stimulau și mai mult apetitul nobilimii de a participa la afacerile inițiate de burghezie. Dar, nefamiliarizați cu misterele operațiilor financiare tipic capitaliste, mulți aristocrați nu reușeau decît să se ruineze.

Printre acești ghinioniști nostalgici ai huzurului de odinioară se număra și ducele de Praslin. El își investise toată averea în acțiunile cîtorva companii-fantomă, care promiteau mirifice dividende de pe urma aurului din Patagonia, a diamantelor din Siam și a altor neverosimile bogății extrase din subsolul unor meleaguri îndepărtate și necontrolabile. După arestarea sau volatilizarea escrocilor care profitaseră de pe urma aviditătii sale, ducele Théobald de Praslin s-a trezit cu brutalitate din visurile lui de prosperitate. Nu numai că își vînduse sau ipotecase toate proprietățile, dar contractase și datorii care se ridicau la aproape 500 000 de franci. Creditorii lui erau cămătari necruțători, care îi luau dobînzi de peste 45 la sută pe an, astfel că fiecare prelungire a scadenței polițelor se traducea printr-o nouă și marcantă creștere a poverii datoriilor.

Mareșalul de Sebastiani, prudent și abil, nu se molipsise de morbul jocului la bursă. Prin relațiile pe care le avea la curte, el reușise să-și rotunjească averea, primind „despăgubiri" substanțiale pentru daunele pe care le suferiseră cele trei moșii ale sale în anii republicii și ai imperiului. Mergînd pe căile bătătorite ale traficului de influență, mareșalul profitase din plin de restaurație, jucînd un rol destul de important în cancelaria afacerilor externe și ca reprezentant diplomatic al Bourbonilor. Venirea pe tron a dinastiei de Orléans îl făcuse să treacă pe planul al doilea din punct de vedere politic ; dar pe plan financiar, retragerea sa din activitatea politică se dovedise fructuoasă, el putînd să se ocupe acum nestînjenit de exploatarea întinselor sale domenii.

Praslin a început să facă curte fiicei, pentru a avea acces la averea tatălui. D-ra de Sebastiani s-a lăsat sedusă de galanteria lui Théobald, fără să știe că florile și parfumurile pe care i le aducea în dar erau cumpărate cu banii cămătarilor. Mareșalul era la curent cu situația grea a ducelui, dar prestigiosul nume al acestuia era suficient de ispititor pentru a compensa dificultățile lui economice. Nunta s-a făcut cu pompa cuvenită, constituind unul dintre principalele evenimente mondene ale Parisului.

Zestrea miresei se ridica la 3 500 000 de franci, cifră fantastică pentru zilele acelea. Dar suma era divizată în două părți : 800 000 de franci deveneau proprietate co-

mună și aveau să servească ducelui pentru a-și achita datoriile și a face reparațiile și amenajările necesare locuinței din strada *faubourg*-ul Saint Honoré, somptuoasă, dar cam lăsată în paragină. Restul de 2 700 000 de franci erau trecuți în actul dotal și nu puteau fi utilizați decît cu asentimentul scris al soției. Fire suspicioasă, mareșalul-diplomat se gîndise încă de la început la riscul ca ducele să „toace" întreaga zestre și apoi să divorțeze, procedeu destul de curent printre nobilii scăpătați, care încercau să se refacă prin intermediul unor căsătorii avantajoase. Prin trecerea sumei în actul dotal, de Praslin ar fi pierdut, în eventualitatea unei despărțiri, cea mai mare parte din zestre.

Primii ani ai căsniciei au fost însă neașteptat de senini, infirmînd bănuielile bogatului și prevăzătorului socru. Menajul era socotit drept un model în înalta societate din capitala Franței și nici limbile cele mai veninoase nu găseau nimic de clevetit în privința lui. Cei nouă copii cărora le-a dat naștere d-na de Praslin erau mărturii grăitoare în favoarea deplinei fericiri conjugale a tinerei perechi. Ducele se manifesta nu numai ca un soț model, ci și ca un tată desăvîrșit, care nu-și precupețea nici timpul, nici energia, nici banii pentru a oferi copiilor săi o viață cît mai îmbelșugată și o educație cît mai aleasă.

Noua stăpînă a casei

Chiar dacă afecțiunea lui de Praslin pentru soția sa nu a atins niciodată proporțiile unei veritabile iubiri, se pare că dragostea față de copii era puternică și autentică. Acest sentiment a constituit, de altfel, și punctul de pornire al dramei care avea să se desfășoare.

Nemulțumit de preceptoarea pe care o folosise pînă atunci, ducele a angajat, în 1840, pe Henriette Deleuzy, o tînără frumoasă, cu părul de un blond strălucitor, care petrecuse mulți ani în Anglia. Extrem de inteligentă, avea un nivel de cultură net superior celor mai apreciate guvernante din familiile aristocratice. Încă de la început, Henriette a cucerit simpatia celor nouă copii, vorbindu-le despre știință și literatură, despre pictură și teatru, despre sport și modă. Ore întregi, cei mici ascultau fascinați povestirile ei despre școlile din Marea Britanie, despre ciudatul sport cu o minge ovală pe care îl practicau elevii colegiului Rugby, despre cursele de ogari din Londra și vînătorile de vulpi din Berkshire.

După cum avea să susțină mai tîrziu o parte din presa pariziană, d-ra Deleuzy dusese cu premeditare o campanie de atragere a copiilor de partea ei, cu scopul de a capta atenția, bunăvoința și, pînă la urmă, dragostea ducelui de Praslin. Afirmația nu a putut fi dovedită, Henriette negînd cu încăpățînare această învinuire, ca și celelalte care i-au fost aduse. Fapt este că, la un an și două luni de la intrarea sa în casa de Praslin, guvernanta a devenit amanta lui Théobald.

Era un fenomen destul de banal, pe care cele mai distinse familii din Paris îl înregistrau în mod curent. Dar întotdeauna asemenea lucruri se tratau cu o extremă discreție ; un văl de respectabilitate amestecată cu îngăduință acoperea aventurile amoroase ale stăpînului casei. De data aceasta însă, legea nescrisă a salvării cu orice preț a aparențelor nu a mai fost respectată. După părerea polițiștilor și a magistraților care au anchetat cazul, Henriette pusese de la bun început anumite condiții ducelui, și acesta le-a adus la îndeplinire cu o rîvnă neobișnuită.

Întreaga gospodărie a fost dată pe mîinile guvernantei, care, începînd din 1845, mînuia banii, decidea asupra cumpărăturilor — de la alimente pînă la mobilă —, angaja sau concedia valeții, bucătăresele și cameristele etc. etc. Ducesei i s-a fixat un fel de domiciliu forțat, în propriul ei budoar. Ceea ce era și mai grav, copiilor li s-a interzis să aibă vreo legătură cu mama lor, fiind puși sub tutela exclusivă a Henriettei. Singurul mijloc de comunicație între cei doi soți, care trăiau sub același acoperiș, rămăsese corespondența : la scrisorile trimise lui Théobald ducesa a primit la început cîteva răspunsuri seci, urmate curînd de o tăcere totală. În jurnalul său intim, d-na de Praslin nota, la 23 mai 1847 : „D-ra Deleuzy domnește în mod absolut în casa mea. Nu s-a mai pomenit vreodată o guvernantă într-o situație atît de scandaloasă".

După ezitări, care au durat mulți ani, ea s-a hotărît să relateze totul tatălui său. Mareșalul de Sebastiani a acționat imediat, apăsînd pe pedala pe care o știa ca avînd maximum de eficacitate : într-o furtunoasă întrevedere cu ginerele său, el l-a amenințat că, dacă nu o va concedia imediat pe guvernantă, va introduce o cerere de divorț, ceea ce pentru de Praslin echivala cu ruina definitivă. Ducele a trebuit să se plece.

O „treabă" prost făcută

La începutul lunii iulie a anului 1847, d-ra Deleuzy a părăsit clădirea de pe *faubourg*-ul Saint Honoré și s-a mutat într-o pensiune modestă, de pe strada Harlay. Formal, relația ei cu Théobald se rupsese. În realitate însă, ducele continua să o viziteze zilnic, aducîndu-i adesea și copiii, iar purtarea lui față de soție nu se ameliorase cu nimic, ci, dimpotrivă.

Ducesa avea încă din copilărie o sănătate destul de șubredă. Tensiunea psihică la care o supusese de Praslin îi agravase insuficiența cardiacă de care suferea și îi crease ceea ce medicina de astăzi definește drept o stare de avansată depresi-

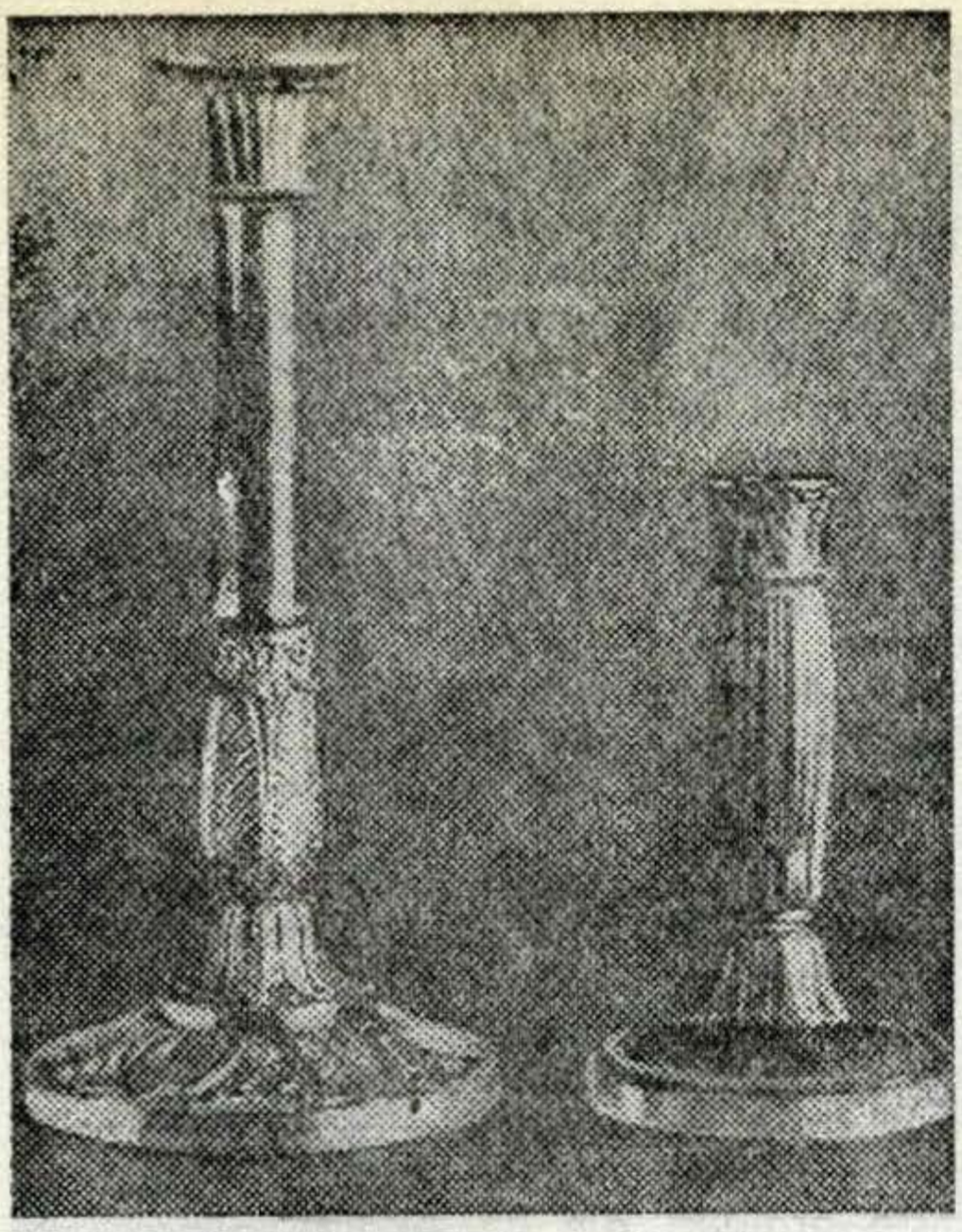

Corpuri delicte: sfeşnicele de aramă care i-au servit ducelui pentru a-şi ucide soţia

une nervoasă. În rarele întrevederi pe care i le acorda acum ducele, ea alterna între crize de plîns şi leşinuri; într-un rînd a încercat chiar să se sinucidă, fiind împiedicată, în ultimul moment, de una din cameriste.

De Praslin asista impasibil la aceste scene, părăsind încăperea imediat ce soţia lui îşi pierdea cunoştinţa. Prietenilor săi de la club le relata, pe un ton uimitor de indiferent, că ducesa, care cade din ce în ce mai des pradă acceselor de gelozie, este pe cale să înnebunească şi se informa despre căile şi formalităţile necesare pentru a o interna într-un ospiciu. Cînd un avocat i-a atras atenţia că, într-o astfel de eventualitate, averea înscrisă în actul dotal reintra în posesiunea mareşalului de Sebastiani, ducele — conform unei declaraţii ulterioare a interlocutorului său — „a pălit dintr-o dată şi a rămas cufundat în gînduri, muşcîndu-şi buza de sus".

Situaţia ajunsese atît de explozivă încît un deznodămînt brutal era inevitabil. În zorii zilei de 18 august 1847, cu puţin înainte de ora 5, repetate şi violente zbîrnîituri de sonerie au trezit-o din somn pe camerista care o împiedicase pe ducesă să se sinucidă. Precipitîndu-se spre budoar, ea a găsit uşa încuiată, dar a auzit din încăpere zgomot de luptă şi gemete înăbuşite. Alarmaţi de strigătele fetei, vizitiul şi valetul principal au intrat în budoar printr-o fereastră deschisă care dădea în grădină. Un spectacol înfiorător li s-a înfăţişat înaintea ochilor: scăldată în sînge, ducesa zăcea pe un mic divan din dreptul uşii, în vreme ce numeroase dîre de sînge se puteau vedea pe pat, pe unul dintre pereţi, pe cordonul soneriei şi pe o carte aruncată pe jos. Era evident că victima fusese răpusă după o lungă şi înverşunată rezistenţă.

Într-un tîrziu şi-a făcut apariţia şi ducele. După spusele martorilor oculari, era palid, cu părul vîlvoi şi respira greu, ca un om hăituit. La vederea cadavrului, a rămas o clipă nemişcat, apoi s-a aruncat asupra lui şi, aşa cum arată depoziţiile aceloraşi martori, a strigat:

— Ce nenorocire! Ce-o să ne facem, sărmanii de noi? Cine o să mai aibă grijă de bieţii noştri copii?

Pateticele sale exclamaţii au surprins pe toţi cei de faţă, care erau, bineînţeles, la curent cu toate fazele ireparabilului conflict dintre cei doi soţi. Poliţia a fost şi mai categorică. Examinînd victima, comisarul Allard a constatat:

— Urîtă treabă... Şi prost făcută. Se cunoaşte că e mîna unui amator.

Investigaţiile efectuate nu au mai lăsat să planeze nici o bănuială. Din cameră nu dispăruse nici un obiect, prin urmare mobilul crimei nu era furtul. Pe parchet şi covor, stropi de sînge închegat se succedau de la patul ducesei pînă la uşa care ducea spre dormitorul soţului ei. Lîngă divan se afla un pistol cu pete roşii pe mîner: arma aparţinea ducelui. În căminul acestuia, poliţiştii au descoperit, pe jumătate carbonizat, halatul de mătase al ducelui, pătat şi el de sînge. Dar proba cea mai zdrobitoare a adus-o însăşi victima, ca un fel de răzbunare postumă: între degetele ei crispate se găsea o şuviţă din părul lui de Praslin.

Reconstituirea asasinatului s-a putut face cu uşurinţă. În cursul nopţii, ducele intrase pe furiş în camera soţiei sale, înarmat cu pistolul şi cu un pumnal de vînătoare, cu care a lovit-o la întîmplare, pe întuneric. Rănită şi înspăimîntată, femeia mai avusese puterea să sară din pat şi să alerge spre uşă. Dar de Praslin ajunsese acolo înaintea ei, încuiase uşa şi scosese cheia din broască, reluînd apoi atacul. Pentru a isprăvi mai repede, el folosise la un moment dat şi două sfeşnice grele de aramă, luate de pe o etajeră de lîngă pat. Agonizînd de pe urma celor treizeci de răni căpătate, ducesa izbutise doar să se mai agaţe de cordonul soneriei, în zadarnica speranţă a unei salvări.

Comisarul Allard avea dreptate: „treaba" era şi urîtă, şi prost făcută.

Semnele de întrebare ale epilogului

Consemnat la domiciliu — o formă de arestare rezervată pe atunci nobililor —, de Praslin şi-a dat seama că era pierdut şi

a înghițit conținutul unei fiole de arsenic, cu care se presupune că ar fi intenționat într-o vreme să-și otrăvească soția. Transportat în grabă la infirmeria închisorii Luxembourg, el a fost supus unui tratament de urgență, care i-a permis să apară, întins pe o targă, în fața Camerei *pair*-ilor, singura instanță autorizată să judece pe membrii săi. Dar, la întrebările puse de cancelarul Pasquier, ducele s-a mulțumit să clatine din cap în semn de negare a oricărei vinovății și a refuzat să furnizeze cea mai mică explicație.

Trei zile la rînd, interogatoriul a continuat, fără nici un succes. La 24 august, puternica otrăvire cu arsenic și-a făcut simțite efectele și de Praslin a murit, fără a fi mărturisit nimic. Bănuită de complicitate și închisă în temnița de femei de la Conciergerie, Henriette Deleuzy a ținut piept cu aceeași dîrzenie anchetatorilor, negînd pînă și legătura avută cu ducele. După ea, crima fusese comisă de acesta într-un moment de nebunie sau cel puțin de exasperare, provocată de „veșnicele și nedreptele reproșuri ale ducesei".

Din lipsă de probe, guvernanta a fost scoasă din cauză. Nici măcar prețioasele giuvaeruri pe care, așa cum era de notorietate publică, i le dăruise de Praslin, nu au putut fi găsite la perchezițiile efectuate. Ele nu au ieșit la iveală decît mulți ani mai tîrziu, cînd, emigrată în Statele Unite, Henriette s-a căsătorit cu pastorul presbiterian Harry Field. Deși reporterii au asaltat-o adesea cu întrebări, ea a păstrat o tăcere desăvîrșită, murind la New York, în 1875, fără a fi dezvăluit nici unul dintre secretele dramei pe care o provocase.

Asasinarea ducesei de Praslin a produs o imensă vîlvă în rîndurile opiniei publice din Franța. Cu puțin înainte, ministrul de război, Cubières, și președintele Curții de casație, Teste, fuseseră condamnați pentru fraude. Înscriindu-se într-un șir de scandaluri produse în lumea claselor dominante ale societății de atunci, crima din strada *faubourg*-ul Saint Honoré dovedea că descompunerea morală din rîndul acestora luase proporții catastrofale. Ziarul „Le Siècle" scria: „A trebuit ca un omor de o hidoasă josnicie să ne avertizeze că în societatea noastră în plină derută considerentele etice nu mai au nici o valoare și singurele criterii sînt egoismul și lăcomia".

Zvonurile cele mai diverse au continuat să circule încă mult timp. S-a emis chiar ipoteza că de Praslin nu ar fi murit cu adevărat, ci că ar fi fost eliberat și ar fi plecat, sub un nume fals, în Anglia. Afișe lipite pe garduri și pamflete anonime, difuzate pe străzile Parisului, scoteau în relief turpitudinea moravurilor din înalta societate și cereau „să se facă curățenie în aceste grajduri ale lui Augias".

Agitația a atins un asemenea grad și a durat atît de mult, încît unii istorici de mai tîrziu au mers pînă la a înscrie scandalul iscat de această afacere printre factorii favorizanți ai exploziei insurecționale care a zguduit Franța cîteva luni mai tîrziu. Fără îndoială, o astfel de interpretare este nu numai o exagerare subiectivistă, ci și o dovadă de ignorare a cauzelor reale, de ordin economic, social și politic, care au dus la declanșarea mișcării revoluționare de la 1848. Crima ducelui de Praslin nu a făcut decît să ilustreze, printre foarte multe alte exemple, modul de viață — și de moarte — al unei societăți condamnate de istorie.

Bulevardul Crimei (stampă de epocă)

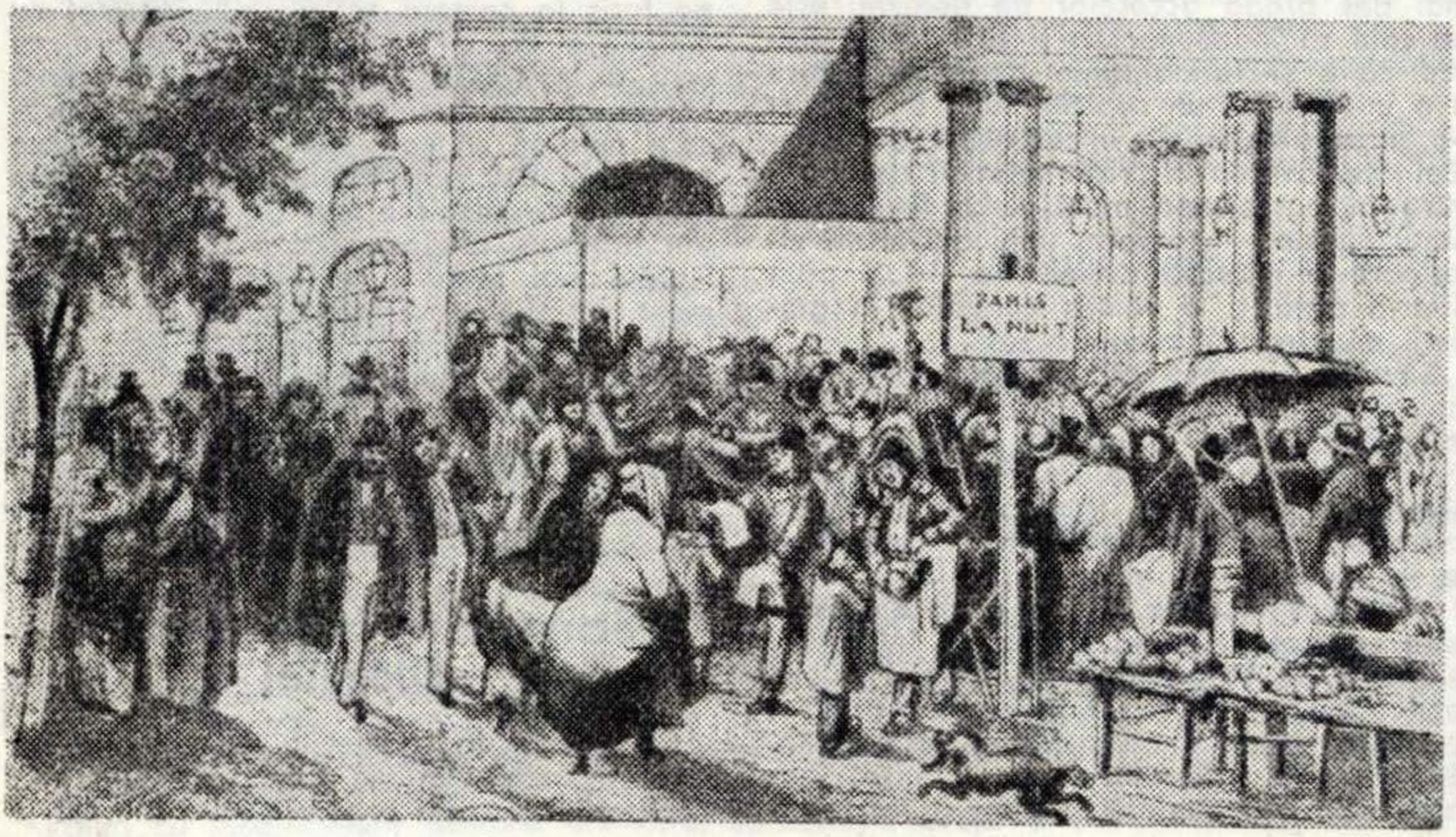

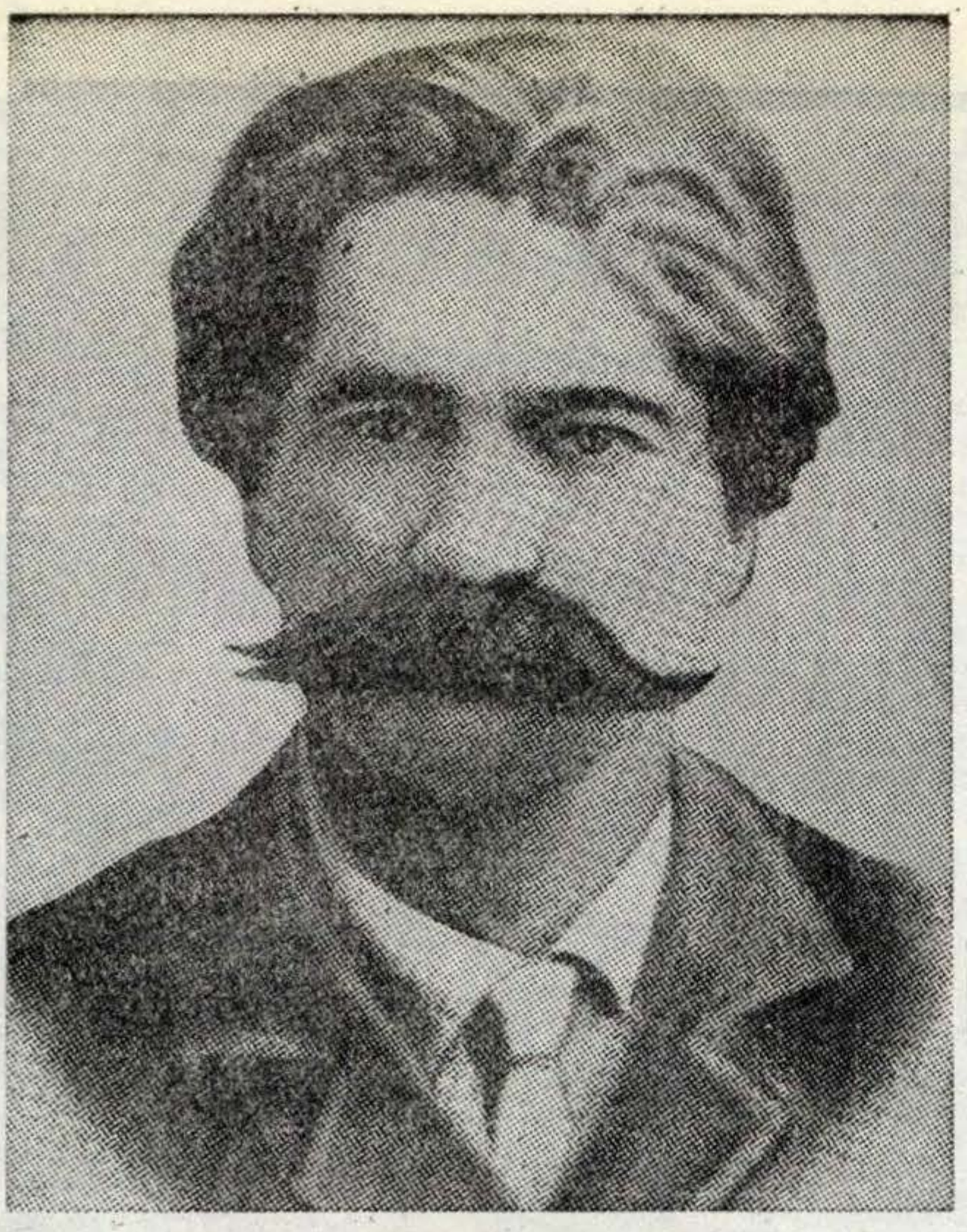

PANAIT MUŞOIU

un pionier al răspîndirii ideilor marxiste în România

O BOGATĂ CORESPONDENȚĂ

NORA ZIZI MUNTEANU

Figură remarcabilă a vieții culturale românești, Panait Mușoiu (1864—1944) a fost unul dintre pionierii răspîndirii marxismului în țara noastră, primul traducător în limba română al „Manifestului Partidului Comunist" și al altor lucrări de popularizare a socialismului științific*. Bogata activitate desfășurată pe acest tărîm i-a adus aprecieri dintre cele mai frumoase. În necrologul publicat la moartea sa, „Scînteia" îl aprecia ca pe un „vast răspînditor de literatură socialistă și umanitară...".

Activitatea sa prodigioasă se oglindește și în bogata arhivă personală, formată din articole în manuscris, traduceri, corespondență întreținută statornic cu militanții socialiști din țară și străinătate, cu mari personalități de pe tărîmul cultural și politic etc.

Cîteva documente sînt semnificative pentru activitatea lui Panait Mușoiu în anii cînd a făcut parte din mișcarea muncitorească organizată, mai precis perioada 1888—1892. Ne-am oprit asupra acestor materiale și din considerentul că ele conțin unele date privind mișcarea muncitorească și socialistă din epoca respectivă.

Începînd din 1888, Panait Mușoiu a devenit activist al mișcării muncitorești. Din proprie inițiativă a venit la Iași și — cum singur mărturisește — a luat legătură cu Ioan Nădejde. Manuscrisele găsite în arhivă menționează însărcinările primite de el ca propagandist și susținător al candidaților socialiști în alegerile parlamentare din anul 1889.

Articolul „Purtarea cîrmuitorilor", care e nedatat, pare după conținut să fi fost scris în 1889. E un protest împotriva samavolniciilor săvîrșite de autorități față de socialiști pentru a-i împiedica să participe la alegeri. În acest articol, Panait Mușoiu își exprimă atașamentul față de ideologia marxistă: „De cînd mi-am format convingerea științifică despre adevărul teoriilor socialiste, am început neapărat să lucrez și eu cu tovarășii de idei pentru răspîndirea lor..." Toate încercările autorităților de a-l „împiedica să-și îndeplinească misiunea" sînt zadarnice, pentru că nimic nu-l poate abate „din calea pe care cu statornicie" s-a hotărît să meargă.

Cu mențiunea „Muncitorul", datate mai 1889, întîlnim două manuscrise: „Plîngerea făcută de un număr de cetățeni membrilor

* In Editura politică, colecția „Evocări", va apare o lucrare consacrată lui Panait Mușoiu.

Coperta ziarului „Munca" din 21 aprilie 1891 (organ al Clubului muncitorilor din București); înveșmîntată în togă, munca înalță făclia emancipării (8 ore de lucru), sfidînd pe asupritorii din dosul gratiilor. Desenul e însoțit de patru versuri:

Regi, bogătași nemernici,
ce stăpîniți poporul
Și facla libertății s-o
stingeți încercați
Zadarnică vi-i munca
și mult zadarnic dorul
O! lilieci ai nopții, în
noapte reintrați!

comisiei de anchetă rînduită să constate călcările de lege făptuite cu prilejul alegerii [la] Colegiului II de Roman" și „Plîngerea trimeasă procurorului general de locuitorii Pita și Petruț Mîrțău Doboș din Miclăușani, contra ispravnicului de Roman, C. Teleman". Mușoiu răspunsese cu căldură cererii alegătorilor din colegiile II și III, neștiutori de carte, de a le întocmi reclamațiile.

Preocuparea sa pentru răspîndirea pe calea scrisului a unor idei revoluționare a căpătat o nouă materializare prin editarea, în anul 1889, împreună cu Garabet Ibrăileanu și Eugen Vaian, a revistei **„Școala nouă", care a apărut la Roman.**

1889 a fost, de fapt, un an de cotitură în activitatea lui Panait Mușoiu. Prin intermediul lui Eugen Vaian el a intrat în corespondență cu Ion Catina din București, la cererea căruia, un an mai tîrziu, a venit în Capitală, devenind un colaborator de seamă al Clubului muncitorilor bucureșteni, înființat la începutul anului 1890.

Din 1889 ne-au rămas mai multe scrisori și cărți poștale trimise de Ion Catina lui Mușoiu, care conțin informații cu privire la activitatea desfășurată de militanții socialiști din Capitală.

Una din problemele de bază oglindite în scrisorile lui Ion Catina este preocuparea **socialiștilor de a organiza un congres, cu**

sarcina de a crea partidul muncitorilor. Era perioada cînd socialiștii români ajunseseră la concluzia că succesele de pînă atunci ale mișcării creaseră condițiile favorabile înființării unui partid politic propriu.

Despre acțiunile militanților socialiști de a pregăti un asemenea congres, Ion Catina îi scria lui Panait Mușoiu, la 3 august 1889 : „Aici, la București, se va începe la toamnă o puternică organizare a partidului socialist. Ne-am numărat, ne cunoaștem bine cei hotărîți a întreprinde lupta". Cu aceeași chestiune revenea în toamnă, într-o scrisoare din 7 octombrie 1889, în care îi relata că „se agită mult chestiunea unei organizații sistematice [...] se agită mult chestiunea congresului socialist".

În prima scrisoare, Catina îi dezvăluia că unul din scopurile urmărite de socialiști prin crearea partidului era și cucerirea de noi locuri în parlament și, mai ales, cîștigarea alegătorilor din Colegiul III. „După noua întocmire a lucrurilor — scria el — vom izbuti a crea un curent așa de larg încît să putem conta ca la viitoarele alegeri electorale să avem Colegiul III în mînă și să provocăm balotaj la al doilea".

O altă problemă dezbătută adesea în scrisori se referea la propaganda socialistă, atît pentru popularizarea ideii creării unui partid socialist, cît și pentru atragerea spre acesta a masei de alegători. Ion Catina îi scria lui Mușoiu că sînt necesare „crearea unui comitet de propagandă, compus din peste 100 de persoane din toate straturile societății" și editarea unei reviste teoretice. Răspunzîndu-i, Mușoiu arăta : „Comitetele de propagandă, cercuri sociale, sînt foarte de trebuință. În fiecare județ ar trebui să se alcătuiască, chestiunea lor ar trebui agitată prin gazete și prin scrisori particulare, în județul pe unde sînt prieteni".

Chestiunea folosirii de către socialiști a presei burgheze revine de multe ori în aceste scrisori. La 4 august 1889, Ion Catina, comentînd propunerile lui Mușoiu în legătură cu folosirea presei burgheze, scria : „Cît despre gazetari (socialiști — *n.n.*) nu te teme. Ei sînt băieți care vor fi în primele rînduri la foc". I. Catina arăta că „la gazete strecor ce pot", amintind că „Adevărul", „Naționalul", „Lupta", „Națiunea", „Românul", „Telegraful român" începuseră să publice diferite notițe favorabile.

Mulți dintre conducătorii socialiștilor scriau articole în ziarele burgheze, prin care propagau idei înaintate. La 7 octombrie 1889, Catina îl informa pe Mușoiu că articolul de fond din „Războiul" de a doua zi aparține lui Ioan Nădejde.

Stabilit în Capitală, la sfîrșitul anului, Panait Mușoiu a început, cu Ion Catina și alți militanți socialiști, activitatea de organizare a Clubului muncitorilor și editarea ziarului „Munca". (Catina a devenit secretar al clubului, iar Mușoiu casier și gestionar al acestei organizații.)

Activitatea lui Mușoiu în anii 1890—1892 s-a axat mai mult pe probleme de propagandă. Deși era redactor al ziarului „Munca", ziar care a început să apară din februarie 1890, el s-a ocupat și de difuzarea acestuia. Chiar Ioan Nădejde, cînd avea nevoie de broșuri sau numere vechi din „Munca", i le cerea lui Panait Mușoiu. La 26 februarie 1891, îi scria : „Prietene, dați acestui om numere vechi din «Munca» și broșuri de ale lui Vasiliu" (pseudonim al lui Constantin Dobrogeanu-Gherea — *n.n.*). La 5 martie, Nădejde revenea cu cererile sale : „Dați acestor oameni numere despachetate din «Munca», în care sînt interpelările relative la pămînt, la drumuri, la dizolvarea consiliilor comunale", dîndu-i indicația să facă „asemenea grupe (pachete — *n.n.*) și pentru alții, și o parte să fie aduse aicea la mine".

Tot lui îi trimiteau cluburile muncitorești din țară listele abonaților la ziar.

Mulți dintre militanții socialiști îi cereau lui Mușoiu și cîte un număr din lucrarea, tradusă de el, „Socialismul utopic și socialismul științific" de Fr. Engels. „Iubite prietene — îi scria Cezar Tăzlăuanu din Botoșani, la 9/12 octombrie 1891 — în această scrisoare îți trimit 7 lei, prețurile a 12 bucăți din «Socialismul utopic și socialismul științific» și o subscripție de 1 leu pentru propagandă socialistă".

În perioada de care ne ocupăm, Panait Mușoiu a desfășurat o intensă activitate pentru organizarea bibliotecii Clubului muncitorilor din București. În ziarul „Munca" au apărut o serie de anunțuri despre existența la biblioteca clubului a unui mare număr de ziare și reviste din țară și străinătate.

Constantin Dobrogeanu-Gherea, preocupat și el de înzestrarea bibliotecii cu cărți socialiste, i-a trimis în 1890 spre publicare articolul său „Tactica socialistă", întrebîndu-l totodată : „Ce cărți trebuesc bibliotecii ?"

Printr-o scrisoare din partea Consiliului Național al Partidului Muncitorilor din Franța, avînd ștampila *Parti ouvrier*, Georges Crepin — membru în Consiliul național și responsabil pentru problemele culturale —, răspunzînd la cererea lui Mușoiu de a-i trimite broșuri marxiste, îl informa că pentru aceeași chestiune a mai venit la el și soția unui socialist român, căreia i-a dat broșurile cerute, în afară de „Materialismul economic al lui Karl Marx" de Lafargue, total epuizată. Un exemplar din această lucrare, pe care-l găsise ulterior în biblioteca sa personală, l-a expediat prin poștă. Răspunzînd rugăminții lui Mușoiu de a-i procura cîteva exemplare din „Capitalul", îi scria că socialiștii francezi, fiind lipsiți de fonduri,

nu tipăresc decît broşuri format mic, pentru că se vînd cu mai mare uşurinţă. Georges Crepin îi comunica, însă, adresa unui librar din Paris, căruia — preciza el — „veţi putea să-i scrieţi din partea mea".

O scrisoare cu conţinut asemănător a primit şi din partea lui P. Arghiriades, editor al revistei „Almanach de la question sociale", care apărea la Paris.

Stăruinţa cu care Panait Muşoiu solicita broşuri marxiste de la partidele socialiste, mai ales de la socialiştii francezi, era legată de preocuparea lui de a traduce şi difuza astfel de lucrări în rîndul muncitorilor români. Cele două prefeţe ale sale la lucrările traduse şi apoi tipărite, „Socialismul utopic şi socialismul ştiinţific" de Fr. Engels şi „Manifestul Partidului Comunist" de K. Marx şi Fr. Engels, stau şi ele mărturie că Muşoiu a fost un pasionat popularizator al ideilor marxiste în ţara noastră. În prefaţa primei lucrări, scria : „Cu toate că baza socialismului ştiinţific a fost întemeiată de mai mulţi ani prin cele mai importante opere ale lui Marx şi Engels şi ale discipolilor acestora, se mai găsesc mulţi în România, chiar foarte mulţi, cărora teoriile lor sînt cu totul necunoscute" *. Cît despre conţinutul cărţii, Muşoiu sublinia că „Engels într-un fel neuitat a întocmit lucrarea potrivită pentru a expune întregul sistem al socialismului ştiinţific".

În prefaţa la „Manifestul Partidului Comunist", Muşoiu preciza că a tradus această lucrare pentru că pe plan naţional şi internaţional „s-au deschis multe discuţii cu privire la socialism, o lume întreagă aşteaptă explicaţii, fiecare vrea să se clarifice".

În încheierea acestui scurt material, semnalăm existenţa unor scrisori cuprinzînd informaţii privind intensificarea procesului de organizare a cluburilor muncitoreşti în provincie şi întărirea propagandei socialiste.

Referindu-se la abonaţii ieşeni ai ziarului „Munca", Nădejde îi scria lui Muşoiu, la 12 iunie 1891 : „Noi îndată ce vom găti de organizat clubul vom trimite parale pentru susţinerea «Muncii»".

Despre crearea unui club al muncitorilor la Botoşani îi scria Cezar Tăzlăuanu, la 9 noiembrie 1891, iar Christu Atanasiu îl înştiinţa că „am făcut un mic club (la Oltenița — *n.n.*) la care am angajat bani personali precum şi de la alţi tovarăşi".

Întreaga activitate desfăşurată, editarea ziarelor şi revistelor prin care a căutat să ridice nivelul cultural al poporului, să răspîndească idei revoluţionare, mi-l înfăţişează pe Panait Muşoiu ca pe un sincer militant pentru emanciparea clasei muncitoare, pentru progres social.

* Ultime cercetări de arhivă au scos la lumină documente care atestă circulaţia unor lucrări marxiste în România încă în deceniile 7—8 ale secolului al XIX-lea (n.r.).

CUM L-AM CUNOSCUT *

L. LEONEANU

Cînd bătui la uşă şi Muşoiu se ridică de lîngă masa sa de lucru şi-mi deschise, mă oprii o clipă în prag, întrebîndu-mă, fără voie, unde voi mai avea loc şi eu în acea încăpere în care vrafuri întregi de cărţi ocupaseră ultimul colţişor şi ameninţau cu coloanele lor înălţate pînă-n tavan să condamne la evacuare patul, care, alături de masă, părea singurul străin în acest imperiu nebănuit al cărţii.

Panait Muşoiu răsări dintre vrafuri şi cărţi. Un adevărat cap ibsenian... părul mare dat pe spate... cîmpul frunţii larg... ochii albaştri în care se citea toată căldura sufletului... vorba comunicativă... totul îi da un aer de tinereţe.

La întrebarea mea :

— Unde şi în ce împrejurări v-aţi făcut cultura intelectuală şi sufletească ?, Panait Muşoiu îmi spuse :

— O curiozitate firească a îndemnat pe mulţi să caute să facă cunoştinţă, mai de aproape, cu viaţa mea. Aş recunoaşte eu însumi legitimitatea acestei curiozităţi, dacă n-aş fi încă prea absorbit de muncă şi dacă aş fi ajuns la un timp de odihnă în care să-mi pot cultiva amintirile. Cred că n-a sosit însă acel timp. De aceea, dă-mi voie ca deocamdată să trec peste mărturisiri în care poate că aş fi stîngaci şi le-aş da proporţii care ar depăşi cadrul unei convorbiri.

Cultura intelectuală şi sufletească a fost la mine un îndemn al instinctului, iar nu un imbold pornit din afară. Mi-a plăcut cartea, cum îi plac jucătorului cărţile de joc. Mi-a rămas unica prietenă pînă-n clipa de faţă. Nu m-a abandonat şi n-am abandonat-o. E destul să priveşti în jurul meu ca să te convingi.

Fără voie mi-aruncai încă o dată privi-

* Fragmentele pe care le publicăm sub titlul de mai sus fac parte dintr-un interviu pe care Panait Muşoiu l-a acordat lui L. Leoneanu cu mulţi ani în urmă. Părţi din acest interviu au mai apărut într-unul din numerele „Adevărului literar şi artistic" din anul 1925. Titlul şi notele aparţin redacţiei.

rile împrejur şi vrafurile de cărţi care micşorau spaţiul de aer al distinsului intelectual, luau parcă dimensiuni uriaşe, pline de elocvenţă. Prin urmare — un prieten al cărţii, prin înclinaţii, prin patimă. Incorigibil, iremediabil! E imposibil să mi-l mai închipui pe Muşoiu fără avalanşa de cărţi din jurul său.

— Ai vrea poate să ştii cum am devenit socialist? Aici prefer, mai curînd, să-ţi dau lămuriri.

Felul vieţii mele, încă din copilărie, nu putea răspunde mai bine altei chemări. Pe de altă parte, lectura cărţilor socialiste m-a făcut conştient, iar meditarea proprie, ca şi propaganda ce am întreprins-o de timpuriu, mi-au dezvoltat conştiinţa.

Cea dintîi iniţiere a mea în politică, cea dintîi pornire de a cerceta chestia socialistă o am din „Lupta" lui Panu[1], ale cărui articole îmi atrăgeau cu deosebire luarea aminte. Am descoperit apoi o mulţime de cărţi şi reviste preţioase: „Contemporanul", „Revista socială" şi toate celelălte publicaţii care apăreau în vremea aceea; ca să mă apropii şi mai mult de aceste publicaţii, am plecat la Iaşi ca să-l văd pe Ioan Nădejde, conducătorul lor.

Relaţiile mele nu s-au mărginit numai la cei cu care am putut să mă împrietenesc de aproape. Prin Vaian[2] am intrat în corespondenţă cu Catina din Bucureşti, care scria la „Răsăritul", ziar la care am început şi eu să trimit corespondenţe.

In 1889, deschizîndu-se expoziţia universală de la Paris cu varianta congrese, între care un congres internaţional de liberă cugetare la care doream să asist, m-am hotărît să plec şi eu în Franţa.

Intors în ţară, Vaian îmi recomandă pe un alt prieten de la Brăila, pe Mănescu[3], un devotat al mişcării socialiste; el voia să scoată o gazetă pe care nu putea s-o înfiripeze singur, fiindcă era ocupat cu redactarea altora. Nu stau la cumpănă şi plec la Brăila, unde ia fiinţă „România viitoare", o revistă de iniţiere socialistă, de revendicări sociale şi de cultură generală.

De la Brăila, mediu prea restrîns pentru o activitate capabilă de a se desfăşura în larg, plec la Bucureşti, unde mă întîlnesc cu Constantin Mille, Pîrvan Niculescu[4] şi alţii. Hotărîm scoaterea unui organ de publicitate, „Munca", în al cărui comitet de redacţie intră Mille, Nădejde, Morţun, Alexandru Ionescu[5], Catina şi eu. De atunci începe pentru mine o perioadă de activitate, care consta în organizarea de conferinţe centrale şi mărginaşe, întreţineri cu muncitorii şi cu elemente care gravitau către noi.

— Aţi putea să-mi spuneţi ceva din activitatea d-voastră în domeniul sociologiei?

— Cunoştinţa ce am făcut-o cu dr. Zosin[6] la inaugurarea bustului lui Eminescu la Botoşani mi-a dăruit pe cel mai bun camarad. Ne-am întovărăşit şi am făcut din Botoşani un centru de mişcare culturală şi economică, unic în ţară, ca entuziasm şi poate ca legături personale.

Cu dr. Zosin, exclus din liceu pentru părerile şi activitatea lui, am plecat, în cele din urmă, la Bruxelles. Am stat acolo un an, urmînd la Universitatea Liberă ştiinţele sociale şi interesîndu-mă de aproape de întreaga mişcare socialistă. Am cunoscut la Bruxelles pe Valders[7], pe Anseele[8], vestiţi agitatori, pe Vandervelde[9]. Am legat prietenie strînsă cu studenţii din mişcare şi cu lucrătorii. Am luat parte cu diverse echipe la pitoreşti excursii de propagandă prin ţară. Am vizitat regiunea carboniferă a Centrului.

La Bruxelles am făcut cunoştinţă cu rectorul Universităţii, Hector Denis, de a cărui prietenie m-am bucurat şi al cărui discurs de intrare la cursuri, „Socialismul şi caracterele sale generale", l-am tradus şi tipărit, după ce m-am întors în ţară. Am întemeiat cu Zosin „Mişcarea socială", o gazetă care a durat un timp scurt.

Încetarea apariţiei acestui organ mi-a dat răgazul să pot întreprinde o călătorie în Italia, unde am stat o iarnă întreagă. După aceea, reîntors în Bucureşti, am întemeiat singur „Revista ideii". Titlul mi l-a sugerat Macedonski, delicatul poet, într-o convorbire avută cu el.

„Revista ideii" a apărut timp de 15 ani. De la 1900 pînă la 1915, cînd a încetat din cauza războiului.

---

[1] *Gheorghe Panu* (1848—1910), scriitor şi om politic; începînd din 1884 a condus ziarul „Lupta", în paginile căruia au apărut incisive critici la adresa monarhiei şi a politicianismului burghez.

[2] *Eugen Vaian*, poet şi publicist, colaborator al mai multor ziare şi reviste socialiste.

[3] *C. Mănescu*, militant socialist din Brăila, colaborator, între altele, al revistei „Frăţia".

[4] *Pîrvan Niculescu*, membru al Clubului muncitorilor din Bucureşti.

[5] *Alexandru Ionescu* (1862—1929), unul dintre primii muncitori din ţara noastră care a aderat la mişcarea socialistă. A. I. a avut un rol important în crearea cercului şi clubului muncitorilor bucureşteni şi în organizarea P.S.D.M.R

[6] *Panait Zosin* (1873—1942), fruntaş al mişcării ateiste, profesor la Facultatea de medicină din Iaşi; a fost adept al apropierii intelectualilor de proletariat şi al emancipării spirituale a maselor populare.

[7] *Jean Valders* (1855—1896), om politic belgian cu merite în lupta pentru organizarea muncitorilor; a organizat Congresul socialist internaţional de la Bruxelles din 1891.

[8] *Eduard Anseele* (1856—1938) a fost unul dintre fondatorii Partidului Socialist Belgian; ulterior — de mai multe ori ministru în diferite guverne.

[9] *Emile Vandervelde* (1866—1938), unul dintre conducătorii reformişti ai mişcării muncitoreşti belgiene, preşedintele Biroului socialist internaţional (organul executiv şi informativ al Internaţionalei a II-a) între anii 1900—1914. In timpul războiului a avut manifestări şoviniste.

Desen după Père Peinard, „Burghezia tronează" reprodus în „Lumea nouă" din 24 iulie 1895

Harta insulei Martinica, astăzi departament al Franței. Pe coasta occidentală, orașul Saint-Pierre care, în 1902, avea o populație de cinci ori mai mare decît în prezent

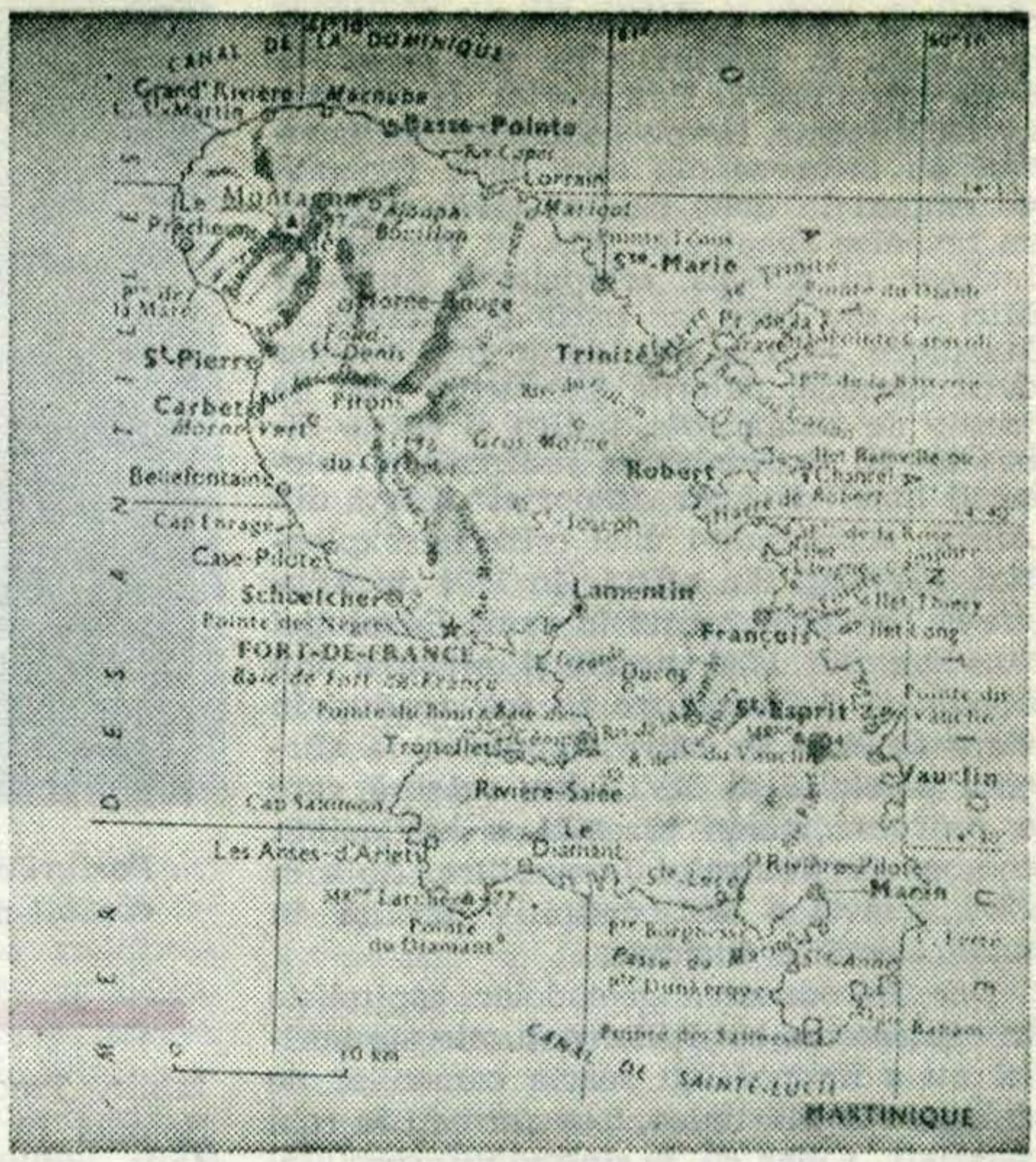

Tragedia Pompeiului — într-o nouă variantă

Erupția vulcanului PELÉE

NICOLAE STERIADE

Întemeiat la începutul secolului al XVIII-lea de către exploratorul Belain d'Esnancourt și însoțitorii săi, orașul Saint-Pierre era cel mai popular centru urban din insula Martinica. La începutul veacului nostru, locuitorii săi — în număr de peste 30 000, printre care aproximativ 6 000 de albi — se bucurau de avantajele unui port modern, de pitorescul cartierelor construite pe povîrnișul muntelui Pelée și de farmecul unor mici cursuri de apă cu nume romantice: Roxelana, Apa cea Albă, Ceronisa.

Rai — dar nu pentru toți

În Europa, ca și în America, arhipelagul din Marea Caraibilor era socotit un adevărat paradis terestru, în care se integra și Martinica. În Franța se vorbea mult despre această insulă de 1106 km², unde dulcea blîndețe a climatului, splendoarea peisajelor, dărnicia naturii și frumusețea băștinașilor se întreceau în a oferi condițiile unui trai de perpetuă desfătare.

Imaginea nu era prea departe de realitate în ceea ce-i privea pe albi. Dar pentru populația de culoare (negrii și mulatrii

alcătuiau 80 la sută din totalul locuitorilor) viața în Martinica nu era cîtuși de puțin paradisiacă. Descoperită de Columb în 1502, insula fusese colonizată de francezi cu începere din anul 1653. Ocupată de englezi în două rînduri (1675 și 1790), ea revenise Franței în 1814. În vremea lui Ludovic al XV-lea, arhipelagul Antilelor Mici — din care fac parte Guadelupa și Martinica — era considerat mai valoros decît Canada, datorită producției sale de trestie de zahăr, rom, indigo și cafea. Simultan cu exterminarea indigenilor, coloniștii Lumii Noi au „importat" sclavi din Africa, supunîndu-i unei crîncene exploatări. Eliberați din sclavie în 1794 de Adunarea Națională creată în urma Revoluției franceze din 1789, negrii și mulatrii din Martinica și Guadelupa au fost readuși în stare de robi de către Napoleon, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, măsură care a provocat marea răscoală a haitienilor, conduși de Toussaint Louverture. Abia în 1848, sclavia a fost definitiv abolită în toate coloniile franceze.

Dar introducerea metodelor capitaliste în exploatarea bogățiilor naturale ale insulei nu a îmbunătățit soarta oamenilor de culoare din Martinica, transformați în robi salariați. Chiar și la începutul secolului nostru, pe întinsele ei plantații trudeau cîte 14—16 ore pe zi nu numai bărbații, ci și familiile lor — inclusiv copiii de 7—8 ani —, de-abia putîndu-și agonisi hrana necesară traiului. Analfabetismul făcea ravagii. Locuind în cocioabe mizere, sau chiar în peșterile munților, lipsiți de orice asistență sanitară, procentul de mortalitate al negrilor și mulatrilor era de 16 ori mai ridicat decît cel al albilor.

„Connaissez-vous la Martinique ? C'est là que vivent les gens heureux" („Cunoașteți Martinica ? Acolo trăiesc oamenii fericiți"). Așa glăsuiau primele două versuri ale unei șansonete pariziene pe care o fredonau prin 1900 toți clienții cafenelelor cu program artistic din Montmartre. Dar șansoneta nu preciza numărul fericiților și nici culoarea pielii lor.

Un somn cu coșmare

În primăvara anului 1902, nici albii nu mai erau la adăpost de necazuri. Concurența Indiilor occidentale britanice și, mai ales a insulei Jamaica, tulbura somnul dulce al plantatorilor de trestie de zahăr și al fabricanților de rom. Renunțînd la culturile de cafea și indigo, zahărul și derivatul său alcoolic reprezentau pentru Martinica singurele produse de export ren-

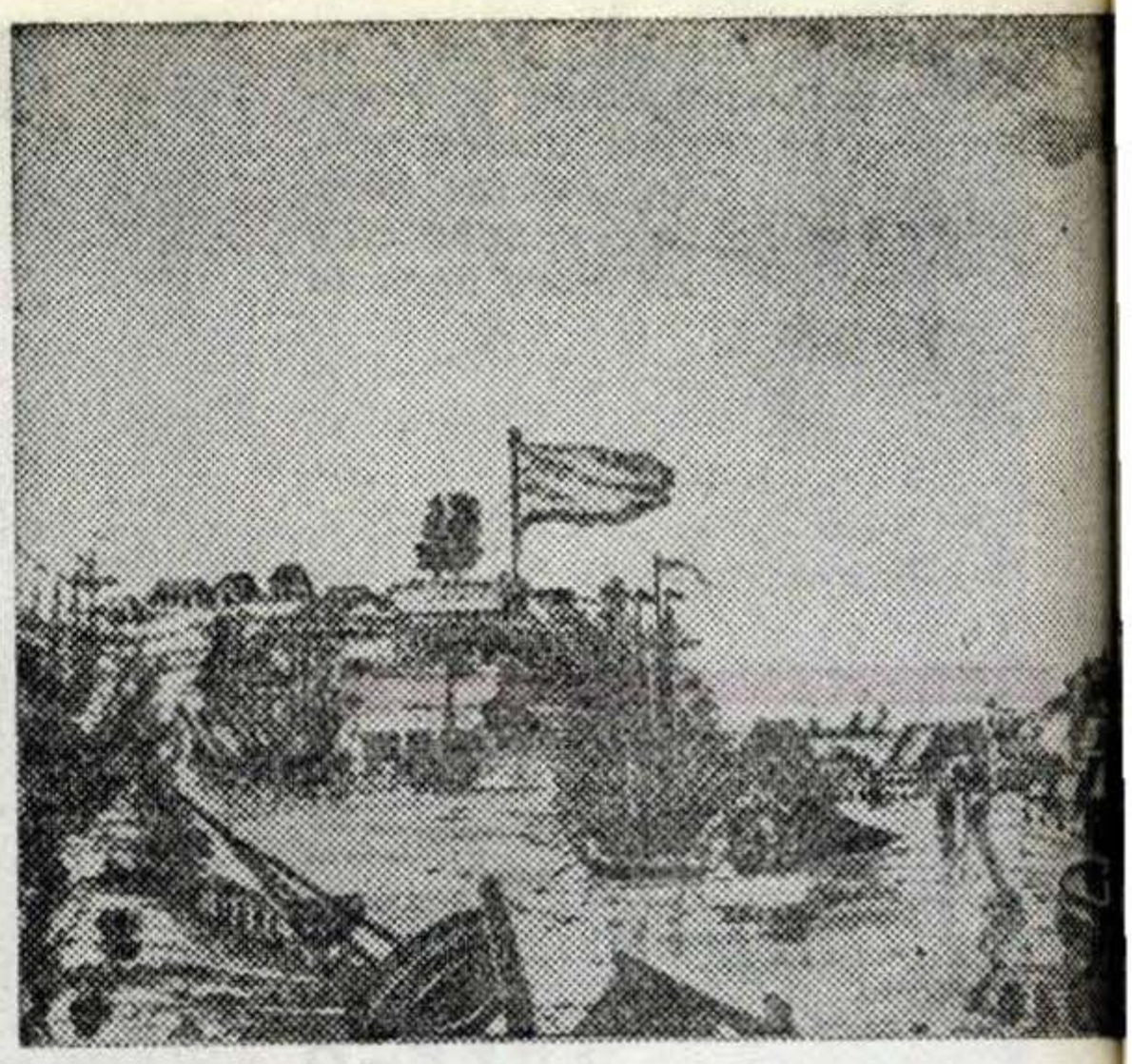

Porturile insulei adăposteau pe vremuri corăbii din cele patru zări

tabile. Trecerea Cubei de sub dominația Spaniei în zona de influență a Statelor Unite stîrnea și ea îngrijorări. Nemulțumirile populației de culoare și perspectiva unor mișcări revendicative și de protest sporeau și mai mult neliniștea colonialiștilor.

Pe lîngă toate acestea, locuitorii orașului Saint-Pierre, *pierrotinii* — cum își spuneau ei pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios, aveau un motiv în plus de îngrijorare : Muntele Pelée, care domina orașul de la înălțimea celor 1397 de metri

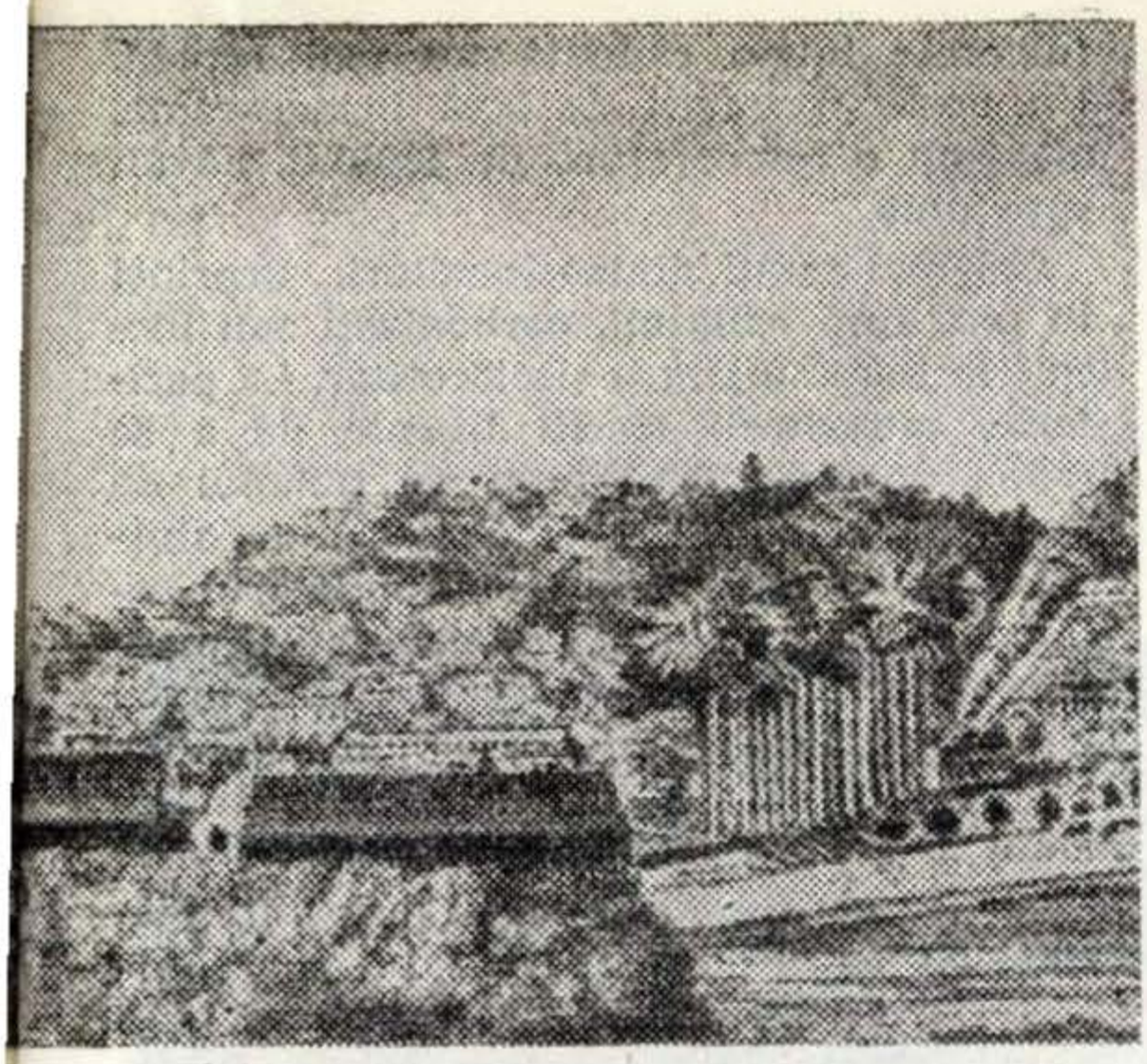

ai săi, vulcan adormit de cîteva secole, dădea semne de trezire. Nici măcar în legendele locale nu se păstrase amintirea erupţiilor sale ; dar pe la 1851 se petrecuse un fenomen ciudat : într-o noapte, cerul cu desăvîrşire senin fusese brusc acoperit de un văl opac. Era cenuşa fierbinte izbucnită din măruntaiele muntelui. După cîteva ore, totul reintrase în normal. Locuitorii răsuflară uşuraţi şi neplăcutul

Deşi fumul care se ridica din craterul muntelui Pelée întuneca orizontul, autorităţile din Saint-Pierre nu au luat nici o măsură de apărare împotriva catastrofei iminente

eveniment fu dat uitării. Craterul se transformă într-un lac, botezat L'Etang Sec (Iazul gol), spre care porneau duminica în plimbare funcţionarii coloniali francezi. Pe drum, soţiile lor, adăpostite la umbra micuţelor parasoluri multicolore, îşi bîrfeau reciproc toaletele şi cochetau cu chipeşii ofiţeri de marină.

La un interval de exact cincizeci şi unu de ani, în primăvara lui 1902, muntele Pelée îşi întrerupse somnul. La 25 aprilie, un fum lung şi subţire se înălţă din Iazul gol, dar fu împrăştiat de briza Oceanului Atlantic.

Două zile mai tîrziu doi păstori negri, coborînd pentru cîteva ceasuri la locuinţele lor din periferia oraşului, aduseră vestea că pe versantul muntelui se simţea miros de fum şi că apa pîraielor era atît de amară, încît vitele n-o puteau bea. Ştirea se răspîndi cu repeziciune, dar cei mai mulţi dintre albi nu-i dădură crezare. Patru tineri hotărîră să verifice spusele păstorilor şi întreprinseră o ascensiune spre păşunile de pe coama vulcanului. Înapoiaţi la Saint-Pierre, povestiră, alarmaţi, că din crater, de unde se auzea un zgomot de clocot, ţîşneau ca dintr-un gheizer, trombe de fum şi de apă.

Pierrotinii nici n-apucară să-i asculte, căci alte fenomene le atraseră atenţia : cursurile de apă îşi măriră debitul, provocînd inundaţii întinse, iar pe mare izbucni dintr-odată furtuna, rupînd cablul telegrafic submarin dintre Martinica şi Guadelupa. Nava-atelier *Pouyet-Quartier*, încercă să-l repare şi specialiştii de la bord constatară apariţia „unui nou curent în strîmtoarea dintre cele două insule, ca şi cînd s-ar fi produs o fisură pe fundul mării", după cum remarcă unul din marinari. Nimeni însă nu făcu legătura între această întîmplare şi coşmarul care tulbura somnul vulcanului.

Politica are prioritate

Cu toate că detunăturile şi fulgerele născute parcă din crater se înteţiră, autorităţile îşi păstrară „calmul". Nici chiar în ziua de 5 mai, cînd o avalanşă de pietre fierbinţi distruse o uzină din vecinătatea oraşului, făcînd 13 victime, nu luară nici o măsură.

Explicaţia este simplă : tocmai atunci se desfăşura campania în vederea alegerilor municipale. Candidaţii autorităţilor coloniale trebuiau să iasă cu orice preţ învingători în confruntarea cu reprezentanţii opoziţiei locale. Ei recurgeau, ca de obicei în asemenea ocazii, la clasicul arsenal

electoral, organizînd chermese unde romul se distribuia gratuit și descinderi polițienești la domiciliul celor cunoscuți ca făcînd parte din rîndurile opoziției. Recunoașterea unui pericol natural însemna — pentru apărătorii ordinii publice colonialiste — dezmințirea sloganului oficial care suna astfel : *„En Martinique, tout va bien !“* (În Martinica, totul merge bine !). Nu i se putea îngădui așadar muntelui Pelée să-și facă de cap în plină campanie electorală ! La 7 mai, un noroi cald se scurse pe povîrnișurile vulcanului și umplu străzile orașului Saint-Pierre. La suprafața rîurilor Roxelana, Ceronisa și Apa cea Albă pluteau cadavrele a mii de pești. Un început de panică se produse în rîndul locuitorilor, dar primăria se grăbi să calmeze spiritele : la răscrucile străzilor, crainici precedați de tradiționalul răpăit de tobe, anunțară populația că nu exista nici un motiv de teamă. „Nu vă lăsați înfricoșați de zvonuri fără temei. Vedeți-vă liniștiți de treburi !“, strigau trimișii oficialităților.

Poate că ordinele primăriei n-ar fi convins dacă n-ar fi fost întovărășite de argumentele unor oameni de știință. La solicitarea lui Jean Maléty, unul dintre potentații locali, geologul Charles Landes — membru al Comisiei științifice pentru Martinica — declară : „Saint-Pierre nu are de ce să se teamă de muntele Pelée, decît în măsura în care Napoli trebuie să se teamă de Vezuviu“.

Tot în ziua de 7 mai, sosi la Saint-Pierre Alphonse Mouttet, guvernatorul Martinicăi. Furios la gîndul că alegerile nu se vor desfășura conform programului, el părăsise capitala insulei — portul Fort-de-France — însoțit de o suită din care făceau parte profesori de liceu, geologi, meteorologi, ingineri constructori, ba chiar și medici veterinari. După o ședință convocată ad-hoc, acest solemn sinod ajunse la concluzia că nu exista nici un pericol. „Chiar dacă vulcanul va erupe, lava va urma calea pe care a mers avalanșa de pietre și nu va atinge orașul“, decretară la unison geologii, inginerii și veterinarii.

Singurul care nu luă în serios verdictul acelei sesiuni științifice improvizate fu inițiatorul ei, guvernatorul Mouttet, care se grăbi să plece din Saint-Pierre în aceeași seară. Se pare că înaltul demnitar a fost ultimul om care a părăsit teafăr orașul.

Două minute...

În noaptea de 7 spre 8 mai 1902, catastrofa devenise iminentă. Cerul era senin, dar din vîrful muntelui Pelée țîșneau fulgerele într-o cadență tot mai rapidă. Un nesfîrșit torent de lavă incadescentă, atingînd o temperatură de 1800°C, năvăli spre oraș.

Cei mai mulți dintre locuitori, surprinși în pat, fură asfixiați, carbonizați sau înecați în lichidul negru și clocotitor. La periferie, muncitorii treziți înainte de a se crăpa de ziuă, fură luați de puhoiul de lavă și arși de vii. Nici o casă din Saint-Pierre, nici chiar noul și impunătorul sediu al firmei britanice *Lloyd's*, nu rămase în picioare. Totul se nărui sub presiunea valului de lavă și, în numai două minute, o așezare prosperă fu pustiită și transformată într-un imens cimitir.

Cei 30 000 de locuitori ai orașului pieriră, cu excepția unui deținut negru, pe care directorul închisorii îl pedepsise în ajun, întemnițîndu-l într-o celulă subterană. Deși auzise zgomotele de afară, încarceratul nu-și dăduse seama de cataclism ; la 9 mai, strigătele lui atraseră atenția soldaților trimiși în ajutor, care-l salvară. În schimb, geologul Charles Landes plăti cu viața optimismul său de comandă : ars de vaporii lavei, se aruncă în bazinul din curtea vilei pe care o ocupa în elegantul cartier Trois-Ponts. Găsit în comă, fu transportat la unul din corturile Crucii Roșii, instalate în preajma localității, unde muri peste cîteva ore.

Proporțiile catastrofei stîrniră vii comentarii în Franța și în întreaga lume. Pe măsură ce se aflară amănunte despre indiferența cu care fuseseră tratate simptomele prevestitoare ale erupției, indignarea crescu. Presa ceru cu insistență ca vinovații — și, în primul rînd, guvernatorul Mouttet — să fie trași la răspundere. Un ziarist cercetă arhivele Ministerului Coloniilor și descoperi raportul întocmit de Comisia de cercetare numită în 1851, după erupția care avusese loc în acel an. Întreprinzînd o investigație cu adevărat științifică a situației, comisia constatase existența a zece guri de erupție, orientate toate spre Saint-Pierre, și-și încheiase astfel raportul : „Dacă de data aceasta am scăpat doar cu spaima, s-ar putea ca în viitor să aibă loc un dezastru“.

Din nefericire pentru martinicanii uciși de lavă, pronosticul fusese confirmat de evenimente. Dar afacerea se mușamalizâ, fără urmări juridice. Erau în joc prea multe și prea mari interese politice a căror importanță atîrna mai greu în balanță decît pierderea celor 30 000 de vieți.

VENETIA

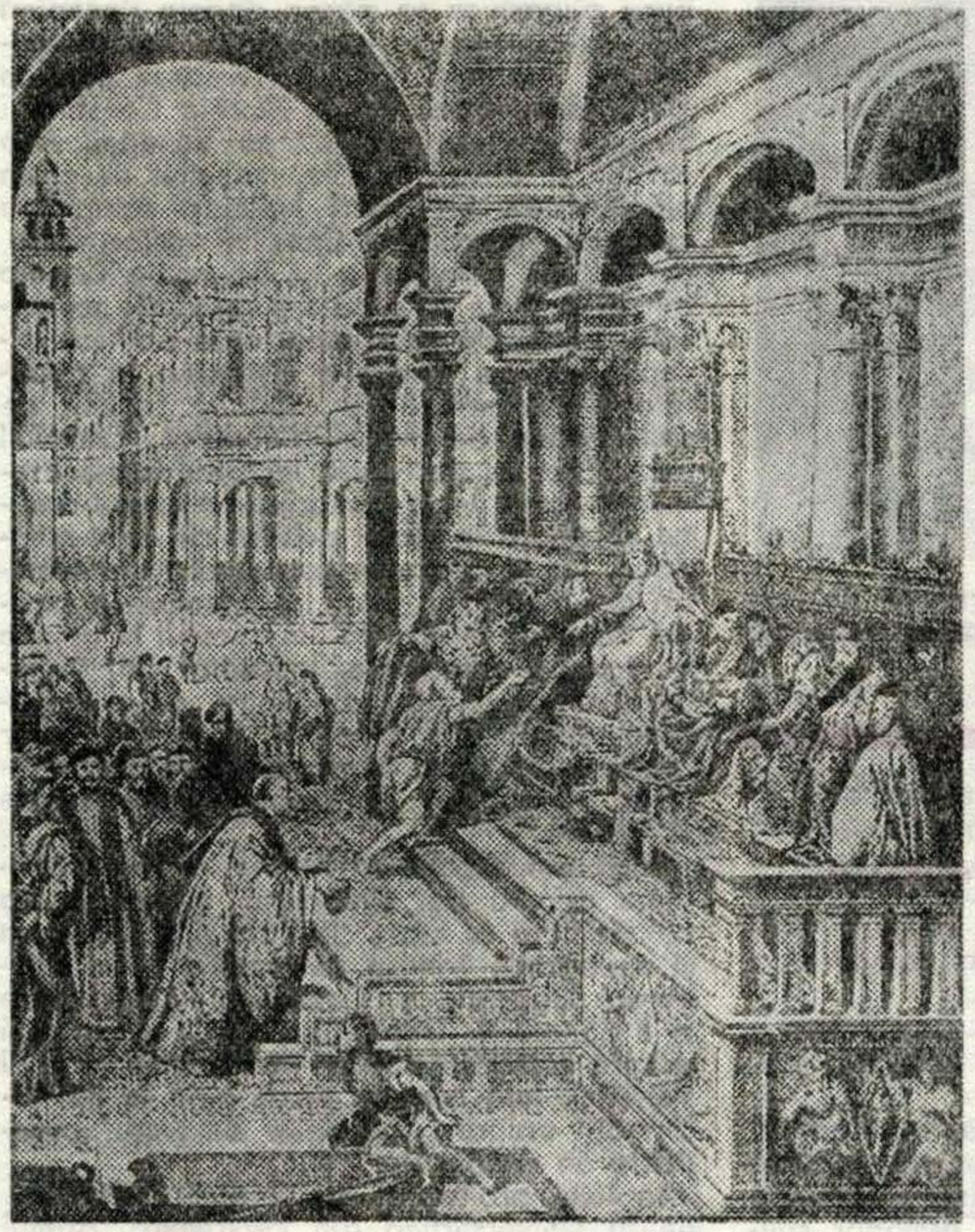

Timp de patru secole, adevăratul conducător al Veneției a fost Consiliul celor Zece (tablou de Bordone)

Există orașe mit, ca Ninive, Babilon, Alexandria, Baqdad. Prin faima lor meritată, dar mai ales printr-o aură de exotic și fabulos, stîrnesc în toate conștiințele reacții reflexe, ca visarea sau meditația. Un asemenea oraș care supraviețuiește în zilele noastre este Veneția. Numele nici unei alte localități din Europa n-a trezit de-a lungul secolelor, și nu trezește nici acum, în sensibilitatea oamenilor, atîtea ecouri ca numele de aur al Veneției. L-au silabisit poeții, l-au zugrăvit pictorii, au încercat să și-l asimileze, cumpărîndu-i fărîme din ceea ce-i face prestigiul, miliardarii, îl îngînă tinerii căsătoriți din înalta societate.

Și totuși acest oraș somptuos și feeric — basm oriental în inima Europei — are o istorie dură, severă, sîngeroasă. Un oraș de vis, clădit pe realitățile cele mai crude, e aparent un paradox. De fapt, realitatea aceasta violentă, calculată și totodată nemăsurată în ambițiile ei, e însăși explicația splendorii venețiene.

orașul — republică

EUGEN B. MARIAN

Şi-a închipuit oare Sigismund de Luxemburg că a fost ţinta atîtor tentative de omor ?

Temutul Consiliu al celor Zece

Fugind de invaziile barbare, locuitorii regiunii padovane s-au refugiat pe insulele lagunare în secolul al VI-lea. Într-o scrisoare din 537—538, prefectul got Cassiodor spunea că veneţienii ştiuseră să-şi facă din apă o patrie. Supusă la început exarhilor Ravenei, Veneţia îşi începe ascensiunea grandioasă în secolul al XI-lea, devenind marea intermediară dintre Occident, Imperiul de răsărit şi lumea musulmană. Participant activ la Cruciade, oraşul obţine cu timpul controlul tuturor escalelor spre Levant, iar corăbiile sale fac curse regulate prin Gibraltar spre Londra. Descoperirea de către Vasco da Gama a căilor maritime spre Indii duce însă la devalorizarea comercială şi politică a Mediteranei. În rivalitatea cu statele puternice apărute în Italia şi sub ameninţarea marilor monarhii străine, Veneţia e obligată să lupte pas cu pas pentru puterea şi independenţa sa. Declinul, început în secolul al XVII-lea, este aproape total consumat în secolul al XVIII-lea cînd Veneţia devine, după o expresie cunoscută, doar un „oraş al plăcerilor".

Totuşi continuitatea istorică a Veneţiei este un fapt remarcabil. El trebuie atribuit unei organizaţii interne, la început ezitantă, dar care, cu timpul, s-a stabilizat solid, pe linii directoare rămase neschimbate pînă la abdicarea dogelui Ludovico Manin şi dizolvarea Marelui Consiliu — impuse brutal de Napoleon la 14 mai 1797. În fruntea republicii oligarhice se găsea dogele (începînd din 742 cu dogatul lui Teodato, seria dogilor se continuă fără întrerupere pînă în 1797) care, împreună cu Marele Consiliu şi Senatul, asigura conducerea Veneţiei. Alte consilii cu funcţii diferite, mai ales de ordin administrativ şi uneori judiciar, completau aparatul. Între ele, Consiliul celor Zece, creat după conspiraţia lui Balmonte Tiepolo din 1310, avea să capete o reputaţie universală, justificată prin importanţa politică excepţională pe care şi-a cîştigat-o în rivalitate şi concurenţă cu celelalte consilii de stat. Organ de inchiziţie juridică, Consiliul celor Zece îşi desfăşura lucrările într-o asemenea taină, încît membrii lui n-aveau dreptul să apară în locuri publice cît dura mandatul, iar la intervale scurte, cîte trei membri noi luau locul altor trei membri în funcţie. Nu e de mirare că, implacabil în mîinile autocraţiei dominante, îndreptat atît împotriva nemulţumirilor dinăuntru, cît şi împotriva duşmanilor dinafară, Consiliul celor Zece nu se dădea înapoi de la folosirea tuturor mijloacelor de spionaj, constrîngere şi teroare.

Încă din secolul al XII-lea, orice instrucţiune primită de diplomaţii republicii era consemnată cu mare claritate şi precizie, ca şi rapoartele trimise de aceştia spre luminarea Dogelui, a Consiliului celor Zece şi a Senatului. Treptat, măsura s-a extins şi asupra celorlalţi slujitori mai neînsemnaţi ai Veneţiei. Iată cum au ajuns pînă la noi informaţii asupra „Metodelor de lucru" practicate de conducătorii ei.

În 1884, profesorul rus Vladimir Lamanski, de la Universitatea din Petersburg, primul străin sub ochii căruia au fost puse o bună parte din analele Veneţiei, a publicat în lucrarea sa „Secretele de stat ale Veneţiei", documente şi note servind la lămurirea legăturilor republicii patriciene cu slavii, grecii şi Înalta Poartă. Profesorul Lamanski a izbutit să alcătuiască şi un întreg volum asupra asasinatului politic la Veneţia între 1415—1768, din care reiese că asasinatul plătit era o simplă armă în arsenalul de luptă al dogilor. Ori de cîte ori voiau să scape de un duşman — un rege sau un împărat care, prin ambiţiile sale, ameninţa integritatea republicii, un negustător abil care le încurca drumurile pe mare sau vreo iscoadă în slujba puterilor străine — aceştia tocmeau ucigaşi cu simbrie. Angajaţii lor

erau nobili fanatici sau gentilomi sărăciți, tineri iscusiți în mînuirea pumnalului, clerici răspopiți, bandiți pocăiți, surghiuniți roși de dorul de țară. Multe din aceste crime au rămas în stadiul de premeditare sau tentativă, neputînd fi duse pînă la capăt din pricina unor „dificultăți obiective", căci inamicii vizați aveau și ei „mijloacele" lor de apărare. Dar din această urzeală de uneltiri și intrigi ne putem face o părere asupra jocurilor politice ale vremii.

Să ne fie îngăduit a lua măsurile de cuviință...

Vreme de 17 ani, cît a durat lupta Veneției cu Sigismund de Luxemburg, împărat al Germaniei, monarh al Boemiei și Ungariei, pentru Dalmația nu au încetat încercările de a-i găsi un „lichidator".

Primul document asupra acestei tentative de omor datează din iulie 1415. În analele dezbaterilor Consiliului celor Zece a fost găsită acceptarea unei propuneri „făcută de o persoană necunoscută", prin intermediul lui Andrea de Priolis, de a-l suprima pe Sigismund. Acceptarea e motivată în următorii termeni : „Rex vigilat die noctuque ad danum et destitutionem status nostri, ac ruinam et subversionem terrarum nostrarum, tratando hoc et cum rebellibus nostris... Ideo, naturaliter nostro interesse et nobis est licitum providere ad stabilire remedium status nostri et extinguere vires illorum". („Regele veghează zi și noapte la vătămarea și ruina statului nostru, la răpirea posesiunilor noastre, tratînd în acest scop cu răzvrătiții noștri. Drept care este firesc să fim interesați și să ne fie îngăduit a lua măsurile de cuviință pentru a apăra statul nostru și a stinge suflarea aceluia"). Mai încolo este indicat și mijlocul suprimării : o otravă, experimentată în prealabil asupra unui condamnat la moarte. Într-un alt document un consilier îngrijorat de sumele cheltuite și impacientat de timpul irosit, se plînge de „infinitarum expensarum". Dar planurile, prezentînd oarecare garanții de reușită, Camera de împrumuturi acordă creditele necesare pentru echiparea asasinilor cu simbrie în vederea lungii lor călătorii.

Ce s-a petrecut în următorii patru ani n-a putut afla nimeni. În orice caz, Sigismund n-a murit.

La 24 mai 1419 a fost angajat un alt ucigaș, pe nume Michalebur Mudacio. Pretențiile sale sînt amănunțit consemnate : moșii în insula Candia și o rentă viageră de 100 de ducați anual ; pentru prima oară în negocieri de acest fel, apare și noțiunea de „primă" : o sumă de 5 000 de ducați, drept compensație pentru riscurile înfruntate. În

Francesco Sforza, duce de Milano, întemeietorul unei dinastii de bastarzi

act sînt prevăzute și alte dispoziții de natură juridică : dacă beneficiarul moare, în cursul executării misiunii, toate drepturile sale urmează să revină celor indicați în testamentul încredințat familiei.

Pregătirile au decurs totuși prea încet și Consiliul celor Zece a deschis un „al doilea front" contra lui Sigismund. Nici noul concurent la gloria întunecată de a fi asasinul unui cap încoronat nu a întrunit însă toate calitățile cerute. Scrisoarea din 14 decembrie 1419, găsită în anale, este un răspuns evaziv dat de Consiliul celor Zece unui alt intermediar, Belpetro Teresini, care primise din partea unui preot din Piacenza propunerea „de a ucide în termen scurt" pe monarhul inamic al Veneției. Argumentele care au motivat respingerea le-am aflat tot din documentele arhivei : „Persoana în chestiune și starea sentimentelor sale de evlavie nu ne sînt suficient de cunoscute"... Dar pentru orice eventualitate, Belpetro a căpătat împuternicirea de a trata în continuare, „fără risipă de mijloace", cu permisiunea de a promite viitorului regicid, în caz de reușită, „beneficii" — adică proprietăți — pe teritoriul Veneției, raportînd 2 000 de ducați anual, cu condiția ca angajamentul luat să nu fie trecut pe hîrtie, pentru a nu deveni compromițător.

Între timp, experimentele „pe viu" ale lui Mudacio au dovedit că otrăvurile alese nu

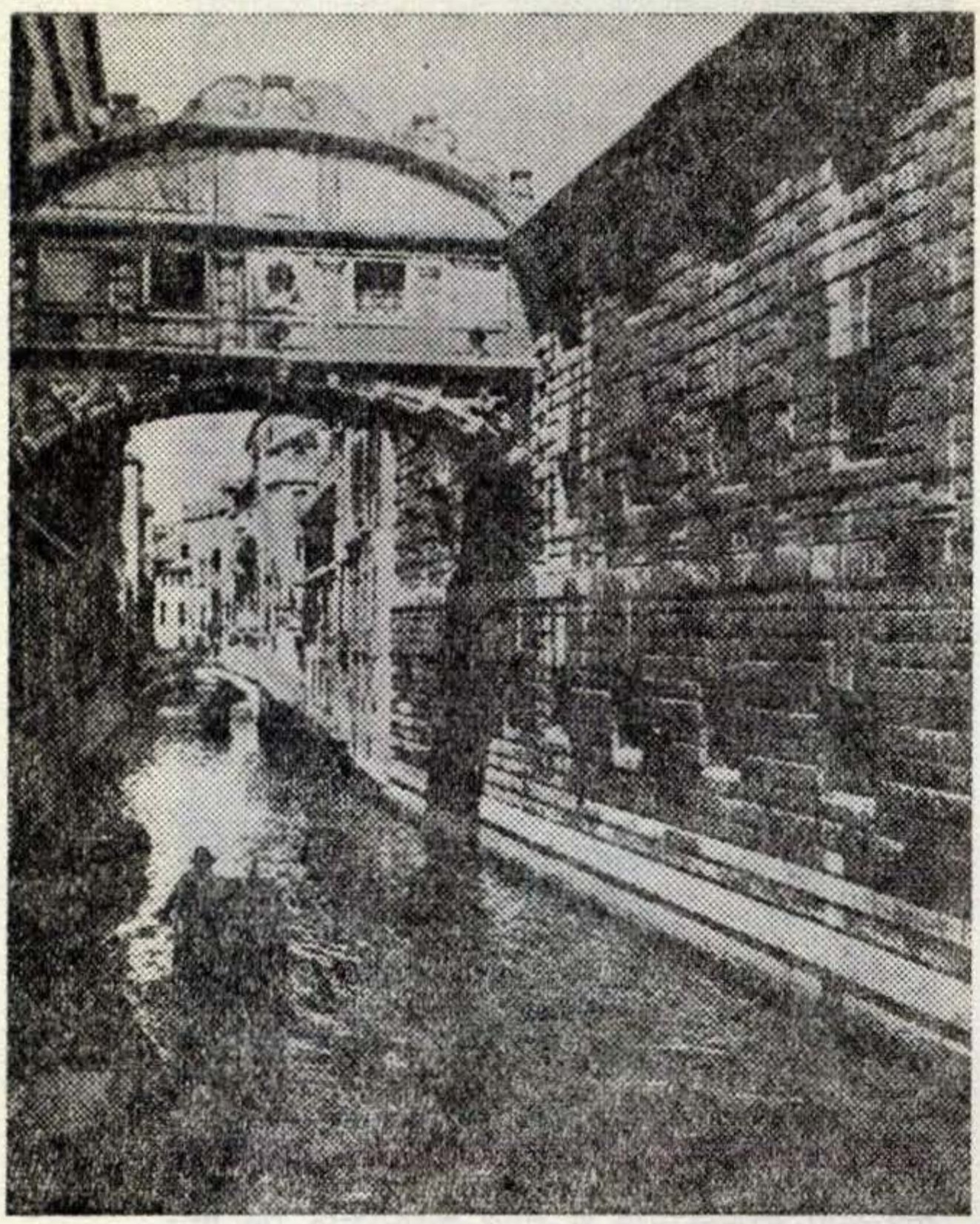

În Evul mediu, liniștea acestui canaletto era adesea întreruptă de suspinele prizonierilor care treceau pe puntea ce lega Palatul dogilor de închisoarea Piombi

puteau da rezultate decît în condiții care ar fi implicat descoperirea intrigii, „spre paguba și infamarea noastră", motiv pentru care s-a renunțat la proiect.

Mudacio a fost însă un om perseverent. El a propus Consiliului o altă variantă : folosirea unor otrăvuri mai subtile, care își făceau efectul turnate în băuturi sau chiar prin simpla atingere a epidermei victimei. Prin intermediul magistratului din Corfu — posesiune a Republicii la vremea aceea — i s-a dat încuviințarea de a veni la Veneția spre a primi toate substanțele cerute. Un ultim document care vorbește despre afacerea Mudacio : scrisoarea prin care acesta este „invitat" să trimită la Veneția — prin Francesco Contarini, din Brescia — corespondența compromițătoare, „dacă nu vrea să aibă soarta celor pe care și-a propus să-i suprime".

În ciuda acestor uneltiri, Veneției nu i-a fost dat să se bucure de moartea unui vrăjmaș „pe care era licit să urmărească a-l răpune", ci a fost constrînsă să ducă tratative cu el.

Se caută un personaj discret

În analele dezbaterilor Consiliului celor Zece este înregistrată și urmărirea unui alt adversar al Veneției : Francesco Sforza, conte de Ancona și duce de Milano, care amenința expansiunea comerțului venețian în peninsula Italică. Fiu bastard al condotierului Muzio, tată a 9 copii legitimi și a 21 născuți „extra nuptias", Sforza a știut să administreze cu pricepere capitalul feminin al familiei sale ; fetele sale măritate cu temuți condotieri i-au creat o adevărată rețea de legături în întreaga Italie. Planurile sale au început să stînjenească din ce în ce mai mult pe cele ale Republicii, al cărei cîmp de acțiune pe continent fusese mult redus de cuceririle otomane.

Prin intermediul lui Laurenzio Minio, un necunoscut s-a oferit să-l ucidă pe conte, în schimbul a 10 000 de ducați, a unei rente viagere de 2 000 de ducați sau a comenzii unui regiment de 4—500 de lăncieri.

Mai prudenți de astă dată, consilierii au încercat să îmbine negocierea cu amenințarea și au tergiversat tratativele începînd din septembrie pînă la începutul anului următor. În ianuarie 1449, o nouă ofertă, al cărei termeni nu-i cunoaștem, a fost respinsă sub pretextul că „Republica este în bune și filiale relații cu contele menționat". Totodată, consilierii au hotărît ca intermediarului să i se achite măcar... cheltuielile de deplasare : opt ducați trecuți în contul onorabilității...

Dar la 26 august 1450, Consiliul a ajuns din nou la concluzia că „moartea contelui ar însemna mîntuirea și pacea Italiei întregi". Drept care Jacoppo Antonio a fost însărcinat să răspundă în cel mai scurt termen unei oferte mai recente, făcute de Vittorio de Scoradeniis — încunoștințîndu-l pe acesta că va primi 20 000 de ducați și comanda a 200 de lăncieri, dacă va duce la capăt, cu discreția cuvenită, misiunea de a-l înlătura pe Sforza de pe scena politică peninsulară. Angajatul însă s-a dovedit nepriceput și tentativa a eșuat. Totuși Veneția n-a renunțat la proiect. Mai întîi, oamenii de specialitate au pregătit o substanță otrăvitoare care, aruncată în foc omora prin miros pe cei din jur : s-a comandat pe dată o provizie suficientă pentru a elimina definitiv tot clanul Sforza, cu aliații lui. Mai rămăsese de găsit purtătorul „la destinație" al otrăvii. Consiliul a recomandat angajarea unui „personaj discret, distins, inteligent — de preferință supus al altui stat" ; după ce această „rara avis" a fost găsită la 30 mai 1451, i s-au acordat și trei complici, iar la 16 iunie i s-au oferit, pe lîngă renta viageră, o „primă" de 500 de ducați și dreptul de a rechema din exil patru nobili venețieni. Dar scopul nu a fost atins nici de rîndul acesta. Deplasările contelui Sforza erau prea imprevizibile și garda sa prea credincioasă. În clipa

cînd cei Zece erau gata să renunțe la plan, s-a prezentat un nou ucigaș — un nobil străin — mînat nu atît de dorința de cîștig, cît de ura sa împotriva contelui. Nobilul a încunoștințat Consiliul că aflase „de promisiunile mai mari făcute altor persoane" — dar n-a cerut decît să i se trimită la Brescia o porție din otrava „produsă" la Veneția. Grija pentru menținerea secretului a fost atît de mare de ambele părți încît măsurile de pregătire a crimei nu sînt trecute decît în Cartea Consiliului.

Aceste eșecuri repetate au ridicat cota contelui Sforza la bursa asasinatelor politice. La 17 septembrie 1453, un „prieten care dorește să rămînă necunoscut", a cerut pentru a-l extermina uriașa sumă de 100 000 de ducați și privilegiul de noblețe. Pînă în cele din urmă, Francesco Sforza și-a sfîrșit zilele fără ajutorul Veneției, la vîrsta de 65 de ani.

Călugărul, bărbierul, piratul și ceilalți

Dar cele mai dramatice momente din istoria acestui ciudat tîrg de criminali le furnizează îndelungatul duel purtat timp de 15 ani între Veneția și Mahomed al II-lea, sultanul care i-a surpat puterea.

Republica patriciană a căutat să compenseze înfrîngerile sale prin suprimarea sultanului. La 16 martie 1463 apare în anale numele unui fost venețian George de Trau. Marinar iscusit, înzestrat cu un temperament vulcanic și evadat de curînd din celebra închisoare „Piombi" (care, după numărul de evadări înregistrat, pare să fi fost cam prost păzită), Trau a intrat în serviciul Florenței și apoi al Porții. Niște agenți cretani i-au propus ocestuia un salvconduct pe termen de 10 ani, asigurîndu-i integritatea fizică pe teritoriul republicii și i-au sugerat totodată să organizeze un atentat împotriva sultanului. Trau însă, bucurîndu-se de o situație foarte bună la turci, a refuzat. În același timp, un călugăr plin de zel din Bologna, a comunicat celor Zece că se „mulțumește" cu 10 000 de ducați și un beneficiu clerical în valoare de 2 000 de ducați anual, pentru gloria de a-l asasina pe Mahomed al II-lea.

Propunerea călugărului n-a depășit însă stadiul de proiect, căci au intrat în acțiune candidați mai serioși. La 25 august 1464, Consiliul a aprobat propunerea supusului turc, de credință catolică, Manuel Sardam, de a otrăvi pe sultan „prin bunăvoința" rudei sale, Nardus, cerînd 10 000 de ducați — același preț deci — din care 60 la sută să revină fiilor intermediarului.

Concomitent, lui Andrea de Cron, venețian renegat, trecut în serviciul Turciei, i s-au făgăduit iertarea păcatelor și un salvconduct pe termen de 25 de ani, dacă va fi în stare să pună capăt vieții lui Mahomed al II-lea. Iar trei ani mai tirziu, Consiliul celor Zece i-a propus și bărbierului Paul Albanezul, „pentru creștineasca și evlavioasa lui hotărîre", (aceea de a-l ucide pe sultan) o rentă însemnată, precum și înzestrarea fiicelor, ca să-și poată „ridica starea".

Mahomed al II-lea : pentru uciderea lui se iertau toate păcatele

Dar Mahomed al II-lea continua să repurteze victorii, iar Veneția să înregistreze dezastre. Nici strălucita biruință navală de la Lepanto, plătită cu eroice jertfe de către aliații creștini, n-a reușit să schimbe raportul de forțe. În 1479 s-a încheiat o pace oneroasă în urma căreia singura consolare a leului lui San Marco a fost că rivala sa de secole, Genova, fusese înlăturată din competiție.

Din lista ucigașilor cu simbrie trecuți în analele Consiliului celor Zece fac parte cele mai felurile personaje : Tapaval — banul Croației, piratul Colombo — spaima litoralului dalmat și venețian, cîțiva doctori deprinși să presare otravă pe rănile unor prizonieri militari sau politici, halebardieri din escorta capetelor încoronate etc. etc.

Nu rare au fost cazurile cînd angajații s-au dovedit a fi agenți dubli sau slujitori nevrednici. Republica nu i-a cruțat. Astfel, fostul preot Niccolo de Codrope, care „s-a abătut de la cele prescrise", a fost strangulat în temniță. Aceeași soartă a avut-o și călugărul Cipraiano di Lucca, care primise banii Consiliului, dar nu-i executase ordinele.

Documentele, deși numeroase, sînt incomplete și nu îngăduie o imagine foarte precisă asupra ansamblului de măsuri pe care le lua în domeniul politicii externe, Republica Veneția. Ele contribuie totuși la o mai bună înțelegere a moravurilor unei epoci în care asasinatul intra, în mod firesc, în arsenalul diplomatic al unei oligarhii.

SEMNAL

O NEAȘTEPTATĂ DESCOPERIRE BIBLIOGRAFICĂ

În 1922, irlandezul James Joyce publica la Paris monumentalul său roman **ULYSSES,** o proză atît de densă și de compactă, încît, lăsînd la o parte vîlva stîrnită de substanța ei, dificultățile de lectură au făcut pe mulți să o parcurgă „din galop", comentînd-o, firește, în voie. Așa se poate explica de ce descoperirea bibliografică — pe care avem plăcerea s-o semnalăm în rîndurile de față și care aparține inițiativei și perseverenței lui Andrei Brezianu — s-a produs abia acum.

La o lectură mai atentă, cercetătorul român a fost frapat de faptul că un nume familiar nouă, cel al bătăliei de la Plevna, apare în cîteva rînduri în gura personajului principal al romanului și a soției acestuia ; ba mai mult, într-un pasaj, către sfîrșit, romancierul înfățișează un raft din biblioteca eroului său, fixînd reflectorul atenției asupra unei singure cărți, interesînd, zice Joyce, pentru că în ea este vorba despre Plevna[1] : **Captain Hozier, The Russo Turkish War.**

Corespunde această lucrare unei realități istoriografice, sau nu este altceva decît invenția romancierului ? În listele bibliografice care menționează lucrările despre războiul de la 1877 — românești și străine — aflate în țară, lucrarea menționată de James Joyce în romanul său nu a fost găsită.

Presupusa lucrare fiind englezească, soluția ar fi putut veni de la British Museum, cea mai mare bibliotecă londoneză. La solicitarea cercetătorului român, British Museum a trimis o scrisoare, lămurind astfel enigma. Într-adevăr mențiunea bibliografică a lui James Joyce se bazează pe realitate și nu pe ficțiune ! Datorită unei notații fugare a romancierului irlandez, listele noastre bibliografice privind războiul din 1877 se îmbogățesc astfel cu încă o lucrare. Spre știința cititorilor noștri — și îndeosebi a cercetătorilor interesați — inserăm datele oferite — în plus — de British Museum :

Captain H. M. Hozier, The Russo Turkish War : including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power, and the History of the Eastern Question, 2 vol. 954 pp., William Mackenzie, London, 1877—79, (Războiul ruso-turc ; cu o prezentare a creșterii și declinului puterii otomane, precum și a istoricului chestiunii orientale).

Nouă decenii titlul zăcuse, neobservat, nu numai în filele romanului lui Joyce, dar și în fișierul de la British Museum, unde astăzi poartă cota 9135. ff. 19. După cum reiese din datele comunicate, e vorba de două volume masive in octavo, bogat ilustrate, și însumînd aproape o mie de pagini. Descoperirea mi se pare cu atît mai vrednică de atenție cu cît subtilul sugerează că ar fi vorba nu numai de tratarea operațiilor militare, ci și de contextul general istoric al Chestiunii Orientale ; este un element care ne îndreptățește să credem că România, geografic și istoric prezentă în miezul acestei probleme, se va fi bucurînd de un loc destul de important în lucrare. Formularea : **An Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power,** așa cum citim în subtitlul tratatului, ne duce cu gîndul la **The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire,** titlul englezesc al prestigioasei opere a lui Dimitrie Cantemir, apărută în traducerea engleză a lui N. Tindal în două volume, în 1734 și 1735, și reeditată în 1756 — în fapt cea dintîi poartă deschisă publicului englez spre interesanta evoluție a jocului de forțe din sud-estul Europei.

Confirmarea sau infirmarea acestor conjecturi stîrnite de lectura titlului va fi adusă de rezultatele viitoarei analize pe care o așteptăm cu legitim interes și îndoită nerăbdare.

[1] J. Joyce, Ulisses, Ed. The Bodley Head, 1955, p. 833-834.

ÎNOTĂTORUL ȘI DELFINII

Într-o peșteră de pe coasta meridională a Republicii Sud-Africane au fost descoperite în luna octombrie

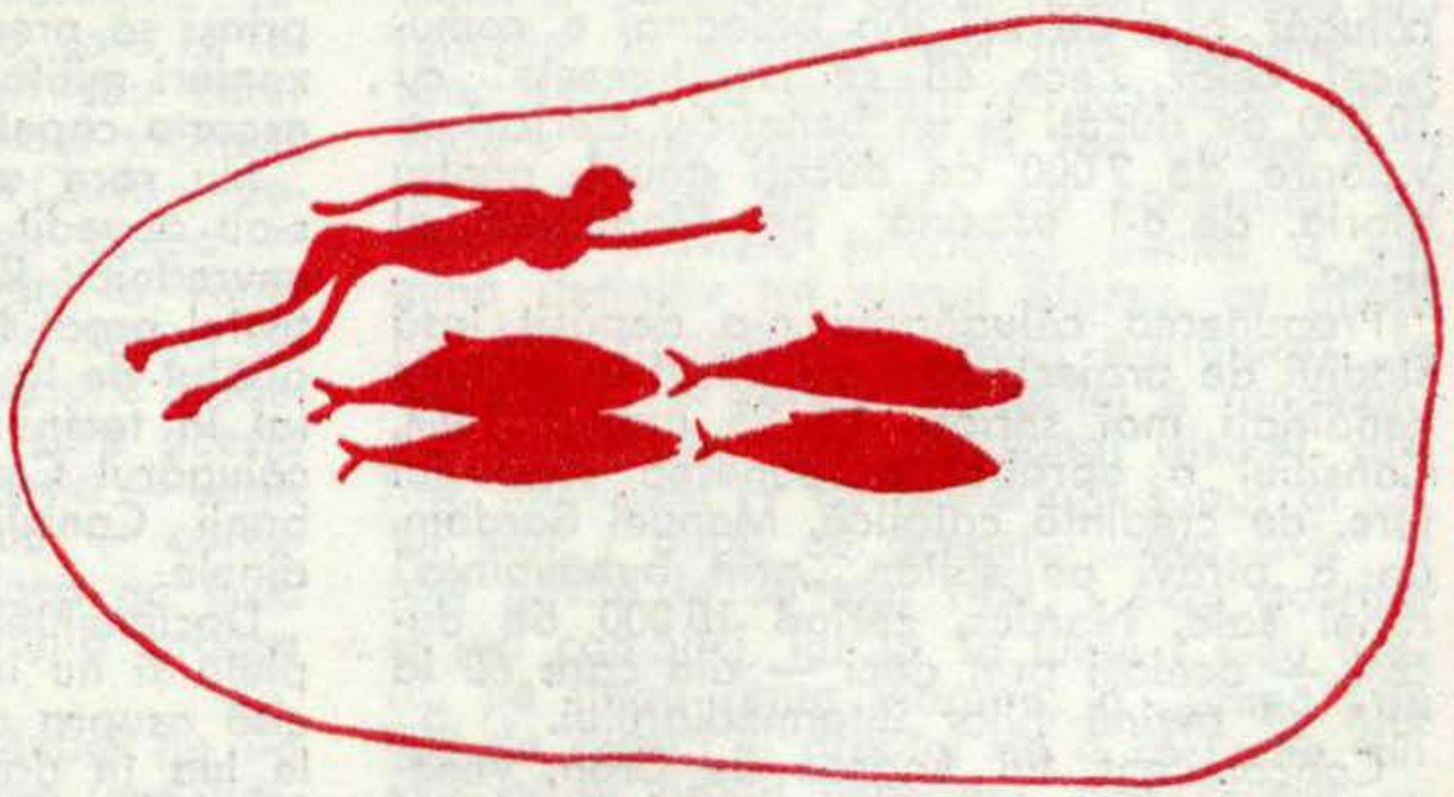

În tovărășia celor patru delfini, înotătorul execută mișcări conform stilului cunoscut sub numele de crawl. Dedesubtul schiței, scara în centimetri

SEMNAL

1969 cîteva picturi pe piatră datînd din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Stabilirea vîrstei s-a făcut prin aplicarea metodei de datare care foloseşte carbonul radioactiv; supuse acestui examen, scoicile fosile aflate în acelaşi strat cu pietrele au indicat secolul al IV-lea. î.e.n.

Una dintre imagini, pictură în ocru închis pe o lespede plată, înfăţişează un înotător însoţit de patru delfini. Pîntecele acestora este subliniat de o delicată dungă albă (invizibilă pe micul nostru clişeu) ceea ce reprezintă nu un artificiu artistic, ci o precizare de ordin zoologic care arată că autorul ştia să observe şi să identifice aşa-numiţii „delfini vărgaţi".

Importanta descoperire a fost făcută la gura rîului Klazies (circa 100 km est de Port Elisabeth). În aceeaşi peşteră au mai fost găsite unelte de piatră ale pictorilor, o paletă făcută din ardezie şi un ou de strut transformat în podoabă. La 800 m distanţă, într-o altă grotă, au fost dezgropate unelte asemănătoare, precum şi resturi de ocru roşu. Datarea cu radiocarbon a stabilit că cea de-a doua peşteră a fost locuită de oameni în milenriul al treilea înaintea erei noastre.

Arheologii cunosc sute de alte picturi preistorice pe piatră găsite în Africa de Sud. Dar pînă acum datarea lor nu s-a făcut cu exactitate. Graţie plusului de cunoştinţe aduse de recenta săpătură se poate trage concluzia că, încă în urmă cu aproximativ 5 000 de ani, populaţia autohtonă — înrudită cu boşimanii şi hotentoţii de astăzi — avea preocupări artistice.

DOUĂ DOCUMENTE EPIGRAFICE PE FLUVIUL OXUS

În Bactria, la hotarele nordice ale imperiului constituit de Alexandru cel Mare, o misiune arheologică franceză a scos la lumină vestigiile unui oraş grecesc pe fluviul Oxus (Amu-Daria).

Printre rezultatele investigaţiilor se numără descoperirea a **două inscripţii în limba greacă.** Ele sînt interesante mai ales prin conţinutul lor, care aduce date noi asupra culturii din oraşele periferice greceşti.

Prima dintre inscripţii reprezintă o dedicaţie în cinstea zeilor Hermes şi Heracles, datînd de pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n., aşezată de către doi fraţi, fiii lui Straton. Unul poartă numele tatălui (Straton), iar celălalt se numeşte Triballos. Acest nume — rar în onomastica elenistică — vine de la Tribali, trib tracic aşezat la sud de Dunăre. Reamintim că regii Macedoniei Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare au purtat lupte cu această populaţie şi că, în aceste împrejurări, armata macedoneană a trecut şi la nord de fluviu, în anul 335 î.e.n., încercînd să asigure, printr-o demonstraţie militară, liniştea necesară în nord, pentru marele efort ce-l solicita apropiatul război îndreptat împotriva imperiului persan.

În cazul cetăţeanului Straton, din inscripţia amintită, s-ar părea că avem de-a face cu un urmaş al unui militar macedonean, care a participat la această campanie; mai tîrziu, el, sau unul dintre urmaşii săi, s-a stabilit în oraşul întemeiat de Alexandru cel Mare şi colonizat din nou de Seleucos I, pe malul fluviului Oxus.

Din cea de-a doua inscripţie se păstrează numai fragmente.

Descoperirea de la Bactria creează perspectiva de a se găsi şi alte documente scrise într-o zonă considerată pînă acum „albă" din acest punct de vedere.

CE SE VA ÎNTÎMPLA CU PARTENONUL DIN ATENA

După aproape 2 400 de ani, Partenonul — templu dedicat de Pericle zeiţei Athena Parthenos, operă a genialului artist Fidias — „îmbătrîneşte"!

Marmura a suferit, de-a lungul secolelor, o însemnată calcifiere. Procesul este amplificat azi de substanţele emanate de fumul uzinelor şi de aerul tot mai poluat al Atenei.

Umiditatea dezagregă lent solul, rugina atacă scoabele ce menţin blocurile şi nu rare sînt cazurile cînd, datorită apei ce se infiltrează în marmoră, apar, în urma îngheţului, numeroase fisuri. În plus, edificiul are de suferit din cauza vibraţiilor avioanelor supersonice şi elicopterelor. Specialiştii sînt înclinaţi să creadă că, datorită forţei acestor vibraţii, există pericolul prăbuşirii sau deplasării unor blocuri. Treptele şi dalele sînt şi ele supuse unui continuu proces de uzură, datorită zecilor de mii de turişti ce se perindă anual.

Este posibil ca procesul de degradare — datorat unor factori atît de numeroşi — să fie, dacă nu oprit, măcar atenuat?

Cercetătorii sînt optimişti. Ei consideră că împotriva acţiunii agenţilor atmosferici există soluţii.

AMINTIRILE

OCEANUL
ATLANTIC
MAREA NORDULUI
Glasgow
Edinburgh
ANGLIA
Irlanda de Nord
BELFAST
IRLANDA
DUBLIN
Manchester
Birmingham
LONDRA
Bristol
MAREA MÎNECII
0 50 100 150 200 km

Pagini de cronică irlandeză

INSULEI VERZI

FLORIN HERA

Irlanda e din nou la ordinea zilei; paginile externe ale ziarelor aduc mereu știri din această insulă scăldată de Atlantic. Ocupînd doar ceva mai puțin de o șesime din insulă, Ulster — Irlanda de Nord — este o provincie autonomă a Marii Britanii, al cărei nume complet și oficial este, de altfel, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Republica independentă din sud, cu capitala la Dublin, cuprinde cca. 85 la sută din suprafața insulei. Împărțirea Irlandei a fost consfințită prin tratatul de la Londra din 1921, un act de compromis elaborat de guvernul britanic.

Prezentul în Irlanda este profund marcat de faptele petrecute cu sute de ani în urmă. Pe zidurile orașelor din Ulster se pot citi inscripții ca: „Remember 1690"... Regele catolic Iacob al II-lea și regele protestant Wilhelm de Orania — adversarii de la sfîrșitul veacului al XVII-lea — sînt mereu reînviați pentru a afișa divergențe religioase contemporane. Va putea fi oare depășită drama istorică a Irlandei?

Darul Papei Adrian

În frămîntările care au zguduit „insula verde" de-a lungul istoriei, religia a avut un rol de seamă. Engels — într-o „Istorie a Irlandei", începută în 1870 și, din păcate, neterminată — amintește că încă în al doilea pătrar al veacului al V-lea, cetățeanul roman Patricius — devenit episcopul Patrick — creștinase pe irlandezi. Tot Engels arată că în timp ce în viața socială a poporului progresul era extrem de lent, cultura clerului a cunoscut o dezvoltare uimitoare pentru acea vreme. În secolele al VI-lea și al VII-lea, Irlandei i se spunea „Insula sanctorum et doctorum" (insula sfinților și a învățaților), fiind o adevărată pepinieră de erudiți. De aici, din *Erin* (numele vechi al țării), l-a adus Carol cel Mare, ca profesor la Pavia, pe călugărul Albinus; tot aici, în mănăstirile de la Clonard, Clonmacnoise, Armagh, Bangor, s-au elaborat nu numai lucrări de teologie, dar și tratate de gramatică și geografie. Fergal, abatele de Aghaboe, și-a pus chiar întrebarea dacă pămîntul nu e sferic. Evangheliile de la Durrow și Kells, admirabile manuscrise ilustrate cu miniaturi, datează din această epocă, ca și potirul de la Ardagh, împodobit cu un misterios joc de linii.

Cel mai de seamă dintre învățații vechii Irlande a fost Johannus Scotus Erigena (cel născut în Erin), „primul de la care a început, în vremea aceea, adevărata filozofie", cum spune Hegel. Doctrina lui Johannus Scotus Erigena a constituit, relevă Engels, „un act de o mare îndrăzneală; el neagă damnațiunea veșnică, chiar și pentru Satana, și se apropie mult de panteism". Nefăcînd parte din rîndul clerului, Erigena și-a permis uneori, în fața capetelor încoronate, butade demne de compatriotul său de mai tîrziu, George Bernard Shaw... Se povestește că la o masă regele Franței, Carol Pleșuvul, l-a întrebat cît de mare este diferența dintre un *scot* („irlandez", în franceza veche" și un *sot* („nătîng", „prost", în limba franceză). Erigena a răspuns regelui, care ședea în fața lui: „Cît lățimea mesei, Măria Ta!"

Cultura irlandeză de expresie latină a conviețuit, pe aceste meleaguri, alături de

cea de expresie celtică. Din epopeea celtică păstrată de barzii care transmiteau oral, din generație în generație, fapte, legende și obiceiuri, aflăm că o dată la trei ani, pe înălțimea sacră Tara, de la nord de Dublin, avea loc așa-numita „mare adunare". Aici, sub conducerea unui șef suprem — Ard Ri —, clanurile irlandeze dezbăteau hotărîrile căpeteniilor, făceau negoț, se întreceau în voinicie și în istețime. Aici căpătau glas cîntecele bătrînești despre Finn, legendarul apărător al țării, șeful oastei de viteji Fianna... Saga irlandeză redă imaginea unui erou unificator, suveranul suprem Brian Boru, care a trăit la începutul secolului al XI-lea și sub conducerea căruia clanurile irlandeze au obținut la Clontarf, în 1014, o biruință hotărîtoare asupra vikingilor invadatori. Această luptă sîngeroasă în care a căzut și Brian Boru a însemnat — așa cum arată istoricul irlandez Edmund Curtis — „sfîrșitul terorii vikingilor asupra insulei verzi".

Triumf de scurtă durată, tot atît de efemer ca și unitatea căpeteniilor de clanuri, iute învrăjbite de certuri pentru proprietate, putere, succesiune. Engels relevă că din momentul în care normanzii au instituit în Anglia o orînduire unică și puternică, influența insulei vecine a început să crească, fenomen care pe atunci echivala cu imineța unui război de cotropire. După cum se știe, în Anglia, statul feudal centralizat a fost creat în veacurile XI—XII, după victoria repurtată în 1066 de ducele Normandiei, Wilhelm Cuceritorul, debarcat la Hastings. Reformele înfăptuite ulterior de Henric al II-lea Plantagenetul au întărit considerabil puterea regală normandă. În 1169—1171 baronii anglo-normanzi au atacat Irlanda, întemeind în sud-estul insulei o întinsă colonie fortificată — așa-numitul *pale* („îngrăditura", „țarcul").

Un fapt mai puțin cunoscut este amestecul Romei papale în cotropirea anglo-normandă a Irlandei. În schița unui referat despre problema irlandeză, Karl Marx numea acest amestec „darul papei Adrian al IV-lea". În jurul anului 1155, o bulă papală a conferit regelui Angliei, Henric al II-lea, titlul de lord-guvernator lumesc al dreptcredincioșilor irlandezi. Actul papei Adrian a sancționat invadarea Irlandei sub pretextul „reglementării" problemelor bisericii irlandeze întemeiate de Patrick. Henric al II-lea, pus prin această binecuvîntare a Romei „în dreptul său", a devenit stăpînul Irlandei. 400 de ani mai tîrziu, în timpul domniei reginei protestante Elisabeta, un alt papă, Grigore al XIII-lea, avea să ceară „darul" înapoi...

Prin confiscări și colonizări

Regele Henric n-a zăbovit mai mult de șase luni în Irlanda. După ce a primit omagiul feudal al nobilimii anglo-normande din treimea cucerită a insulei și după ce mai multe căpetenii irlandeze s-au recunoscut vasalii săi, el s-a reîntors în Anglia. Orizontul se întunecase: regele era amenințat cu afurisenia papală, în urma asasinării arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket. Dar dacă puterea monarhului în Irlanda a rămas doar nominală, în schimb baronii normanzi și-au lărgit stăpînirea. Drama cotropirii și deposedării de pămînt și drepturi începuse și avea să dureze mai multe veacuri. În 1317, o seamă de notabili irlandezi au adresat o plîngere papei Ioan al XXII-lea împotriva „cruzimilor fără seamăn, jafului hotarelor și înrobirii celor care, din tată-n fiu, au trăit liberi pe pămînturile lor". Petiția nu a avut nici un efect. În 1366 au fost adoptate „statutele de la Kilkenny", prin care băștinașii socotiți „inamici ai regelui" erau declarați în afara legii.

Așa cum remarca Jenny Marx, în Irlanda spolierea și chiar exterminarea țăranului și a familiei sale de către proprietarul funciar se numea „drept de proprietate". Sub domnia reginei Maria din dinastia Tudorilor, sora mai mare a Elisabetei I, au avut loc primele colonizări pe pămînturile expropriate. Astfel s-a produs înlocuirea în masă a unei populații nesigure din punct de vedere al fidelității față de Anglia, prin „plantarea" (cum i se spunea pe atunci colonizării) unor moșieri de naționalitate engleză. Pe cale „strict legală", acuzarea de „necredință" a dus la confiscarea pămîntului și la alungarea irlandezilor, care îl stăpîniseră pînă atunci.

Antagonismul social întruchipat în lupta inegală dintre cultivatorii autohtoni și acaparatorii veniți din Anglia, dintre asupriți și asupritori, și-a găsit în Irlanda, cu începere din secolul al XVI-lea, o expresie religioasă. Rupînd legăturile cu Roma și devenind șef al noii biserici engleze, regele Henric al VIII-lea Tudor a fost proclamat, în 1541, rege al Irlandei. S-a anulat astfel ficțiunea, pînă atunci necontestată, că Papa ar fi fost adevăratul senior-suzeran al insulei, regele nefiind decît un reprezentant al lui, prin procură. Reforma religioasă începută sub Henric al VIII-lea a fost desăvîrșită în timpul Elisabetei. Irlandezii, rămași în mare majoritate catolici, s-au găsit față în față cu stăpînii — reprezentanți ai oficialităților și proprietari funciari — protestanți. Lupta pentru existența materială și pentru independență a căpătat haina luptei religioase, catolicismul irlandez devenind un steag de rezistență față de Anglia protestantă, față de Elisabeta I, regina excomunicată prin bula papală din 1569, față de *landlorzii* (proprietari funciari) impuși prin confiscarea pămîntului. Această înfruntare cu aspect religios a avut și o semnificație de ordin strategic. Anglia se temea ca Irlanda să nu devină o bază de invazie pentru puterile europene rivale, Spania și Franța, conduse de monarhi catolici. După cum

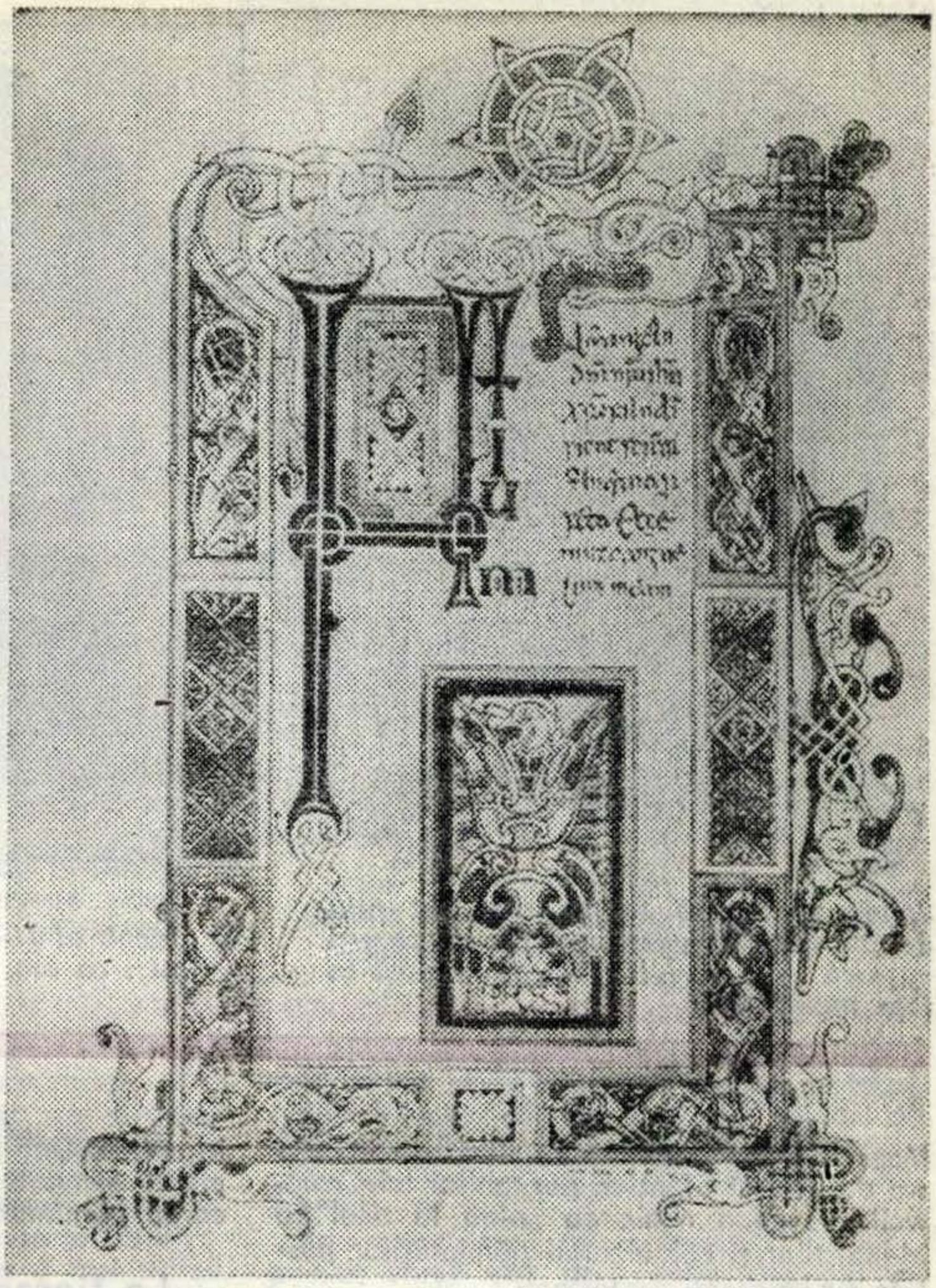

O filă din „Cartea lui Mac Durnan" (anul 850), unul dintre numeroasele manuscrise găsite în „Insula sanctorum et doctorum"

arată istoricul englez A.L. Morton, aproape jumătate din bugetul alocat în timpul Elisabetei pentru războaie a fost consumat de campaniile militare din Irlanda.

Colonizarea sau „plantarea" Irlandei de Nord (Ulster) a fost întreprinsă de Iacob I Stuart după 1609, într-un ritm mult mai accelerat. După proclamarea solemnă a unui „act de amnistie", au fost confiscate în Ulster sute de mii de hectare, pe care au fost colonizați moșieri imigranți din Yorkshire și Scoția. Noii landlorzi au fost obligați să-și clădească fortificații și să folosească mînă de lucru britanică (englezi și scoțieni protestanți). „Una din tranzacțiile cele mai izbitoare — amintește istoricul Edmund Curtis — a fost aceea prin care orașul Londra a căpătat, contra unei sume de bani, întreaga regiune de nord a comitatului Derry..." Cîteva companii de speculanți care creditau vistieria Coroanei au primit, sub formă de concesiune, străvechea așezare de la Derry, rebotezată de protestanți Londonderry. „Prin confiscări și colonizări, Ulsterul — precizează tot Curtis — a devenit în cele din urmă o provincie aproape pe deplin protestantă în ce privește proprietarii de pămînt". La jumătatea veacului al XVII-lea, Irlanda se afla sub dominația absolută a colonilor „sădiți" în această parte a insulei.

Țărănimea irlandeză și nobilimea catolică expropriată au ripostat invaziei printr-o serie de răscoale (1569—1573, 1579—1583, 1594—1603). Mișcările au continuat și în perioada revoluției burgheze din Anglia după abolirea monarhiei. „Parlamentul cel lung" a legiferat în 1642 preluarea în masă a pămînturilor irlandeze. Represiunea armată care a urmat a fost condusă de însuși Oliver Cromwell, sosit la Dublin la 15 august 1649 ca „Lord-locotenent și general al Parlamentului Angliei". Republicanii în frunte cu Cromwell erau decișI să desăvîrșească supunerea Irlandei, cu atît mai mult cu cît răsculații catolici reprezentau o rezervă activă pentru tabăra monarhistă (Carol I, regele decapitat, era nepotul Mariei Stuart, fosta regină catolică a Scoției). În insulă debarcase, cu puțin timp în urmă, un nunțiu papal, Rinuccini, cu bani de la Roma și de la cardinalul francez

Johannus Scotus Erigena învățat plin de îndrăzneală care nega damnațiunea veșnică și-și permitea să glumească în fața monarhilor

Iacob al II-lea Stuart n-a fost înzestrat nici ca om politic, nici ca militar...

Mazarin. Marx notează că deviza sub care s-a desfășurat ofensiva puritanilor lui Cromwell prevedea nimicirea „pînă la unul" a irlandezilor și colonizarea pămînturilor pustiite cu imigranți protestanți.

La sfîrșitul războiului, după victoria obținută de Cromwell la Drogheda, cunoscutul „Act of Settlement" (legea colonizării) din 1652 a declarat majoritatea populației băștinașe din Irlanda „vinovată de revoltă" Cei pedepsiți cu surghiunul și confiscarea bunurilor au fost strămutați pe pămînturile sterpe din comitatul Connacht sau deportați în Antile. Din 5,5 milioane de hectare, catolicilor irlandezi li s-au lăsat circa 900 000 (inclusiv cele aride din Connacht). Restul a fost împărțit financiarilor britanici care acordaseră credite parlamentului, precum și ofițerilor și soldaților protestanți. „Prin cucerirea Irlandei — subliniază Marx —, Cromwell a răsturnat republica engleză". Într-adevăr, politica lui Cromwell în Irlanda a creat poziții de forță pentru „noua nobilime", îmbogățită prin spolierea unui popor străin, și a contribuit astfel la restaurarea monarhiei în Anglia, în 1660.

Carol al II-lea Stuart, fiul monarhului decapitat la Whitehall în timpul revoluției, a satisfăcut cîteva din plîngerile nobililor irlandezi. Dar printr-un nou „Act of Settlement" semnat în 1662, a confirmat confiscarea pămînturilor irlandeze.

La fiecare sfîrșit de iulie...

Sub monarhul catolic Iacob al II-lea Stuart, urcat pe tron în 1685, a avut loc un reviriment în poziția liderilor catolici irlandezi, care și-au legat soarta de cea a dinastiei Stuarților. Aceștia, în căutare de sprijin după restaurare, au început să întărească și să protejeze armata catolică irlandeză.

Situația economică a Irlandei era dintre cele mai precare Landlorzii, care își petreceau tot timpul în Anglia, stăpîneau mari întinderi de teren arabil, în vreme ce majoritatea țăranilor irlandezi erau lipsiți de orice proprietate. Istoricul William Petty arată că din 184 000 de case existente pe atunci în Irlanda, numai 24 000 puteau fi considerate „omenești", celelalte fiind niște bordeie sărmane.

Majoritatea catolică irlandeză l-a susținut pe Iacob al II-lea - un rege neînzestrat, atît ca om politic cît și ca militar —, opunîndu-se loviturii de stat care a avut loc la 1688 în Anglia : așa-numita „revoluție glorioasă" a dus la instaurarea unei monarhii

..în schimb, adversarul său, Wilhelm de Orania, a avut înțelepciunea să-și modernizeze artileria și să se înconjure de strategi pricepuți...

..cum a fost, de pildă, John Churchill, viitor duce de Marlborough și străbun al lui Winston Churchill

constituționale burghezo-aristocratice, înlocuind dinastia Stuart cu cea de Orania, reprezentată prin Wilhelm al III-lea.

Alungat din Anglia, Iacob al II-lea a debarcat în 1689 în Irlanda, escortat de o flotă franceză pe care i-o pusese la dispoziție Ludovic al XIV-lea. Irlanda a fost astfel antrenată în duelul unor giganți care își disputau hegemonia europeană. Dar parlamentul întrunit la Dublin, în mai 1689, a avertizat pe regele detronat: „Dacă Majestatea Voastră nu va lupta pentru drepturile noastre, nici noi nu vom lupta pentru ale voastre". Monarhul s-a văzut silit să satisfacă unele doleanțe ale irlandezilor, recunoscînd independența parlamentului de la Dublin și abrogînd legile de confiscare a pămînturilor.

Forma de acut conflict religios pe care a căpătat-o războiul pe pămîntul Irlandei a separat locuitorii insulei în două tabere adverse, care s-au ciocnit la asediul orașului Londonderry în 1689. Cetatea protestantă s-a apărat cu dîrzenie și trupele „iacobiților" au trebuit să se retragă. Ridicarea asediului de la Londonderry a devenit o sărbătoare a protestanților orangiști, prilej de ciocniri mereu reînnoite, la fiecare sfîrșit de iulie...

La 1 iulie 1690, pe rîul Boyne, Iacob al II-lea a fost înfrînt de Wilhelm de Orania, care avea o artilerie modernă, tehnicieni hughenoți și olandezi și beneficia de serviciile unor strategi ca John Churchill, viitor duce de Marlborough, strămoș al lui Winston Churchill. După bătălia de pe Boyne, Anglia, cu noua sa dinastie, s-a situat în fruntea „partidei protestante" din Europa.

Prin capitularea de la Limerick, în 1691, a luat sfîrșit cea de-a doua răscoală irlandeză din secolul al XVII-lea. Consecințele înfrîngerii au fost și mai grave decît ceea ce a urmat după represiunea lui Cromwell. Deși Wilhelm de Orania garantase restabilirea proprietăților funciare și libertatea cultului catolic imediat după dezarmarea insurgenților toate promisiunile au fost date uitării. Un sistem de „legi penale", mereu înăsprit pînă în 1727, a luat irlandezilor catolici cele mai elementare drepturi cetățenești și politice. Au fost interzise școlile în limba irlandeză, iar învățătorii și preoții catolici stăteau mereu sub amenințarea unor aspre pedepse. Confiscarea averii a devenit una din sancțiunile cele mai frecvente, care a servit drept instrument de desăvîrșire a exproprierii. Țăranii irlandezi, siliți să ia în arendă pămîntul, erau la discreția *landlorzilor* privilegiați de stat și a intermediarilor agricoli.

Întreaga speranță în cei săraci

Condițiile create prin regimul legilor penale au dus la o nouă răscoală, în 1798, sub semnul organizației „Irlandezilor uniți",

înființată la Belfast, în Irlanda de Nord, de protestantul Wolfe Torre, discipol al lui Thomas Paine, unul dintre ideologii războiului de independență al Statelor Unite. Wolfe Tone a fost adînc impresionat de acest război (o brigadă irlandeză luptase alături de George Washington), de ideile republicane ale Franței revoluționare, de „Declarația drepturilor omului și cetățeanului". „N-a fost comunist — scrie, despre Wolfe Torre, istoricul Edmund Curtis — tot așa cum n-au fost nici revoluționarii francezi care n-au obiectat împotriva proprietății decît în măsura în care aceasta avea caracter feudal. Dar și-a pus întreaga speranță în cei săraci, care pentru el însemnau națiunea irlandeză, în cei care prin unire puteau salva Irlanda".

Wolfe Torre chema la luptă comună pe compatrioții săi, atît catolici cît și protestanți ; de altfel, irlandezii s-au dovedit de multe ori în stare să treacă peste neînțelegerile lor religioase. De pildă, celebrul scriitor Jonathan Swift, autor al „Călătoriilor lui Gulliver", a atacat, în virulente pamflete intitulate „Scrisorile unui postăvar" (1724) pe protejatul unei favorite a regelui George I, falsificatorul de monede Wood. Acesta obținuse monopolul furnizării de... mărunțiș pentru Irlanda. Date fiind acuzațiile îndrăznețe cuprinse în „Scrisorile postăvarului", lucrare apărută anonim, autoritățile au promis o recompensă considerabilă pentru denunțarea autorului. „Protestanți și catolici — relatează Charles Garnier — au păstrat însă secretul. Catolicii aveau merite chiar și mai mari, deoarece Swift nu fusese întotdeauna prea blînd cu ei... Era un semn că spiritul național începea să prevaleze față de disensiunile confesionale".

„Irlandezii uniți" au cerut protestanților și catolicilor să formeze un front întemeiat pe ideea egalității, spre a obține, pe cale parlamentară, recunoașterea drepturilor cetățenești, sociale și naționale. Atunci cînd metodele constituționale s-au dovedit inutile, aripa revoluționară, condusă de Wolfe Tone, a trecut la răscoală. După cîteva încercări eșuate de a dobîndi, cu ajutorul Franței, superioritatea militară, Wolfe Tone a fost capturat și a murit eroic, purtînd cocarda revoluției.

Spiritul mișcării lui Wolfe Tone a continuat însă să trăiască, făcînd noi adepți, în secolul al XIX-lea. În 1847, elemente radicale și democratice din cadrul grupării „Tînăra Irlandă" au pus bazele organizației „Conferința irlandeză". Protestul lor s-a ridicat cu vigoare împotriva celor vinovați de teribila foamete din 1845—1847, care a provocat pieirea unui milion de irlandezi și a determinat alte milioane să emigreze în America. În 25 de ani, din 1846 pînă în 1871, populația Irlandei a scăzut de la 8 milioane la numai 3 milioane. Dar mii de emigranți care au luptat în războiul civil din Statele Unite de partea lui Abraham Lincoln erau hotărîți să revină în „insula lor verde" și să dobîndească dreptate... „Frăția revoluționară irlandeză" (organizația politică a „fenianilor") a trecut peste deosebirile religioase și a fost de altfel aspru condamnată de înaltul cler catolic pentru chemarea la arme. Anatemizat de vîrfurile privilegiate, fenianismul — arăta Marx — a prins rădăcini în masele populare, în clasele de jos. Internaționala I-a a sprijinit lupta fenianilor.

În 1875 și-a început activitatea politică conducătorul de confesiune protestantă Charles Stewart Parnell, care a lăsat după moartea sa prematură, la 45 de ani, imaginea unui patriot eminent, promotor al acțiunii unitare pentru autonomie și reformă agrară. Parnell a fost susținut de „Liga agrară" condusă de Michael Davitt și a aprobat faimoasele campanii de boicot împotriva proprietarilor funciari (însuși termenul de „boicot" s-a născut în Irlanda în urma campaniei de izolare împotriva speculantului agrar „căpitanul" — Charles Boycott, în 1880). Anumite șovăieli ale lui Parnell și mai ales compromisul său din 1882 cu liberalii englezi au făcut însă ca deviza „pămînt pentru popor, autonomie (Home-Rule) pentru Irlanda" să fie privită ca insuficientă. O nouă clasă pășea hotărît în luptă : proletariatul irlandez.

La 29 mai 1896, marxistul James Connolly și sprijinitorii săi din tinerele trade-unionuri irlandeze au întemeiat Partidul Republican Socialist Irlandez. Programul acestui partid muncitoresc prevedea îmbinarea luptei pentru socialism cu cea pentru eliberarea națională deplină. În 1912 s-a declanșat la Dublin, organizată de James Larkin, marea grevă a muncitorilor irlandezi, în urma căreia a luat ființă „armata civilă populară". Lenin și-a exprimat prețuirea pentru spiritul ofensiv al proletariatului irlandez.

Numele lui James Connolly alături de acela al poetului Patrick Pearse se află pe primele proclamații ale republicii irlandeze, zămislite în focul „răscoalei de paști" din aprilie 1916. Anii de lupte care au urmat au cerut multe jertfe, atît mișcării muncitorești, cît și elementelor patriotice neproletare din partidul național „Sinn Fein" („noi înșine" în limba gaelică vorbită de irlandezi), după un poem de D. Hyde. În 1919, la 21 ianuarie, adunarea constituantă convocată la Dublin a declarat independența Irlandei și a numit un guvern național sub conducerea lui Eamon de Valera.

În nord-est, șase comitate din Ulsterul protestant s-au separat de statul liber irlandez. Realitatea Irlandei venea să adeverească testamentul lui Wolfe Tone, discipolul Revoluției : „Nu uitați, concetățeni protestanți și catolici, că veți fi soldații unei cauze neînfrînte numai atunci cînd uniți — ca egali — veți lupta pentru ceea ce vi se cuvine pe dreptate".

DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ÎN MARI BIBLIOTECI DE PESTE HOTARE

Pe adresa redacției noastre printre felicitările primite, cu prilejul Anului nou, se găsea și un plic purtînd ștampila poștei britanice. În interior — un mic, dar elegant album festiv, editat de **The Great Britain / East Europe Centre** („Centrul Marea Britanie — Europa de Est"), cu urările venite din partea președintelui acestei instituții, dl. Gilbert Longden, deputat în Camera Comunelor, a directorului, Sir William Harpham și a d-rei Doreen Beery.

Răsfoind atrăgătoarea plachetă, am avut o surpriză deosebit de agreabilă : pe una din pagini este reprodus un vechi manuscris românesc. E vorba de Evanghelia scrisă și ilustrată de Gavriil Uric la mănăstirea Neamț (1429). Manuscrisul se află la Biblioteca Bodleiană, de la Universitatea din Oxford (Ms. Cannon Gr., 122, Folio 89—90).

Oferim cititorilor noștri o imagine a acestei străvechi mărturii a artei românești, pe care o găzduiește una dintre cele mai celebre biblioteci ale lumii.

Un fragment al ilustrației de mai sus a fost reprodus în culori pe coperta „Magazinului istoric", nr. 12 (21) decembrie 1968.

poșta redacției

Reamintim și pe această cale că redacția NU returnează manuscrisele nepublicate. La mijloc nu este nici rea voință, nici comoditate. Dar dacă ne-am ocupa cu reexpedierea tuturor articolelor, notelor, anunțurilor, reproducerilor, extraselor, clișeelor etc. care ni se trimit zilnic, nu am mai avea timp să... scoatem revista. Unul dintre motivele pentru care am solicitat dactilografierea manuscriselor este tocmai ca autorii să-și poată păstra o copie.

Așadar, cei care ne expediază unicate, o fac pe propria lor răspundere. Îi considerăm ca fiind definitiv în cunoștință de cauză că materialele nu le vor fi restituite.

REVEDEȚI COLECȚIA NOASTRĂ

LAZĂR T. NICOLAE — comuna Lipovăț, județul Vaslui. „Penеș Curcanul nu este o ficțiune poetică. A existat aievea. Îl chema Constantin Țurcanu, fiu al lui Gheorghe Țurcanu și al Mariei. S-a născut la 1 martie 1854 în orașul Vaslui. Din 15 mai 1875 a fost înrolat soldat în termen la Regimentul 13 dorobanți".

Răspunzînd solicitării dv., am reprodus un fragment din grupajul „Eroi, fapte, mărturii", publicat în „Magazin istoric" numărul 1, din anul 1967. Dacă doriți date în plus, puteți, desigur, reciti grupajul amintit.

TIBERIU STĂNCULESCU — Deva. Cel de-al treilea președinte al S.U.A. care a fost asasinat este William McKinley. În articolul „De la Lincoln... la Kennedy", publicat în revista noastră numărul 1, din anul 1967, găsiți amănunte despre cei patru președinți nord-americani asasinați în timpul exercitării mandatului.

AM URCAT ȘI EU ACELE SCĂRI

IOAN CEZAR — Iași. Reproducem cîteva fragmente din emoționantele dv. amintiri:

„Am citit cu multă atenție despre «citadela socialistă» din Bucureștii de odinioară, sediul din strada Sf. Ionică, pe care l-ați prezentat în numărul 11 (20), din noiembrie 1968. Lectura m-a făcut să-mi amintesc de zilele cînd, trecînd prin București, am urcat și eu acele scări ale sediului sindicatelor. Sînt aproape 50 de ani de atunci.

După ce am citit articolul din revista dumneavoastră, am trecut prin strada Ghica Vodă, unde se afla sediul sindicatelor din Iași. Am intrat în clădirea fostului sediu. După 50 de ani nu s-a schimbat nimic. Nu lipsește nimic. Doar forfota aceea... Iată și curtea. Aici, vara, cînd sala devenea neîncăpătoare, se amenaja o tribună. Am auzit pe mulți vorbind. Îmi amintesc de Ecaterina Arbore, Octav Băncilă, Panait Zosin...

Mai toate întrunirile se sfîrșeau prin intonarea de către cei prezenți a «Internaționalei».

Țin minte cînd în noaptea de 20 octombrie 1920 am fost arestat, împreună cu numeroși muncitori prezenți în sediul din strada Ghica Vodă. Am fost duși, legați de mîini, pe străzile Iașului, pînă la siguranță, de acolo la comenduirea pieței — unde s-a ocupat de noi căpitanul Manea —, apoi la jandarmeria din strada Toma-Cozma; peste tot am fost bătuți.

Cînd am intrat în curtea jandarmeriei, am auzit cîntîndu-se «Internaționala». Erau alți tovarăși, arestați în ajun. Ne-au primit cîntînd. Așa își manifestau ei hotărîrea și dîrzenia.

...Sînt multe de amintit din acele vremuri de lipsuri crunte, de trudă și chin! Pe atunci noi, muncitorii, nu știam decît din auzite despre vacanțe la băi; acum concediile în stațiuni sînt la îndemîna oricui. Ba auzi la tot pasul că la nu știu care instituție sau club s-a organizat serbarea majoratului. Pe vremea noastră nici nu știam cum — și mai ales cînd — din copii ne trezeam bătrîni. Pentru mine, cel puțin, cuvinte ca odihnă, stațiune, serbare de majorat sînt noi, sînt niște izbînzi recente..."

HÜSEYIN SARACOGLU — Istanbul. Fiind vorba de o publicație apărută cu ani în urmă, ea se poate procura numai de la deținătorii particulari sau de la anticariate. Am făcut sondajele necesare și în momentul cînd vom obține un exemplar vi-l vom expedia.

LIVIU RĂILEANU — Suceava. Sperăm că regularitatea cu care au apărut ultimele numere ale revistei v-a satisfăcut. Pentru a ști dacă vioara pe care o posedați este un Stradivarius, adresați-vă unui expert în instrumente muzicale. Istoria este neputincioasă în materie de autentificare a instrumentelor muzicale.

4 MONEDE

PĂTRAȘCU IOAN TÎRZIANU — Vaslui, ne roagă să-i relevăm importanța a patru monede romane de argint, descoperite de dînsul pe teritoriul județului Vaslui și ale căror fotografii ni le-a trimis. Am solicitat în acest scop colaborarea numismatului

Gh. Poenaru Bordea de la Institutul de arheologie al Academiei R. S. România, care ne-a comunicat următoarele :

Monedele se încadrează, cronologic, în perioada de la Traian la Marcus Aurelius și sînt toate denari de argint. Pentru mai multă precizie menționăm și datele de emisiune pe care le furnizează lucrările clasice în acest domeniu : **The Roman Imperial Coinage,** vol. II și III, apărute la Londra în 1926 și, respectiv, 1930, opera numismaților Harold Mattinghy și Edward A. Sydenham, precum și catalogul lui Harold Mattinghy, **Coins of The Roman Empire in the British Museum,** vol. III, Londra 1936 și vol. IV, Londra 1940. Îndeplinim, de asemenea, dorința dumneavoastră de a vă «citi» legendele de pe avers și revers. Pentru a evita o eventuală confuzie, dăm în paranteză și numărul monedei din ordinea aleasă de dv

1 (4) avers : IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TRP COS V PP ; revers : SPOR OPTIMO PRINCIPI.

2 (2) avers : (AVRELIVS CAESAR AVG P II P) ; revers : (TR POT COS II).

Starea de conservare a acestei monede fiind foarte slabă, identificarea nu trebuie considerată absolut sigură, cu atît mai mult cu cît nu am avut la dispoziție decît fotografia ei. Legendele sînt cele ale tipului din catalogul la care am făcut trimiterea pe baza efigiilor și din această cauză le-am dat în paranteză.

3 (1) avers : AVRELIVS CAES ANTONIN AVG P II F ; revers : TR POT X COS II.

Pentru a situa valoarea exactă a descoperirilor am avea nevoie de cîteva date suplimentare, și anume : locul exact unde au fost găsite (comuna, satul, punctul), dacă au fost descoperite împreună sau izolat, dacă s-au mai găsit și alte monede și eventual unde se află ele. Prin urmare, trebuie să știm dacă descoperirea dv. ne dă indicații despre unul sau mai multe tezaure monetare sau reprezintă un fenomen izolat.

Ambele categorii de monede sînt de mare interes pentru istoria economică a regiunii respective, a patriei noastre în general, precum și a zonelor vecine cu Imperiul roman.

Pe teritoriul județelor Bacău, Vaslui, Neamț și în nordul județului Iași sînt cunoscute numeroase tezaure de denari avînd ultimele monede de la împărații Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus.

Vă rugăm să comunicați, pe adresa secției de numismatică a Institutului de arheologie al Academiei, str. I. C. Frimu nr. 9, datele asupra cărora am stăruit mai sus, precum și greutatea și diametrul exact al fiecărei monede în parte.

FANTOMA MARCHIZEI

I. LĂZĂRESCU — Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara ; **VICTOR BĂTĂLAN** — Tg. Mureș ; **DUMITRU NECHIFOR** — Petrila. **Nedumerirea dv. este justificată. Soarta este crudă cu acest cavaler d'Eon chiar și după 160 de ani de la moartea sa. O simplă greșeală de corectură l-a condamnat la încă 12 ani de persecuții din partea marchizei de Pompadour, care în realitate a murit în 1764.**

OCULTISM — NU !

MAGDA TĂNASĂ — Iași, str. Sărăriei 170 : **Din foarte simpatica dv. misivă nu am înțeles exact dacă revista noastră vă place realmente „de la prima la ultima pagină", așa cum ne asigurați, sau dacă ne-ați făcut doar „complimentele de rigoare", așa cum scrieți cu un rînd mai jos. Din păcate, în oricare dintre cele două eventualități, nu sîntem în stare să vă răspundem la întrebarea : ce știință ocultă are la bază inițialele HD, încadrate în ceva care seamănă cu o frunză. Nici măcar indicații bibliografice nu vă putem da în această privință. Dar semne care să stea la baza unei științe există. De exemplu, semnele +, —, × etc. stau la baza matematicii. În schimb, ocultismul nu face parte din preocupările noastre. Cel puțin deocamdată, cît mai avem de furcă cu istoria.**

MICA RADIVOI — Timișoara ; **TRAIAN PRISLOPEANU** — Deva ; **IOAN BENCHEA** — Lupeni ; **CONSTANTIN PREDESCU** — Pitești, **ILIE BERGHEZAN** — Sibiu ; **CONSTANTIN ALBU** — Arad ; **GH. I. STROESCU** — București : **Vă mulțumim pentru sugestii ; în numerele noastre viitoare vom satisface, în măsura posibilităților, dorințele dumneavoastră.**

NEDEILE

N. CIBINEANU — Sibiu. **Reproducem cîteva fragmente din interesantul material trimis redacției :**

„Păstoritul a fost peste tot o îndeletnicire de bază a strămoșilor noștri. Vechimea păstoritului din Carpații Meridionali e atestată de toponimia locală, precum și de practicile populare străvechi, întîlnite în lumea păstorilor, atît din nordul cît și din sudul acestor munți.

Nedeile erau petreceri în natură, organizate în lumea păstorilor aflați vara la stîne ; cu timpul, ele au început să se țină odată cu tîrgurile anuale organizate pe înălțimile munților. În cadrul acestor nedei-tîrguri, păstorii din diferitele stîni și sălașuri de sub munte făceau schimb de îmbrăcăminte sau de alimente. Dintre toate nedeile carpatice, cele mai vestite erau cele organizate în Poiana Muierii, din munții Șebeșului ; se întîlneau aici păstori și păstorițe din „mărginimea" Sibiului și Sebeșului (Sălișteț, Tilișca, Poiana, Jina, Rod, Șugag etc.), din Valea Jiului, din Oltenia (Novaci, Cernădia, Mînileasa, Voineasa).

Era unul din aspectele permanentului proces de întărire a sudurii poporului român în ciuda frontierelor dintre provinciile istorice. La aceasta a contribuit, desigur, și fenomenul transhumanței, deplasarea periodică a păstorilor care coborau toamna la iernat în Lunca Dunării și se reîntorceau primăvara la vărat în munții lor. Dăinuind secole la rînd, transhumanța a avut și ea răsunet în organizarea nedeilor, prilej pentru păstorii care plecau la iernat sau se reîntorceau la vărat să se întîlnească sau să se despartă de familiile lor.

Pentru românii din Transilvania, Poiana Muierii avea o însemnătate deosebită. Aici se ținea „tîrg de două țări", cu toate că granița politică de pe culmile Carpaților, despărțitoare de frați, trecea chiar prin mijlocul poienii.

Amintim că pe lîngă nedeile din Poiana Muierii se țineau nedei mai restrînse în toți munții „mărginimii", adică în munții dintre Olt și Jiu, ca și în alte locuri..."

PENTRU COMPLETAREA CILECȚIILOR

Doresc să-și completeze colecțiile „Magazin istoric" : **CONSTANTIN ARDELEANU din Timișoara, str. Mehedinți nr. 34** (numerele 1—4 din 1967 ; 2 din 1968) ; **NIC. J. SARRU** din București, **Calea Dorobanților nr. 61, sectorul I,** (numărul 3 din 1969).

Contents

D. URMĂ The First Railways of Romania 2
AL. GH. SAVU Sănătescu's Second Government (October-November 1944) 8
* A Byzantine Embassy to Attila's Court 14
P. BUNTA The Symbol of the Clenched Fist 20
E. CRINTEA The Turkish General and the Romanian Sergeant.. 21
I. CRISTESCU The Battle of Moscow 22
* The Romanian Army on the Czechoslovakian Front (1945) 37
C.C. GIURESCU From the Past of Romanian Hydrotechnics.. 42
M. BUCȘAN The Countertrial of the Reichstag Fire 47
M. ALEXANDRESCU 1907 in the Dimbovița County 51
V. CIOBANU Wallachians and Moldavians at the Siege of Vienna 52
I.M. ȘTEFAN Talking with the Archivists 57
W. CHURCHILL Memoirs (X) 61
* From the Press of 100 Years Ago 67
M. NICOLESCU The Crime of the Duke de Praslin 68
N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — A Pioneer to the Diffusion of Marxist Ideas in Romania..... 73
N. STERIADE A New Version of the Tragedy of Pompei ..79
E.B. MARIAN Venice, the City Republic 83
* In Brief 88
F. HERA Irish Chronicle.... 90
* Romanian Documents in Great Foreign Libraries 97
* Letters from the Editor 98

Sommaire

D. URMĂ Les premiers chemins de fer de Roumanie 2
AL. GH. SAVU Le second gouvernement Sănătescu (octobre-novembre 1944) 8
* Une ambassade byzantine à la cour d'Attila 14
P. BUNTA Le symbole du poing serré 20
E. CRINTEA Le général ottoman et le sergeant roumain 21
I. CRISTESCU La bataille de Moscou 22
* L'armée roumaine sur le front de Tchecoslovaquie (1945).... 37
C.C. GIURESCU Le passé de l'hydrotechnique roumaine 42
M. BUCȘAN Le contre-procès de l'incendie du Reichstag 47
M. ALEXANDRESCU 1907 dans le département de la Dîmbovița 51
V. CIOBANU Valaques et Moldaves au siège de Vienne 52
I.M. ȘTEFAN Causerie avec les archivistes 57
W. CHURCHILL Mémoires (X)
* Extraits de la presse d'il y a 100 ans 67
M. NICOLESCU Le crime du duc de Praslin 68
N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — un pionnier de la diffusion des idées marxistes en Roumanie 73
N. STERIADE La tragédie de Pompéi dans une nouvelle variante 79
E.B. MARIAN Venise, la ville république 83
* Notes 88
F. HERA Pages de chronique irlandaise 90
* Documents roumains dans les grandes bibliothèques de étrangères 97
* Courrier de la rédaction 98

Содержание

Д. УРМЭ Первые железнодорожные пути Румынии 2
А.Г. САВУ Второе правительство Сэнэтеску (октябрь-ноябрь 1944) 8
* Византийская миссия у Аттилы 14
П. БУНТА Символ сжатого кулака 20
Е. КРИНТЯ Оттоманский генерал и румынский сержант 21
И. КРИСТЕСКУ Московская битва 22
* Румынская армия на чехословацком фронте (1945). 37
К.К. ДЖУРЕСКУ Из прошлого румынской гидротехники 42
М. БУКШАН Контрпроцесс поджога Рейхстага 47
М. АЛЕКСАНДРЕСКУ 1907-ый год в уезде Дымбовица ..51
В. ЧОБАНУ Жители Мунтении и Молдовы участвуют в осаде Вены 52
И.М. ШТЕФАН Беседы с архивистами 57
У. ЧЕРЧИЛЛЬ Мемуары (X)61
* По страницам публикаций столетней давности 67
М. НИКОЛЕСКУ Преступление герцога де Пралена 68
Н.З. МУНТЯНУ, Л. ЛЕОНЯНУ Панаит Мушою — Пионер распространения марксистских идей в Румынии 73
Н. СТЕРИАДЕ Трагедия Помпея в новом варианте 79
Е.В. МАРИАН Венеция, город-республика 83
* Сигнал 88
Ф. ХЕРА Страницы ирландской хроники 90
* Румынские документы в крупных зарубежных библиотеках 97
* Редакционная почта 98

Inhalt

D. URMĂ Die ersten Eisenbahnen in Rumänien 2
AL. GH. SAVU Die zweite Regierung Sănătescu (Oktober-November 1944) 8
* Eine byzantinische Gesandschaft am Hofe Attilas 14
P. BUNTA Das Symbol der geballten Faust 20
E. CRINTEA Der türkische General und der rumänische Sergeant 21
I. CRISTESCU Die Schlacht um Moskau 22
* Die rumänische Armee an der tschechoslowakischen Front (1945) 37
C.C. GIURESCU Aus der Geschichte der rumänischen Hydrotechnik 42
M. BUCȘAN Der Gegenprozess des Reichstagsbrandes 47
M. ALEXANDRESCU 1907 im Bezirk Dîmbovița 51
V. CIOBANU Wallachen und Moldauer bei der Belagerung Wiens..... 52
I.M. ȘTEFAN Im Gespräch mit den Archivaren 57
W. CHURCHILL Memoiren (X) 61
* Vor hundert Jahren in der Presse 67
M. NICOLESCU Das Verbrechen des Herzogs de Praslin 68
N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — Ein Pionier der Verbreitung marxistischer Ideen in Rumänien 73
N. STERIADE Die Tragödie Pompeis in einer neuen Variante 79
E.B. MARIAN Venedig — die Stadtrepublik 83
* Kurze Beiträge 88
F. HERA Irischer Tagesbericht 90
* Rumänische Schriftstücke in grossen ausländischen Bibliotheken 97
* Briefkasten der Redaktion 98

ABONNEMENTS: CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București str. Oneşti nr. 5 — Sectorul 1, Oficiul Poştal Nr. 22
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.
SECRETARI DE REDACȚIE: Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

427 427 Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

1511. Privilegiu acordat de Vlad cel Tînăr braşovenilor. Expoziţia „Din tezaurul arhivelor", organizată de Direcţia Generală a Arhivelor Statului (**Grînarele istoriei,** pag. 57)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Moara de la Davidești. Pictură în ulei de Ștefan Popescu (detaliu) — Muzeul de Artă al R.S.R.
(**Meșterii apelor**)